

Україна:

події,
факти,
коментарі

2014 № 1

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

Для керівників та працівників інформаційних структур на місцях
№ 1 2014

Засновник

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор

О. Онищенко, академік НАН України

Редакційна колегія:

В. Горовий, заступник головного редактора

Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації

Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу

Н. Вітушко, заввідділу електронних технологій обробки інформації

Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів

Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова

Видається з 01.01.1998 р.

Свідectво про державну реєстрацію

КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Виходить двічі на місяць

Матеріали друкуються українською та російською мовами

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти

Передрук – тільки з дозволу редакції

Адреса редакції:

НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-25-48, (044) 525-61-03

E-mail: siaz@pochta.ru

www.nbuv.gov.ua/siaz.html

ЗМІСТ

Коротко про головне

Віктор Янукович привітав Леоніда Кравчука з ювілеєм 4

Документально-книжкова виставка «Леонід Кравчук. 80 років з Україною» 4

Аналітика

Тарасенко Н.
Політичний 2013-й: підсумки і прогнози 6

Якименко Ю.
Визит В. Януковича в КНР и перспективы украинско-китайского
сотрудничества в оценках СМИ 18

Економічний ракурс

Симоненко О.
Атомная энергетика: реальное состояние и перспективы развития 24

Кулицький С.
Проблеми трансформації географії українського експорту
(Початок. Завершення в наступному випуску) 40

Правові аспекти

Бусол О.
Правові аспекти євроінтеграційного процесу України
та підписання грудневих угод з Росією 62

Наука - суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти 69
Аерокосмічна і авіаційна галузі 70
Здобутки української археології 71
Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань 72
Інноваційні розробки та технології 73

Енергоощадні технології	74
Відновлювані джерела енергії	74
Біотехнології	75
Розробки та дослідження для агропромислового комплексу	76
Освіта та кадрове забезпечення в Україні	76
Охорона здоров'я	80
Наука і влада	81

Проблеми інформатизації

Матеріали Міжнародної наукової конференції «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.)

Ворошилов О.

Інформаційно-комунікаційні технології

як фактор соціальної трансформації суспільства	84
--	----

Коротко про головне

Віктор Янукович привітав Леоніда Кравчука з ювілеєм

Президент України Віктор Янукович привітав Президента України у 1991–1994 роках Леоніда Кравчука з днем народження.

«Прийміть мої сердечні вітання з нагоди Вашого 80-річчя. Глибоко шаную Вас за неоціненний внесок у зміцнення конституційного ладу та національної злагоди, розвиток демократії в Україні», – йдеться у вітанні глави держави.

«Як патріот і мудрий політик Ви зробили все, щоб наша країна отримала міжнародне визнання та здійснила першочергові кроки на шляху формування самостійної незалежної європейської держави», – підкреслив Президент.

За визначний особистий внесок у розбудову Української держави, багаторічну плідну громадсько-політичну діяльність Президент України нагородив Л. М. Кравчука орденом Свободи (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua/news/29925.html>), – 2014. – 10.01).

Документально-книжкова виставка «Леонід Кравчук. 80 років з Україною»

15 січня 2014 року у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбудеться офіційне відкриття документально-книжкової виставки «Леонід Кравчук. 80 років з Україною». Експозиція приурочена до 80-річчя Першого Президента України.

Організатори заходу:

*Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського*

Державна архівна служба України

Леонід Макарович Кравчук – перший Президент незалежної України, Голова Верховної Ради України в 1990–1991 рр., Народний депутат України в 1990–1991 та 1994–2006 рр., Герой України. Ініціатор всеукраїнського референдуму, який передував прийняттю Акту проголошення незалежності України.

Людина і політик, розважливий державотворець і гуманіст, який стояв біля витоків становлення незалежної України, Леонід Макарович не лише писав українську історію, він лишається її невід'ємною частиною, докладаючи свій досвід до вирішення найскладніших питань розвитку держави і суспільства, демонструє відданість і служіння українському народові.

Виставка вшановує видатного українського державного діяча, за часи президентства якого в Україні розпочалася розбудова демократичної держави, зміцнення її міжнародного авторитету, утвердження як повноправного члена світового співтовариства.

Виставка є експозиційним проектом, що поєднує комплекс унікальних архівних документів, фотоматеріалів, книжкових видань і музейних експонатів з фондів центральних та обласних державних архівів, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, приватних колекцій.

Відвідувачі матимуть змогу ознайомитись із документами, що висвітлюють життєвий шлях та державотворчу діяльність Першого Президента України та його роль у здобутті Україною незалежності. Серед експонатів – документи особистого характеру, фото зі студентського життя, документи, підписані Л. М. Кравчуком на посадах Голови Верховної Ради Української РСР, Президента України, портрети ювіляра та подарунки, отримані ним на посаді Президента.

Книжково-ілюстративна експозиція презентує добірку книжкових видань, що висвітлюють суспільно-політичні процеси періоду здобуття незалежності, функціонування інституту президентства в Україні, основні етапи розбудови незалежної держави, її поступ на міжнародній арені. Особливої уваги заслуговують видання, присвячені життєвому шляху Л. М. Кравчука, та творчий доробок ювіляра.

Архівні документи і матеріали для експозиції надані Центральним державним архівом вищих органів влади та управління України, Центральним державним архівом громадських об'єднань України, Державними архівами Рівненської та Чернівецької областей, Фондом Президентів України Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Відвідувачі можуть ознайомитись із експозицією у виставковому залі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за адресою: м. Київ, пр. 40-річчя Жовтня, 3.

Фрагмент експозиції

(Інформація НБУВ).

Аналітика

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Політичний 2013-й: підсумки і прогнози

У політичному плані 2013 р. став досить яскравим і багатим на події, більшість із яких, проте, здаються нині доволі тьмюними на тлі Євромайдану – масштабної акції протесту, що завершила минулий та триває вже в новому році в центрі Києва. Але, якщо говорити про політичний рік у цілому, то його визначив не лише Євромайдан. Найбільш помітними чинниками, які вплинули на політичне життя країни протягом року, стали новий склад парламенту й уряду, підготовка до підписання Угоди про асоціацію з ЄС і намагання налагодити плідну роботу у Верховній Раді задля прийняття «євроінтеграційних законів», загострення відносин з Російською Федерацією, призупинення процесу євроінтеграції та ін.

Майже весь рік, аж до початку листопада, минав під дедалі наростаючим градусом євроінтеграції. Президент України В. Янукович неодноразово заявляв, що шлях України в ЄС невідворотний. Він переконував, що Україна виконає всі вимоги Європи, бо головною метою країни залишається інтеграція у Євросоюз.

Угода про асоціацію з ЄС, яка мала бути підписана 29 листопада, була кінцевим етапом програми «Східне партнерство», розпочатої ще 2009 р. За великим рахунком, це був технічний документ, поєднаний з декларацією про майбутні взаємини, хоча й пов'язаний з достатнім обсягом економічних зобов'язань. Проте вже до середини 2013 р. курс на підписання угоди здавався цілком виразним. Верховна Рада почала досить активно голосувати за законопроекти, прийняття яких було серед умов ЄС для підписання Угоди про асоціацію. Серед основних проектів були закони про прокуратуру, виконання судових рішень, зміни до виборчого законодавства, збільшення повноважень Рахункової палати, зміни до Кримінально-виконавчого кодексу, закон про посилення незалежності судів, про мирні зібрання. Серед них вагоме місце займала також вимога дозволити Ю. Тимошенко лікуватися за кордоном. Саме закон про лікування Ю. Тимошенко, а також про прокуратуру стали каменем спотикання для народних депутатів. Жодні переговори та робочі групи, які мали знайти компроміс для прийняття цих законів, не дали бажаного результату.

Тим часом курс на Європу загострив суперечності всередині правлячого прошарку України, які існували й раніше, але в той момент стали особливо окресленими в контексті економічних проблем, спричинених закриттям російських ринків збуту для продукції українських заводів, проблем на українсько-російському митному кордоні та інформаційної кампанії, розпочатої

Росією. З боку північного сусіда постійно лунали перестороги щодо майбутнього України в разі підписання угоди з ЄС, зокрема Президент Росії В. Путін обіцяв перекривати дорогу українським товарам.

Російські федеральні канали, особливо скандально відомий в Україні телеведучий Д. Кисельов, розповідали «про диких та бідних українців, які живуть у країні та самі не знають, що творять». Його передачі рясніли перекрученою інформацією та незрозумілими «фактами» про Україну, у яких українців порівнювали з африканцями, передбачали швидкий економічний колапс та розруху.

Незважаючи на доволі тривале ігнорування російської пропаганди українською владою, суперечності щодо політико-економічного курсу країни зростали, переносячись на суспільство в цілому і політизуючи українських громадян. Свій внесок робила в кризу нашої економіко-політичної ідентичності і Європа, яка жорстко наполягала на звільненні Ю. Тимошенко і не бажала брати на себе фінансову підтримку проблемної української економіки, що перебуває на межі колапсу, прискореного діями Росії.

Торговельна війна виявила критичну залежність української економіки від російських ринків збуту та оголила головну проблему пострадянської економіки на території нашої країни. Економіка такого типу може нормально функціонувати лише в поєднанні із собі подібними, оскільки є залишковою і частково недієздатною моделлю радянської системи «виробничих ланцюжків», закладка яких почалася ще за Сталіна – і почалася саме з метою не допустити будь-коли створення самодостатніх економічних моделей у союзних республіках. Результатом стало форсоване згортання єврокурсу і відмова від підписання Угоди про асоціацію з ЄС та створення зони вільної торгівлі з Євросоюзом.

Кабінет Міністрів України 21 листопада повідомив, що Україна призупинила свій курс на євроінтеграцію. Ця заява стала шоком для українців та європейців. Незважаючи на всі попередні обіцянки й переконання, що 28–29 листопада у Вільнюсі підпишуть угоду з ЄС, українська влада раптом розвернулася та заявила, що Європа стала невігідною Україні.

Рішення Кабміну викликало обурення значної частини українців. У цей же день вони вийшли на майдан Незалежності в Києві та почали мітинг, який переріс у всеукраїнську акцію протесту – Євромайдан.

На початку мітингу головними вимогами учасників Майдану було підписання Угоди про асоціацію України з ЄС на саміті у Вільнюсі. Але 28–29 листопада стало зрозуміло, що у Вільнюсі нічого не підпишуть. Українська влада відмовилася виконувати вимоги Європи та вимагала близько 160 млрд дол. відшкодування.

Перший Євромайдан був відносно нечисленним. Велика кількість його прихильників – студенти, які прагнули кращого майбутнього.

Близько п'ятої ранку 30 листопада, коли на майдані Незалежності залишилося мало мітингувальників, а доля угоди з ЄС уже вирішилася, українські си-

ловики отримали команду розігнати Майдан. Дії «беркутівців» вразили Україну. Відео побойща, яке влаштували силовики, не могло залишити байдужим жодного українця. Бійці спецпідрозділу били всіх: жінок, дітей та журналістів. Офіційне виправдання побойща: потрібно було встановити новорічну ялинку.

У суботу 30 листопада на Михайлівській площі почали збиратися тисячі людей. На 1 грудня оголосили початок всеукраїнського віче, яке мало продемонструвати позицію українців та вивести на вулицю сотні тисяч людей.

1 грудня біля пам'ятника Т. Шевченкові в Києві почали збиратися мітингувальники. За різними підрахунками на акцію протесту вийшли від 200 до 500 тис. людей. Вони вимагали приєднання України до ЄС, звільнення уряду та зміни влади.

Від пам'ятника Т. Шевченкові українці пішли на майдан Незалежності. Там вони розібрали та переробили ялинку, а потім розпочали мирний мітинг, який триває й досі.

На інших локаціях мітинг був не надто мирним. Зокрема на Банковій, біля Адміністрації Президента, почалися справжні воєнні дії. Невідомі, у яких пізніше помітили ознаки провокаторів з Росії, штурмували стіни «Беркуту», привезли навіть трактор, який у результаті став імпровізованою трибуною. Там лунали вибухи, лилася кров, але, що показово, жоден опозиційний політик (крім П. Порошенка) не спробував зупинити гарячі голови, щоб уникнути крові.

У результаті «беркутівцям» дали команду відбиватися від нападників і за лічені хвилини штурм, який тривав кілька годин, припинився. Цікаво, що «штурмовики» майже не постраждали. А от мирним демонстрантам та журналістам, які його спостерігали, добряче дісталось. У цей же день почалися перші розмови про можливість запровадження надзвичайного стану в Україні, про зведення військ та про можливі розгони Майдану.

Український протест підтримала чи не вся Європа, натомість у Росії ЗМІ продовжували активно перекручувати інформацію про Майдан та подавали неправдиві дані. Тим часом почали поширюватися чутки, що Україна готова підписати угоду з Митним союзом. Це стало причиною скликання на Євромайдані нового віче – Маршу мільйона.

Після цих подій почалися спроби переговорів, однак зустрічі опозиції з владою за круглим столом не увінчалися успіхом. Ініціативу першого Президента Л. Кравчука на словах підтримав В. Янукович, проте відвідав лише одне зібрання з трьох, так само, як і лідери опозиції.

17 грудня зненацька назустріч Україні пішла Росія. Під час візиту до Москви Президент України В. Янукович підписав з Росією низку угод, найбільш вагомими з яких стали зниження ціни на газ для України до 268,5 дол. і російський кредит 15 млрд дол. на три роки під 5 % річних (Росія розмістить в цінних паперах українського уряду частину своїх резервів з ФНБ обсягом 15 млрд дол.).

Судячи з оприлюднених експертами умов нових газових домовленостей, Україна поки не втратила жодного зі своїх стратегічних енергетичних активів. Але, як стверджують експерти, розрахунок Москви полягає в тому, що знижку встановлюють шокквартильно, і якщо керівництво України перестане слухатися і виконувати побажання Кремля – знову отримає дорогий газ. Не виключено також існування непублічних домовленостей між президентами України та Росії, які передбачають певні поступки з боку України, наприклад встановлення російського контролю над українською газотранспортною системою або виведення її з-під дії європейського законодавства. Лунають також припущення, що Україна в обмін на дешевий газ і кредит могла пообіцяти відмову від асоціації з ЄС та вступ у Митний союз. На думку політологів, українці зможуть дізнатися умови Росії напередодні або вже після президентських виборів в Україні.

Наразі ж поширеною серед вітчизняних та зарубіжних експертів є думка про те, що московські угоди фактично призупиняють диверсифікацію джерел палива для українських підприємств, тим самим загальмовуючи їх модернізацію та поповнюючи перелік способів тиску Кремля на Україну. У контексті останніх зовнішньополітичних кроків української влади визначити сьогоднішній інтеграційний вектор України складно. З одного боку, євроінтеграція залишається пріоритетом у вітчизняному законодавстві та декларується керівництвом держави як незмінна мета. Про «відкриті двері» для України продовжують заявляти і в ЄС. З іншого, останні домовленості з РФ, хоча й не передбачають вступу до Митного союзу, не виключають імовірності чергового геополітичного розвороту Києва.

Після домовленостей з Росією Євромайдан знову зібрав сотні тисяч людей. Опозиціонери зі сцени заявили про створення Всеукраїнського об'єднання «Майдан» та закликали людей продовжувати боротьбу з владою. Євромайдан досі триває. Суд дозволив його «існування» на центральній площі країни до 31 січня. Станом на сьогодні зрозуміло, що виконання умов, висунутих лідерами опозиції у перші дні протесту, – зокрема відставка уряду та проведення дострокових президентських та парламентських виборів – не відбудеться. Сценарій силового розгону Євромайдану наразі теж видається малоімовірним. Питання про майбутнє протесту залишається відкритим.

Утім, уже сьогодні можна говорити про принаймні один позитивний результат українських протестних акцій. За кілька останніх місяців і тижнів суспільство змогло побачити і оцінити ресурси, методи, цілі і мотиви практично всіх основних політичних гравців, які мають стосунок до України, – як внутрішніх, так і зовнішніх. Окреслилося також політичне позиціонування і соціальне обличчя як провладних, так і антивладних сил.

Негативного іміджу в очах українських громадян набули підрозділи спецназу «Беркут» і міліція загалом. Приводом для цього стала їх роль у розгоні Євромайдану 30 листопада і події 1 грудня на вулиці Банковій. Оскільки

міністр внутрішніх справ не пішов у відставку, нікого з «беркутівців», які були людей 30 листопада і 1 грудня, не було покарано, серед експертів лунають думки про фактичне зміцнення в Україні поліцейської держави за підсумками року та укріплення цієї тенденції в найближчі роки.

2013 р. запам'ятається і загостренням уваги до діяльності працівників органів внутрішніх справ у регіонах. Гучна справа про згвалтування, що прогрімала влітку в селищі Врадіївка Миколаївської області, стала причиною небаченої досі реакції населення, яке штурмувало райвідділ міліції і яке фактично змусило заарештувати винних у беззаконні міліціонерів, що декілька років тримали містечко в страху. Кричуща правда про жорстокість, що стала повсякденністю для української міліції, причому не лише в маленьких містечках і селах, а повсюдно в країні, сколихнула увагу і до інших подібних випадків і змусила пригадати численні злочини, скоєні міліційними працівниками в попередні роки. Щоправда, т. з. «Врадіївська хода», що відбулася дещо пізніше, виявилась багато в чому політизованим дійством, яке мало незначний стосунок до інтересів жителів Врадіївки, утім, вона не дала справі затихнути. У результаті працівників міліції, винних у врадіївському беззаконні, було засуджено. У 2013-му Україна стала найгіршим місцем у Європі для роботи журналістів. Такі висновки у своєму щорічному огляді зробила міжнародна правозахисна організація «Репортери без кордонів». За час протестних акцій під час виконання професійних обов'язків постраждали майже три сотні журналістів. Усі рекорди побила ніч п'ятниці 30 листопада та день 1 грудня. Тоді постраждали півсотні журналістів не лише з українських, а й іноземних ЗМІ. Вони стверджували: інформація про те, що вони представляють ЗМІ, силовиків не тільки не бентежила, а навпаки – розпалювала їхній азарт.

Список журналістських побиттів увінчав напад на активістку Т. Чорновол. У своїй діяльності журналістка критикувала владу, а також брала участь у штурмі Київради.

У минулому році українці почали частіше та масовіше виходити на вулицю з політичними вимогами. Найпомітнішою стала акція опозиції «Вставай, Україно!» (березень – травень), у рамках яких відбулися марші в ряді обласних центрів України. Скептики критикували «Вставай, Україно!» за слабе смислове наповнення акції. Своєрідною відповіддю на мітинги опозиції стала серія «антифашистських» акцій, котрі провела в українських містах Партія регіонів.

Організатори акцій постійно заявляли про перешкоди, що чинилися учасникам акцій, а в Харкові залучення до блокування протестної ходи десятків одиниць комунального транспорту стало чи не вагомішим інформприводом, ніж сама акція.

Проте більшість акцій опозиції аж до Євромайдану не були успішними або резонансними. Винятком стали події 18 травня в Києві, коли під час Дня Європи сталося перше масштабне зіткнення опозиції з проплаченими спортс-

менами, наслідком якого стало побиття журналістів О. Сніцарчук та В. Соде-ля. Саме з цього дня в Україні поширився термін «тітушки» – похідне від прізвища В. Тітушка, який відзначився в побитті двох журналістів.

Невдовзі акція «Вставай, Україно!» пішла на літню перерву, з котрої так і не повернулася. Утім, сам факт об'єднання і доволі координованої співпраці трьох опозиційних парламентських партій можна вважати прогресивним явищем, так само як і об'єднання «Фронту змін» і «Батьківщини», що відбулось у червні.

Однією з важливих подій в опозиційному таборі стало помилування Ю. Луценка. 7 квітня Президент України В. Янукович підписав відповідний указ, який дав свободу экс-міністру. Крім українців, жвавий інтерес до долі Ю. Луценка проявляли у Європі, будучи переконаними, що його засудження, як і Ю. Тимошенко, справа вибіркового правосуддя, а тому їх потрібно відпустити. Помилування Ю. Луценка стало знаковим у контексті підготовки України до підписання угоди про асоціацію з ЄС, що мала відбутися в листопаді 2013 р.

Після звільнення Ю. Луценка фактично відразу почав вести активне громадське життя. Разом зі своїми соратниками часів помаранчевої революції оголосив про створення громадського руху «Третя українська республіка», однією з цілей котрого було названо «євроінтеграцію за будь-яку ціну». Після початку Євромайдану він став одним з лідерів та координаторів протесту.

Нагомість Ю. Тимошенко, попри те, що переговори щодо її звільнення тривали протягом усього року, досі залишається в харківській лікарні «Укрзалізниця».

У квітні 2013 р. Європейський суд з прав людини оприлюднив своє рішення, згідно з яким утримання Ю. Тимошенко під вартою як запобіжний захід було названо свавільним. Утім, всупереч сподіванням соратників Ю. Тимошенко, це рішення не привело до її звільнення з-за ґрат, і тепер вони чекають на друге рішення ЄСПЛ у справі экс-глави уряду, котре має з'явитися протягом 2014 р.

Ще одна надія на звільнення колишнього прем'єра була пов'язана з роботою в Україні місії Кокса – Квасневського. Однак влада не пристала на жоден із запропонованих ними способів вирішення «проблеми Тимошенко». Після того як Київ відклав підписання Угоди про асоціацію з ЄС, питання звільнення экс-прем'єра в найкоротші терміни було, по суті, знято з порядку денного.

Водночас протягом 2013-го проти Ю. Тимошенко порушили ще кілька кримінальних справ. У січні їй офіційно вручили повідомлення про підозру в причетності до вбивства Є. Щербаня. А на початку листопада ЗМІ оприлюднили інформацію про те, що українське міністерство доходів і зборів розпочало в США та Швейцарії судовий процес у справі про розкрадання 200 млн дол., і Тимошенко – серед її фігурантів.

Серед оглядачів висловлюються думки про те, що звільнення Ю. Тимошенко може стати останнім козирем, можливістю контрнаступу для Президента,

адже її повернення на волю відразу б поламало всі плани опозиціонерів. Це посягло б паніку серед опозиційних лідерів, і рейтинг В. Януковича для певної частини виборців збільшився би.

Роль опозиції у парламентському житті в першій половині року запам'яталася довготривалою блокадою Верховної Ради, ціною якого опозиціонери зуміли внести до парламентського регламенту положення, яке забезпечує персональне голосування депутатів. Окремі порушення цього правила журналісти досі фіксують, однак такої масовості, як колись, коли окремі парламентарі навіть хвалилися кількістю колег, за яких вони встигають проголосувати за 10 секунд, явище «кнопкодавства» вже немає.

З іншого боку, спостерігачі відзначали одразу кілька тривожних тенденцій у роботі Верховної Ради. Ідеться, зокрема, про позбавлення депутатів їхніх мандатів не через голосування більшості парламентарів у сесійній залі, а за рішенням судів. 8 лютого Вищий адміністративний суд України за позовом Ю. Кармазіна визнав недостовірними результати виборів народних депутатів в одномандатних округах № 11 (Вінниця) та № 71 (Закарпатська обл.), де були обрані відповідно О. Домбровський та П. Балага. ВАСУ скасував постанови ЦВК у частині реєстрації вказаних народних депутатів і визнав відсутність у них статусу і повноважень народних депутатів України.

6 березня Вищий адміністративний суд достроково припинив повноваження депутата парламенту від фракції «Батьківщина», захисника экс-прем'єра Ю. Тимошенко С. Власенка. З позовом до суду звернувся Голова Верховної Ради В. Рибак, оскільки С. Власенко одночасно з повноваженнями народного депутата займався адвокатською діяльністю. Напередодні ВАСУ позбавив мандата «регіонала» А. Веревського, який поєднував роботу в парламенті з підприємницькою діяльністю.

Чимало питань викликало і квітневе «виїзне» засідання парламенту, на котре не допустили опозиціонерів, і список учасників котрого досі не оприлюднили. Опозиція проводила паралелі з путчем серпня 1991-го, а Президент, підписавши законопроекти, ухвалені на ньому, таким чином визнав його легітимним.

У цілому впродовж року загострилися усі проблеми опозиціонерів, починаючи з появи в їхніх рядах «тушок»-перебіжчиків і закінчуючи нездатністю мобілізувати людей на масові акції, тільки якщо вони самі того не захочуть (що показав Євромайдан). Опозицією фактично було провалено і призначення виборів мера Києва, і навіть перевибори в п'яти скандальних округах, які відбулися в розпал Євромайдану. Опозиція висунула кандидатами п'ятьох своїх представників, у яких, за її словами, минулоріч перемогу було «вкрадено». За лічені дні до дня голосування у Обухівському окрузі на Київщині рішенням суду з виборів було знято В. Романюка з «Батьківщини». З чотирьох опозиційних кандидатів, що залишилися, перемогти вдалося лише одному: Л. Даценку з тієї ж партії, котрий балотувався у Каневі. У інших округах виг-

рали самовисуванці, яких спостерігачі підозрюють у симпатіях до провладного політичного табору. Двоє з них – члени Партії регіонів.

Опозиціонери стверджують, що причини їхньої поразки – у підкупі виборців та членів комісій, а також інших виборчих фальсифікаціях. Вони називають грудневі довибори репетицією президентської кампанії-2015. Натомість провладні політики заявили, що результати голосування демонструють втому виборців від радикалізму опозиції.

Пасивною, як видається багатьом, була й роль опозиційної трійки лідерів під час Євромайдану. Можна сказати, що авторитет усіх трьох опозиційних політиків – А. Яценюка, В. Кличка і О. Тягнибока – окремо, як і опозиції в цілому, за підсумками року, значно впав, що полегшує переобрання чинного Президента 2015 р. З іншого боку, відсутність на даний момент інших лідерів робить опозиційне тріо неминучим учасником передвиборчого політичного процесу. Першим з опозиційних лідерів про свій намір брати участь у президентських перегонах 2015 р. повідомив В. Кличко. 16 грудня він заявив, що призупиняє свої боксерські виступи через необхідність зосередитися на політичній кар'єрі в Україні. Політик також заявив про наміри балотуватися в Президенти одразу після того, як парламент ухвалив поправки до Податкового кодексу, котрі теоретично можуть стати перепорою для його участі у виборах. Проти колишнього боксера може зіграти його дозвіл на проживання в Німеччині – згідно з оновленим Податковим кодексом, особа, яка має подібний документ, вважається такою, що «не проживає в Україні». А проживання в Україні протягом останніх 10 років є обов'язковою умовою для реєстрації кандидатом у Президенти.

Сам В. Кличко стверджує, що жодних підстав знімати його з виборів немає, однак чи є у нього план на випадок, якщо це таки станеться, наразі невідомо.

Утім, виборчі проблеми в Україні перебувають не лише у площині президентських виборів. Станом на кінець 2013 р. чверть українських обласних центрів не мали законно обраних мерів. У шести містах – Києві, Миколаєві, Одесі, Херсоні, Черкасах та Чернівцях – обов'язки мерів виконують секретарі міських рад, причому у всіх випадках налаштовані лояльно щодо чинної влади.

Попри те, що у кожному з цих міст мерів немає з різних причин, парламент не квапиться призначати дострокові вибори навіть там, де міського голови немає роками. Найгостріша ситуація виникла у Києві: опозиція заявляє, що на початку червня 2013 р. легітимність втратила тутешня міська рада та пікетує кожну її сесію. Влада стверджує, що Київська вправі засідати аж до нових виборів, які мають відбутися восени 2015 р. Експерти не виключають, що тоді ж можуть відбутися наступні вибори і в решті «безголових» міст.

Президент і Прем'єр у кінці року не проводили щорічних прес-конференцій. Вони обмежилися підбиттям підсумків у новорічних зверненнях до українського народу. Президент України В. Янукович, зокрема, відзначив, що «за великим рахунком, 2013 став для нас роком прогресу. Через майдани і

національні круглі столи, політичні суперечки та відвертий діалог ми йдемо шляхом взаєморозуміння та національної консолідації». Прем'єр-міністр М. Азаров наголосив, що «поточний рік завершується історичними домовленостями президентів України та Росії. Відновлення повноцінних партнерських відносин із РФ запобігло найгіршому сценарію для економіки нашої країни».

Підбити підсумки 2013 р. В. Янукович пообіцяв на початку нового року. «Підсумкова конференція буде, скоріш за все, у січні по 2013 року. І я вже там у всіх подробицях розкрию, як ми прожили 2013 рік. Він був дуже непростий, більш складний, ніж попередній, 2012 рік. Але ми його пройшли, слава Богу, абсолютно нормально. Ми не зменшили заробітні плати, пенсії, соціальні стандарти. Ми збільшили», – зазначив В. Янукович.

За результатами опитування серед населення України, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» та соціологічною службою Центру ім. Разумкова з 20 по 24 грудня 2013 р., В. Януковича названо політиком 2013 р. «Політиком 2013 р. найбільша кількість громадян назвала В. Януковича – 23,4 %, на другому місці опинився В. Кличко – 15,8 %, на третьому – П. Порошенко – 6,2. А. Яценюк має 6 %, а Ю. Тимошенко – 5,7 %», – повідомив директор соціологічної служби Центру ім. Разумкова А. Биченко.

Водночас соціолог зазначив, що це ж опитування визначало й політиків, які розчарували людей. «Розчаруванням року Президента назвали 35 % громадян, на другому місці – А. Яценюк – 10,4 %, В. Кличко – 10,2 %, М. Азаров – 9,4 %, О. Тягнибок – 5,5 %», – розповів соціолог.

Головною політичною подією 2013 р. опитані назвали масові акції на майдані Незалежності (75 %).

Результати соціологічного дослідження також засвідчують, що більшість населення України підтримує вступ до Європейського Союзу. «Якби зараз в Україні відбувся референдум щодо вступу до Європейського Союзу, то більшість проголосувала б за вступ – 48 %, проти – 36 %, 7 % не визначилися і 9 % не брали б участі у референдумі», – повідомила директор Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» І. Бекешкіна.

Водночас, згідно з опитуванням, у разі проведення референдуму щодо вступу до Митного союзу, більшість населення не підтримала б цей вступ: 45 % проти, 35 % – за. Такий результат соціологічного дослідження за останні роки отримано вперше, зауважила директор Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва».

Щодо так званих московських угод, то, згідно з опитуванням, 47 % населення підтримують їх підписання. Більше того – підписання цих документів підвищило рейтинг діючого президента на 6 %.

Водночас опитування «2013 р. в оцінках експертів», яке проводилося Фондом Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва 19–25 грудня серед 45 фахівців політиком року визначило лідера партії УДАР В. Кличка. Друге

місце зайняв нардеп П. Порошенко, у той час як за підсумками 2012 р. цю позицію зайняв лідер ВО «Свобода» О. Тягнибок.

Найменш успішними політиками поточного року були визнані Президент України В. Янукович і Прем'єр-міністр М. Азаров. Торік це була Н. Королевська.

Найбільш значущо позитивною подією 2013 р. більшість експертів визнали Євромайдан, як консолідаційний для українського суспільства фактор, прояв здатності суспільства до самоорганізації та протесту. На другому місці успіхів – тимчасове об'єднання влади й опозиції навколо євроінтеграційних процесів прийняття низки законів, необхідних для підписання УА.

Відмова від підписання Угоди про асоціацію з ЄС, що стала причиною виникнення протестів, була названа найбільш негативною подією. На другому місці рейтингу негативних подій – угоди з Росією, укладені в грудні. Утім, зазначені події мають як позитивні, так і негативні сторони, вважають деякі експерти. Водночас 10 експертів упевнені, що вагомих успіхів в українській внутрішній політиці не було. Головною поразкою на внутрішньополітичній арені у 2013 р. стала соціально-економічна криза, відсутність реформ і намірів їх проводити, вважають фахівці фонду. Серед зовнішньополітичних подій вони не виділили жодних вагомих успіхів у 2013 р.

Крім того, експерти відзначили посилення авторитаризму в Україні через спроби силового розгону Євромайдану, репресій і небажання покарати винних у розгоні протестів.

Голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко вважає, що підсумком 2013-го стало накопичення проблем і питань, на які наразі немає відповідей. «2013-й – це рік відкладених проблем, які не було вирішено й унаслідок цього відкладено на майбутнє. Якісь із цих проблем заморозили, з якихось – ситуація просто залишається невизначеною», – сказав він. Така ситуація, за словами політолога, склалася в питанні асоціації з Європейським Союзом, взаєминах з Росією та з Митним союзом, а також щодо внутрішньополітичної ситуації, зокрема Майдану. По суті, вирішення більшості проблем, які виникли або загострилися у 2013 р., залежить від результату президентських виборів, переконаний В. Фесенко.

Окремо політолог підбив підсумки роботи уряду у 2013 р. За його словами, тут дуже непроста ситуація, оскільки, з одного боку, сталося погіршення економічної ситуації, а з іншого – уряду вдалося утримати ситуацію під контролем. «Ну, а домовленості з Росією, нехай на 1,5–2 роки, але рятують соціально-економічну та фінансову ситуацію», – зауважив він.

Щодо окремих міністрів, то, за словами В. Фесенка, упродовж року певні представники КМУ були більш активні, деякі – майже непомітні. «Публічно активних міністрів упродовж року було не так уже й багато – це виявилось під час останньої кризи. Активними представниками уряду були буквально одиниці: сам прем'єр, віце-прем'єр Арбузов і, як не дивно, Королевська – хоча

в неї найскладніша ділянка роботи, проте міністр соцполітики була в перших рядах», – сказав він.

Щодо міністра соціальної політики, то, за словами політолога, згідно з останнім опитуванням Інституту соціальних технологій «Соціополіс» у листопаді 2013 р., вона одна з тих членів уряду, у кого найвищі оцінки з боку суспільства. Діяльність міністра соціальної політики Н. Королевської позитивно й нейтрально оцінили 39,4 % опитаних, міністра аграрної політики і продовольства М. Присяжнюка – 35,8 %, міністра закордонних справ Л. Кожари – 28,1 %.

Загалом же, за словами В. Фесенка, уряд перебуває в епіцентрі критики. Дуже неоднозначне ставлення до М. Азарова. Прем'єр-міністр, з одного боку, для багатьох членів ПР – друга фігура за популярністю після В. Януковича, а з іншого – для опозиції і для багатьох членів суспільства – він головний об'єкт для критики. «З точки зору такого контрасту щодо Азарова, він став другою подібною фігурою після Юлії Тимошенко. Її або любили, або ненавиділи. М. Янович викликає такі самі суперечливі емоції», – констатував В. Фесенко.

На думку політолога, експерта Київського центру політичних досліджень і конфліктології Д. Кірюхіна, головним підсумком року, що минає, став початок президентської виборчої кампанії, яка буде визначальною і в новому політичному сезоні. «Я думаю, головний підсумок року, що минає, політичного сезону, якщо ми говоримо в парламентському вимірі, це те, що фактично розпочалася президентська виборча кампанія, і вона визначила характер другої половини року. Події виплеснулися на вулицю. Якщо раніше парламент був головним майданчиком для заяв, яскравих акцій і т. д., то друга половина року супроводжувалася тим, що основні новинні події перенеслися на вулицю. Парламент навіть став грати меншу роль», – зазначив експерт.

У Партії регіонів кажуть, що готуються не вступати в баталії з опонентами, а, навпаки, спостерігати їх всередині опозиції на ґрунті конкуренції напередодні майбутніх виборів. Про це заявив народний депутат від Партії регіонів О. Стоян. «Цей рік був нелегкий. Величезні протистояння в парламенті, нескінченні бійки, нескінченне з'ясування стосунків, неможливість прийняти нормальні закони, які потрібні і державі, і конкретним людям. А 2014 – це рік перед президентськими виборами. І безумовно опозиція робитиме все, щоб не дати можливості нормально працювати уряду, не дати можливості нормально працювати президенту, парламенту і тим самим загострюватиме обстановку, щоб максимально перешкодити вирішити ті позитивні моменти, які намітилися. Я подивився, наскільки багато позитивного буде в наступному році в плані бюджету. Але чомусь опозиція не хоче підняти на 18 % мінімальну зарплату, підняти пенсії, соціальні виплати. 6 млрд підуть на погашення заборгованості, будуть компенсації по заощадженнях. Але їм треба в будь-якій формі усіх розбурхувати, щоб створити собі базу для майбутніх виборів. Тому, звісно, рік буде важкий у політичному плані. У плані економічному і соціальному, я думаю, з урахуванням тих кредитів, які ми отримали від Росії, і з урахуванням того,

що економіка починає вирівнюватися, великих проблем не буде», – заявив О. Стоян.

В опозиції ж кажуть про готовність до складної і згуртованої роботи. Про це заявив народний депутат від фракції «Батьківщина» М. Княжицький. «Очевидно, що наступного року ми стоятимемо перед необхідністю змінювати політичну систему країни, тому що або у нас будуть термінові вибори, або дострокові, або ми скасуємо ті зміни до Конституції, які нас повернуть до Конституції 2004 року. Очевидно, що все це має робитися через парламент і за участю парламенту, за участю депутатів. І все це досить просто. Думаю, що більшість розвалиться, з'явиться кілька фракцій зі складу більшості, і у них буде набагато менше протистоянь з опозицією, ніж зараз», – вважає він.

Д. Кірюхін прогнозує, що в майбутньому році життя парламенту буде визначатися майбутніми президентськими виборами, і виборча кампанія задасть головний тон і характер взаємодії політиків усередині парламенту. Важливі будуть два моменти: конкуренція між більшістю і опозицією і високий рівень конкуренції всередині самої опозиції, оскільки там три кандидати в Президенти. Ніхто з них поки не відмовлявся від того, що він буде балотуватися. І ці тренди будуть задавати загальну тональність парламентської боротьби. «Крім того, у новому сезоні буде кілька тем у парламенті, які будуть викликати гострі дискусії. Це питання, пов'язані з діяльністю уряду, оскільки з новою парламентською сесією з'являється можливість знову вносити питання про недовіру уряду, і опозиція точно скористається цією можливістю. Крім цього, зараз і з боку влади, за результатами роботи Конституційної асамблеї, і з боку опозиції, за результатами виступів на Майдані, є бажання змінити основний закон. І тут є дві різні стратегії. Ми ще не бачили проект, який підготувала Конституційна асамблея, але, очевидно, що це не проект повернення до Конституції 2004 року, що істотно ослаблює позицію Президента; і є протилежна тенденція. І боротьба між ними буде однією з найбільш резонансних тем. І в цьому відношенні фактор вулиці, який зараз втрутився у політичне життя України, буде використаний опозицією для посилення своїх позицій всередині парламенту. Тому що провал відставки Азарова показав, що опозиція не може кардинально впливати на дії парламенту в плані законотворчості. У цьому відношенні, можливо, вона намагатиметься посилити свої позиції всередині парламенту, залучаючи протестну активність на вулиці. Я думаю, що саме зовнішній тиск на діяльність парламентаріїв теж буде, швидше за все, позначатися в новому політичному сезоні. Це буде такий новий політичний тренд», – прогнозує політолог.

Отже, політичний 2014-й бачиться непростим. Визначальний вплив на його події матиме початок президентської кампанії, у яку будуть втягнуті як влада, так і опозиція. Хочеться сподіватися, що новий рік стане роком стабільності, суспільної злагоди, політичних компромісів, покращення міжнародного іміджу України.

Визит В. Януковича в КНР и перспективы украинско-китайского сотрудничества в оценках СМИ

Главной целью государственного визита Президента Украины в КНР в самый разгар политического кризиса эксперты назвали необходимость срочного привлечения кредитных средств, которые могли бы позволить хотя бы временно стабилизировать ситуацию в экономике. В то же время перед руководством Украины стояла задача закрепления ранее достигнутых договоренностей с Китаем, касающихся использования его мощного инвестиционного потенциала и расширения торгового сотрудничества между двумя странами.

На заинтересованность Китая в инвестициях в украинскую экономику еще в прошлом году указывал тогдашний глава МИД К. Грищенко. Этому предшествовал визит В. Януковича в Китай, состоявшийся в сентябре 2010 г. Именно после него в украинско-китайских отношениях наметилась тенденция к постепенному развитию.

Сегодня украинские власти заявляют о переходе этих отношений на качественно новый уровень. Среди основных направлений сотрудничества – торговля, энергетика, машиностроение, медицина и фармацевтика, научно-техническая, авиационная, космическая, образовательная и культурная сферы и сельское хозяйство, к которому китайцы проявляют особый интерес.

Одним из важнейших итогов нынешнего визита стало подписание Договора о стратегическом сотрудничестве на 2014–2018 гг. Обозреватели отмечают, что в ближайшие пять лет КНР намерена импортировать продукции на 10 трлн дол. и часть этой квоты может достаться Украине. Такое сотрудничество может создать стимулы для развития реального сектора украинской экономики и привести к увеличению втрое (до 30 млрд дол.) товарооборота между двумя странами уже в следующем году.

В рамках Договора стороны подписали более 20 соглашений, проекты которых были подготовлены в ходе визита в Китай первого вице-премьер-министра Украины С. Арбузова.

Основными направлениями активизации инвестиционно-экономического сотрудничества стороны определили сельское хозяйство, авиастроение, ипотечные программы.

Напомним, торговый баланс между двумя странами до сих пор складывался не в пользу Украины. По официальным данным, в 2012 г. импорт товаров из Китая в Украину возрос на 26 % (до 7,9 млрд дол.), а экспорт сократился на

18 % (до 1,8 млрд дол.). Общий объем товарооборота в прошлом году достиг 9,5 млрд дол. и за первое полугодие 2013 г. возрос почти на 20 %, составив 3,5 млрд дол.

В ходе сентябрьского визита в КНР министр аграрной политики и продовольствия Украины Н. Присяжнюк заявил, что Китай может стать для Украины стратегическим рынком сбыта. Как отметил министр, «в этом году товарооборот между Украиной и Китаем может быть в три раза больше, чем в прошлом. Наша цель – добиться, чтобы доля отечественной аграрной продукции в общем товарообороте с КНР достигла 20–25 %». По его словам, Украина может предложить Китаю товары мясной группы, сахар, подсолнечное масло, пшеницу, а также технические культуры, которые используются для приготовления комбикормов.

Сотрудничество в сфере АПК, помимо так называемого «кукурузного кредита», первый транш которого в размере 1,5 млрд дол. уже получен Украиной, предусматривает реализацию договоренностей, закрепленных в меморандумах о сотрудничестве по поддержке приоритетных направлений, что может дать возможность Украине привлечь около 3 млрд дол. на финансирование проектов в агросекторе. Среди них – проект по строительству сельскохозяйственного комплекса, включая зерновой элеватор, комбикормовый завод, холодильные помещения, завод по производству биотоплива, биогазовые электростанции, фрукто- и овощехранилища. Рассматриваются также возможности переоборудования украинских спиртзаводов под производства биотоплива.

Таким образом, последний визит В. Януковича в Китай имел целью, в том числе, и закрепление договоренностей, достигнутых ранее. «Сегодня мы подписали те документы, которые уже были подготовлены. Они расширяют экономическое сотрудничество. Мы еще не считали, сколько это будет в денежном эквиваленте, но раньше мы считали, что это было около 8 млрд дол. привлечения инвестиций в экономику Украины», – заявил украинский Президент.

Итогом расширенных украинско-китайских переговоров стало, в частности, подписание ряда двусторонних документов, среди которых межправительственное соглашение о технико-экономическом сотрудничестве, меморандум о взаимопонимании между Госагентством Украины по туризму и курортам и Национальной туристической администрацией КНР о содействии групповым турпоездам украинских туристов; меморандум о взаимопонимании между Минздравом Украины и Госадминистрацией КНР по традиционной китайской медицине о сотрудничестве в этой сфере. Кроме того, Минагропрод Украины и Генеральная администрация надзора за качеством инспекции и карантина в Китае подписали протоколы фитосанитарных и инспекционных требований относительно экспорта сои и ячменя из Украины в КНР.

«Экспортный потенциал Украины постоянно растет. Поэтому правительство продолжает системную работу по расширению географии экспорта отече-

ственной сельхозпродукции. Ведь об этом постоянно говорит Президент и это является неотъемлемой частью Стратегии развития агросектора до 2020 г. И рынок Китая очень привлекателен для Украины с точки зрения расширения поставок зерновых и масличных», – заявил глава Министерства аграрной политики и продовольствия Н. Присяжнюк.

Был также подписан договор о сотрудничестве в сферах энергоэффективности, энергосбережения и возобновляемых источников энергии между Госагентством по энергоэффективности, энергосбережению Украины и китайской экспортно-кредитной страховой компанией SINOSURE.

Кроме того, состоялось подписание рамочных документов: контракта на исполнение проекта строительства объектов блока № 11 ЧАО «Шахтоуправление “Покровское”» и соглашения о реализации проектов в сфере возобновляемой энергетики между ООО «Гринтек энеджи», Китайской национальной группой корпорации стройматериалов и компанией SINOSURE.

Помимо этих документов, три меморандума, договор и большой коммерческий контракт были подписаны по результатам украинско-китайского бизнес-форума.

Как сообщил министр экономического развития и торговли Украины И. Прасолов, «Украина получила четкие перспективы сотрудничества с китайской стороной в области разработки, производства и технического обслуживания авиационной техники, железнодорожного подвижного состава (в рамках национального проекта “Воздушный экспресс”), строительства портовой инфраструктуры». По его словам, сотрудничество между деловыми кругами двух стран будет активизировано. Так, Украинский союз промышленников и предпринимателей (УСПП) договорился о таком партнерстве с Китайской ассоциацией международных подрядчиков. Благодаря подписанному коммерческому контракту Украина планирует увеличить поставки в КНР продуктов питания, в частности масла. «Активность китайских и украинских деловых кругов свидетельствует о значительном потенциале сотрудничества между нашими странами как в высокотехнологичных областях, в сфере развития инфраструктуры, так и в сфере сельского хозяйства», – считает министр. Активизация делового партнерства, по мнению И. Прасолова, также позволит Украине получить доступ к рынкам Китая, диверсифицировать поставки экспортной продукции и сбалансировать двусторонний товарооборот. В свою очередь председатель КНР Си Цзиньпин заявляет о том, что со следующего года Украина станет основным поставщиком продовольствия в Китай.

КНР также подтверждает намерения завершить проект строительства железнодорожной ветки «Воздушный экспресс», которая соединит Киев с Борисполем. При этом предполагается, что подвижной состав будет изготовлен Крюковским вагоностроительным заводом.

Кроме того, подписаны соглашения о развитии в Украине авиастроительной отрасли. На базе Запорожского моторостроительного предприятия «Мо-

тор-Січ» планируется расширение производственных площадей, создание совместных предприятий, которые позволят обеспечить полный цикл строительства самолетов.

Также стороны достигли стратегических договоренностей в секторе ипотеки. В частности, был подписан Меморандум между государственным ипотечным учреждением и китайской корпорацией CITIC Construction о строительстве доступного жилья в Украине. Для этих целей Китай намерен предоставить 15 млрд дол. сроком на 15 лет с возможностью пролонгации и расширения этого проекта. Предполагается, что его реализация позволит снизить процентные ставки по кредитам и существенно сократить квартирную очередь.

Стороны также подписали Меморандум о строительстве нового современного глубоководного порта в Крыму и о реконструкции Севастопольского морского рыбного порта. Сообщалось, что Китай намерен инвестировать в эти проекты более 13 млрд дол.

Интерес китайских инвесторов также привлекают донецкие шахты, о чем заявил губернатор Донецкой области А. Шишацкий.

Эксперты напоминают также о проведенной делегацией Днепропетровской области в Посольстве Украины в КНР выставке-презентации инвестиционной привлекательности региона. Так, в ходе встречи с менеджерами ведущих китайских корпораций губернатор Днепропетровской области Д. Колесников анонсировал перспективные инвестиционные проекты, к участию в которых областная власть приглашает китайских инвесторов.

Среди прочего были презентованы проекты индустриальных парков Днепропетровска, логистического центра в Кривом Роге, а также концепция высокотехнологичного комплекса по рециклингу мусорных отходов и их вторичной переработке.

Еще одним важным аспектом переговоров стало заключение соглашения между Минтопэнерго и Китайской национальной инжиниринговой корпорацией «Ухуань инжиниринг Ко. Лтд», предусматривающее строительство завода по производству синтетического газа. Как отмечают эксперты, реализация этого проекта позволит, помимо прочего, создать 2 тыс. новых рабочих мест на самом заводе и около 100 тыс. на отечественных угледобывающих предприятиях, при этом в перспективе речь может идти о четырех заводах.

Как считает глава бюро «Комплексного анализа и прогнозирования» С. Дяченко, украинско-китайское сотрудничество в этой сфере может оказаться очень плодотворным. По его мнению, проект окупится уже через четыре-пять лет. «С моей точки зрения, это очень перспективный проект. В принципе, в Китае производится до 100 млрд куб. м синтез-газа, и практически вся химическая промышленность на нем. Поэтому стоимость 1 т аммиака на синтез-газе в два раза дешевле, чем на природном газе, который сейчас покупает Украина. Пока этот проект – два завода. По четырем я цифры не видел. По тем двум заводам, о которых шла речь еще два года назад, общая мощность –

4 млрд куб. м. Сейчас наша химическая промышленность потребляет 6 млрд куб. м. Это практически закрывает все потребности химической промышленности», – говорит эксперт.

В то же время независимый эксперт В. Сапрыкин заявляет о преждевременности однозначных выводов о значимости проекта. «На сегодня, к сожалению, нет технической информации о характере этих заводов, об их показателях, в том числе экологических. Поэтому нельзя сделать какие-то детальные выводы. В принципе, эти технологии интересные, поскольку Украина добывает достаточно много угля и может увеличить добычу, может быть даже целенаправленно, для переработки в газ», – заявляет он.

Большие надежды возлагались и на возможность поддержки Китаем украинского финансового сектора. Сообщалось о согласии КНР на предоставление в следующем году Нацбанку Украины экспортного 5-миллиардного кредита с возможностью расширения валютного «свопа» в двухсторонних внешнеторговых расчетах. Также стороны договорились о вхождении китайских банков на украинский рынок и открытии филиалов украинских банков в Китае. Кроме того, Народный банк КНР выразил заинтересованность в приобретении украинских облигаций внешнего займа.

Что касается стремления украинского руководства получить 10-миллиардный кредит уже в этом году (об этом сообщалось накануне визита), то китайская сторона на такой шаг не пошла.

По мнению большинства экспертов, предоставление Украине такого кредита стало бы для нее альтернативой российским или европейским кредитным средствам, выполнив роль «подушки безопасности» во время «европаузы».

Но учитывая, что Китай давно рассматривает Украину как ворота на европейские рынки, он заинтересован в ее европейской интеграции. Выполнив требования Евросоюза относительно модернизации, Украина могла бы послужить открытию европейских рынков для Китая, что подтверждает, в частности, посол Украины в КНР О. Демин.

Как сообщили СМИ, комментируя итоги визита, на брифинге официальный представитель МИД КНР Хун Лей на прямой вопрос, стоит ли Украине надеяться на китайскую финансовую помощь, от ответа ушел. Позже заместитель министра иностранных дел КНР Чэн Гопин заявил, что Украина и Китай не заключили никаких кредитных соглашений в ходе визита украинского Президента в Пекин, не исключив, впрочем, возможности взаимодействия стран в финансовой сфере. «Стороны подтвердили необходимость выполнять уже действующие соглашения, а также заявили о возможности проведения переговоров о дальнейшем сотрудничестве между финансовыми структурами Китая и Украины», – сообщил он.

В то же время В. Янукович, комментируя результаты достигнутых договоренностей, сделал прогноз о возможности привлечения в украинскую экономику 8 млрд дол. китайских инвестиций.

Впрочем, экспертным сообществом такие прогнозы были восприняты неоднозначно. Так, экс-депутат парламента Т. Черновил заявил, что Администрация Президента «запустила слухи», что В. Януковичу удалось договориться о получении кредита в 8 млрд дол. «Но зная отношение Китая к этим вопросам, мне кажется, что это может быть только декларацией о намерениях, для чего нужно будет принять ряд законодательных актов, а это может быть сложно, поскольку для некоторых из них придется менять даже нормы Конституции. У нас уже было несколько случаев, когда на всю страну объявлялось о крупных инвестиционных проектах Китая, но все они пока не реализованы», – заявил он.

Предвидя возможность достижения договоренностей о финансовом сотрудничестве Украины с Россией после визита В. Януковича в Китай, эксперт отметил, что именно РФ может стать сегодня единственным источником денег для Украины, и добавил, что Москва, прежде чем выделять деньги, потребует неких гарантий вступления Украины в Таможенный союз. «Основное влияние на переговоры Украины с Китаем будет оказывать все-таки Россия. Россия – это серьезный партнер Китая, вместе с Китаем она входит в ШОС, куда Украина пока так и не вступила. Думаю, вряд ли российское руководство, когда обсуждаются крупные проекты между Россией и Китаем, не попросило бы Пекин притормозить переговоры с Киевом», – заявил Т. Черновил. По его мнению, визит Президента в КНР, в то время как в Киеве проходят массовые протестные акции и, кроме того, в украинскую столицу приехали главы дипломатических ведомств стран ОБСЕ, является крупным стратегическим просчетом.

Визит «выглядит очень странно на фоне той политической ситуации, которая сейчас в стране. Безответственно покидать страну тогда, когда происходит нечто среднее между революцией и беспорядками, когда в стране проходит саммит ОБСЕ, на который прибыли лидеры стран, с которыми Президент мог бы выяснить отношения. Плюс нет внятного ответа, что будет дальше по вопросам евроинтеграции, и обсудить это можно было на саммите ОБСЕ как раз в треугольнике ЕС – Украина – Россия», считает он.

По словам Т. Черновола, «Китай – это та страна, из которой неофициальная информация приходит с опозданием, уже после официальных результатов визита. Мы пока пользуемся информацией, которую предоставляет пресс-служба Президента, а из этих сообщений складывается впечатление, что и Россия, и Европа могут отдыхать, главный партнер Китая – это уже Украина. ...Судя по всему, визит не слишком успешен. Это большая проблема всех визитов в Китай».

Одной из причин, по которой Китай отказал в предоставлении Украине «чистых кредитов», обозреватели называют невозможность для украинских властей дать согласие на продажу украинских земель сельскохозяйственного назначения Китаю, в чем очень заинтересован Пекин. «Китай довольно жестко ставит вопрос. Кредиты, конечно, могут быть предоставлены, ресурсы в Ки-

тае, особенно из искусственно раздутого валютного запаса, есть. Но у Китая есть хороший получатель кредитов – это США, тут вливание денег вышло на очень высокий уровень. Там большие гарантии исполнения кредитных условий, чем на Украине. А потому к таким странам, как Украина, выдвигается другой уровень претензий при выделении кредитов. Это условия, что ресурсы могут предоставляться в случае исполнения определенных инвестиционных договоренностей. Условия же предоставления “чистых кредитов” со стороны Китая таким странам, как наша, довольно жесткие, и вступают в противоречия с интересами Украины и со многими моментами в украинском законодательстве. Например, предоставление возможности для размещения в Украине значительного китайского агропромышленного производства с передачей в собственность земельных ресурсов, на которых будут размещены эти предприятия. Но украинское законодательство запрещает передачу в собственность сельскохозяйственных земель иностранным гражданам. И это тот момент, который может вызвать даже больший взрыв, чем повышение цен на газ для населения. По всем инвестиционным проектам Китай ставит условия применения именно своей трудовой силы. Около 75 % по руководящему составу и половины основной рабочей силы. Это касается и аграрного сектора», – говорит Т. Черновил.

В то же время многие эксперты считают, что, несмотря на неоднозначные итоги состоявшегося визита, развитие дальнейшего сотрудничества Китая и Украины даст позитивные результаты. «Любые экономические контакты – это хорошее дело, – говорит исполнительный директор бизнес-инкубатора ІНУВ Д. Подолев. – А сотрудничество с такой громадной экономикой, как китайская, это очень интересно и выгодно для Украины».

В целом же, констатируют обозреватели, Украина пока интересна Китаю главным образом в качестве поставщика сельскохозяйственной продукции в целях реструктуризации их поставок продовольствия, а также как рынок сбыта китайских товаров. В то же время экономическое сотрудничество между двумя странами могло бы быть полезно Украине и в «учебных» целях.

Економічний ракурс

Е. Симоненко, науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ, канд. полит. наук

Атомная энергетика: реальное состояние и перспективы развития

Атомная энергетика сегодня является одной из лидирующих энергогенерирующих отраслей в мире. Также атомная энергетика занимает важное место

в энергосистеме Украины. А применение современных технологий позволяет в значительной степени обезопасить эксплуатацию объектов ядерной энергетики. Ведь миллиарды киловатт электроэнергии при минимальных затратах ядерного топлива делают ее эффективной и в то же время не всегда безопасной для экологии и населения.

Катастрофа на Чернобыльской АЭС в 1986 г. – яркое тому подтверждение. Чтобы подобный «ядерный Армагеддон» не смог повториться, например, различные страны обмениваются опытом повышения безопасности и профилактики атомных реакторов.

В Украине Национальная атомная энергогенерирующая компания «Энергоатом»¹ с целью повышения безопасности атомных электростанций (АЭС) намерена привлечь у государственных банков 3,1 млрд грн. Ожидается, что это будут долгосрочные кредиты, которые со следующего года станут использоваться также на продление сроков эксплуатации энергоблоков² украинских АЭС. Кроме этого, в конце марта 2013 г. Европейский банк реконструкции и развития (ЕБРР) принял решение о предоставлении «Энергоатому» кредита для реализации Комплексной программы повышения уровня безопасности энергоблоков АЭС Украины.

К слову, после долгих лет сотрудничества, 3 октября 2013 г. Украина и Европейская организация по ядерным исследованиям (CERN)³ подписали соглашение о предоставлении Украинскому государству статуса ассоциирован-

¹ ГП НАЭК «Энергоатом» является оператором всех четырех действующих АЭС Украины (Ровенская АЭС, Южно-Украинская АЭС, Хмельницкая АЭС, Запорожская АЭС).

Эксплуатирует 15 энергоблоков, оснащенных водо-водяными энергетическими реакторами общей установленной электрической мощностью 13,835 ГВт. НАЭК также эксплуатирует Ташлыкскую ГАЭС, с установленной мощностью 302 МВт в турбинном режиме, и построенную на нижнем водохранилище ГАЭС Александровскую ГЭС, с установленной мощностью 11,5 МВт, которые вместе с Южно-Украинской АЭС составляют Южно-Украинский энергокомплекс. «Энергоатом» также эксплуатирует Донузлавскую ВЭС.

По данным Минэнерго, производство электроэнергии в объединенной энергосистеме (ОЭС) Украины в январе – октябре 2013 г. составило 158 млрд 416,9 млн кВт-ч.

Атомные электростанции (АЭС) за этот период произвели 68 млрд 123,8 млн кВт-ч. В частности, Запорожская АЭС – 32 млрд 532,7 млн кВт-ч, Южно-Украинская АЭС – 10 млрд 592,6 млн кВт-ч, Ровенская – 13 млрд 365,9 млн кВт-ч, Хмельницкая – 11 млрд 632,6 млн. кВт-ч.

² По установленной мощности ядерных энергоблоков Украина занимает седьмое место в мире. Все реакторы типа ВВЭР. В Украине действуют 4 атомных электростанций с 15 энергоблоками, одна из которых – Запорожская АЭС, с 6 энергоблоками общей мощностью 6000 МВт, является крупнейшей в Европе.

³ ЦЕРН (англ. CERN) – ведущая межправительственная организация, международный исследовательский центр европейского сообщества, самая большая в мире лаборатория физики высоких энергий. Находится вблизи Женевы на границе Швейцарии и Франции. Украина сотрудничает с ЦЕРН с 1993 г.

ного члена в этой организации. Нужно отметить, что до этого момента наша страна отличилась участием в крупных научных проектах этой организации, а украинские ученые были отмечены как специалисты высокого уровня. Теперь у Украины есть потенциальные возможности для развития и глубокого изучения ядерной энергетики. Глава Госагентства по вопросам науки, инноваций и информатизации В. Семиноженко высоко оценил подписание соглашения, отметив, что это – научная интеграция Украины в Евросоюз.

К тому же, Украина намерена продлить до 2018 г. межправительственное соглашение со США о снижении рисков эксплуатации атомных электростанций. В ближайшие пять лет будут диверсифицированы поставки ядерного топлива и повышена безопасность украинских АЭС, сообщает информационно-аналитический портал Inpress.ua.

Как говорится в сообщении, Кабинет Министров на заседании 17 октября одобрил проект распоряжения о продлении действия межправительственного соглашения между Украиной и США о повышении безопасности эксплуатации АЭС в Украине, снижении степени рисков эксплуатации и укрепления системы регулирования гражданских атомных объектов.

Согласно проекту распоряжения, срок действия соглашения будет продлен до 25 октября 2018 г. Как следствие, можно ожидать, что часть украинских реакторов и в дальнейшем продолжит использование топливных сборок американской Westinghouse, сообщает «Коммерсант Украина».

В Минэнерго говорят, что технические характеристики американских топливных сборок лучше, чем аналогичных российских. Впрочем, эксперты добавляют, что главная цель такого шага – не допустить неоправданного подорожания российского топлива. Напомним, Межправительственное соглашение с США было подписано в 1993 г., так как потребовалось заменить принятые еще в советское время правила, приведшие к чернобыльской катастрофе.

Как рассказала эксперт Национального института стратегических исследований О. Кошарная, согласно документу, США оказали содействие в формировании в Украине системы регулирования ядерной безопасности и подготовке кадров. После принятия Украиной правил регулирования ядерной безопасности украинские специалисты прошли стажировку на атомных объектах США.

Источник в Минэнерго говорит, что сборки Westinghouse технически более совершенны, чем российские, их ураноёмкость (параметр эффективности, показывает содержание диоксида урана в сборке) выше. По словам О. Кошарной, российское ядерное топливо ТВС-А зачастую на четвертом году работы в активной зоне реактора искривляется и нередко теряет герметичность. «Применение американского топлива обходится дешевле, и с ним меньше проблем, чем с российским», – говорит она.

Аналитик Центра исследования энергетики В. Гламаздин полагает, что государство решило продолжить работу со США для того, чтобы не допустить неоправданного роста цен на атомное топливо, поставляемое из России, как

уже случилось с природным газом. Поставки топлива Westinghouse также важны в свете объявленных планов по строительству энергоблоков на АЭС по новым технологиям, говорит член Комитета Верховной рады по ТЭК С. Пашинский. «Если Украина откажет использование топлива Westinghouse на действующих энергоблоках, это откроет возможности для строительства новых блоков с применением технологий этой компании», – говорит С. Пашинский.

Напомним, в июне 2013 г. в Послании к Верховной Раде Президент В. Янукович заявил, что Украина намерена строить новые ядерные реакторы для АЭС под топливо нероссийского производства. По мнению главы государства, это позволит избежать монопольной зависимости от России. Украина намерена пойти по тому же пути, что Китай и Индия, где энергоблоки строят одновременно французская Areva, американская Westinghouse и ТВЭЛ. Украина ранее рассматривала возможность сооружения АЭС с реакторами нероссийского производства. В частности, была осуществлена технико-экономическая оценка возможности внедрения реакторов CANDU канадского производства.

Между тем Украина и Россия не менее тесно и драматично связаны в области атомной энергетики.

Член-корреспондент РАН, генеральный конструктор московского ОАО «Научно-исследовательский и конструкторский институт энерготехники им. Н. А. Доллежала», профессор Ю. Драгунов также выразил мнение по поводу использования Украиной ядерного топлива американской компании Westinghouse. «С моей стороны будет некорректно комментировать суверенные решения Украины. Но, как эксперт, я могу сказать, что это вопрос не техники – это вопрос политики. Было очень горячее желание пойти на контакт с Westinghouse, поэтому пошли на любые условия, которые ставила американская сторона. В этом корень всех нынешних проблем – в непонимании сторонами друг друга», – подчеркнул российский ученый.

Он выразил уверенность, что реализация совместных проектов Украины и России в области атомной энергетики позволила бы развить потенциал обеих стран в этом направлении. «Надо делать совместный проект с акцентом на локализацию большинства технологий в Украине. В любом случае, строить новые атомные станции все равно надо. Тем более, что сегодня в Украине строится завод по производству собственного ядерного топлива. Конкуренция – это хорошо, но система, школа, которая была в Советском Союзе, она обстоятельнее, капитальнее и системнее. И жаль, что мы такую связь утратили. Мне кажется, украинские коллеги тоже воспринимают это как наш общий минус. И хотя ядерное сообщество особое и могло бы найти формы для того, чтобы объединиться, к сожалению, не все получается», – сказал Ю. Драгунов.

Также он отметил, что большой производственный опыт Украины в области атомной энергетики и промышленности делает эту отрасль конкурентоспособной и дает огромный потенциал для развития.

При этом эксперт подчеркнул, что внедрение на отечественных АЭС иностранных технологий, которые не соответствуют украинской технологической платформе, может повлечь за собой ряд проблем. «В чем близость нашего атомного сообщества? Нет разницы, где строить энергоблок – используется однотипное оборудование, однотипные запчасти, общий опыт эксплуатации. Это колоссальное преимущество. Это те же самые люди, с одного блока мгновенно переходят на другой и эксплуатируют его. Надо строить то, чем владеешь и что понимаешь сам. А если построить американский AP-1000 – то и запчасти заново придется закупать, и новые линии закупок налаживать, и специалистов готовить, и другое программное обеспечение использовать. Это в такую копеечку влетит, что мало не покажется. Если нормальные люди посмотрят, посчитают, они придут к абсолютно логичному решению: построить энергоблок прежнего типа, который, тем более, показал свою надежность и безопасность в эксплуатации», – считает эксперт.

Также стоит отметить, что к 2015 г. в городе Смолино (Украина) появится совместный украинско-российский завод по производству ядерного топлива, который позволит обеспечить украинские АЭС собственным топливом.

Строительство завода планируют завершить к 2015 г., на полную мощность он выйдет к 2020-му. Ожидается, что предприятие позволит производить в пределах 800 тепловых сборок в год, обеспечив на 100 % все энергоблоки АЭС с реакторами типа ВВЭР-1000 топливом украинского производства.

Министр энергетики и угольной промышленности Украины Э. Ставицкий отметил, что строительство совместного российско-украинского завода по производству свежего ядерного топлива в пгт Смолино Кировоградской области будет закончено в срок, и первое украинское ядерное топливо поступит на АЭС страны уже в 2015 г. Он подчеркнул, что Украина уже купила необходимую технологию у российской компании «ТВЭЛ», и что эта технология полностью устраивает украинского заказчика, в том числе в части безопасности. Министр также выразил уверенность в том, что строительство завода станет основным инструментом диверсификации поставок ядерного топлива на рынок Украины. «С началом работы завода в Украине локализируются все элементы ядерно-топливного цикла, снизится зависимость от иностранных поставщиков. Тем самым усилится наша энергетическая независимость», – заявил Э. Ставицкий.

Говоря о бизнес-плане завода, глава Минэнерго отметил, что технологии по производству топлива, которые будут применяться на заводе пгт Смолино, предусматривают возможность выпуска референтного топлива для всех реакторов типа ВВЭР в объеме, который полностью обеспечит АЭС Украины свежим ядерным топливом, учитывая перспективу достройки 3-го и 4-го блоков Хмельницкой АЭС.

Кроме того, как заявил доцент кафедры атомных электростанций Одесского национального политехнического университета О. Зотеев, на сегодняшний

день в Украине не хватает квалифицированных специалистов, которые могли бы работать на АЭС, а сама украинская атомная энергетика не может обойтись без российского партнёрства.

По его словам, для существования и развития украинской атомной энергетики необходимо сотрудничество с Российской Федерацией, поскольку так украинская промышленность могла бы развиваться. «Западные поставщики электроэнергии здесь создавать ничего не будут. Атомные станции – это тот последний барьер, сдерживающий Украину от скатывания в архаику. Потому сейчас государство должно выбрать правильное решение, по какому именно пути пойдёт развитие атомной энергетики в стране», – считает О. Зотеев.

Кроме того, по его словам на украинских АЭС остро чувствуется нехватка квалифицированных молодых сотрудников. «На сегодняшний день в сфере атомной энергетики работают преимущественно специалисты, подготовленные ещё в советские годы. Через 10–12 лет этот человеческий потенциал иссякнет, и мы столкнёмся с проблемой, что на АЭС Украины попросту будет некому работать. Другими словами, в стране нет смены для работы на атомных электростанциях. Многим механикам, которые обслуживают реакторы в Киеве, уже за 80 лет», – рассказал О. Зотеев.

К тому же, как заявил журналистам 26 ноября глава «Росатома» С. Кириенко, курс Украины на экономическую интеграцию с Россией позволит реализовать совместные проекты в атомной энергетике на миллиарды долларов. «Наше совместное сотрудничество по согласованным планам сейчас измеряется десятками миллиардов рублей, а с учетом согласованных планов и подписанных соглашений будет в ближайшее время составлять миллиарды долларов», – сказал С. Кириенко. В то же время он отметил, что поскольку атомная энергетика это «очень долгосрочные проекты, которые делаются на десятки лет вперед», важнейшим условием развития этого сотрудничества является «политическая стабильность и партнерские взаимоотношения между странами». «Поэтому с точки зрения решения, которые принимает сегодня правительство и руководство Украины по сохранению долгосрочного партнерства и интеграции с Россией, для развития атомной энергетики и атомной отрасли Украины в первую очередь, и атомной отрасли России это очень важное условие, чтобы реализовать все эти масштабные планы», – сказал глава госкорпорации.

С. Кириенко также напомнил, что почти половина всей электроэнергии в Украине вырабатывается на АЭС, поэтому с точки зрения энергобезопасности страны атомные станции «гораздо важнее, чем газовые станции и угольные станции». Говоря о сотрудничестве двух стран в этой сфере, он упомянул соглашение, по которому начато сооружение завода по фабрикации топлива в Украине в Смолино Кировоградской области. Это предприятие создается на паритетных началах. Кроме того, Росатом владеет контрольным пакетом Краматорского завода «Энергомашспецсталь», которое обеспечивает металлургические заготовки для основных производителей и в России, и в Украине.

«У нас подписано межправсоглашение и в завершающей стадии согласования находится совместный проект по сооружению третьего и четвертого блоков Хмельницкой АЭС. Проект на миллиарды долларов. У нас также давнее партнерство с крупнейшим украинским заводом “Турбоатом”, который осуществляет сервис и поставку комплектующих. Поскольку большая часть турбин на российских атомных станциях была построена “Турбоатомом”», – рассказал С. Кириенко.

Между тем следует отметить, что Харьковское предприятие «Турбоатом» является главным претендентом на получение крупного заказа от «Росатома».

Об этом в ходе заседания Кабмина сообщил Премьер-министр Украины Н. Азаров. По его словам, корпорация «Росатом» в ближайшее время планирует провести конкурс на осуществление комплектной поставки оборудования для машинного зала новой Курской АЭС-2 в составе четырех энергоблоков мощностью 1250 МВт каждый. «Одним из главных претендентов на получение заказа является наш харьковский завод “Турбоатом”. Также в состав группы предприятий, которые способны обеспечить этот многомиллиардный контракт, входят украинский “Энергомашспецсталь”, Новокраматорский машиностроительный завод, Мариупольский металлургический комбинат им. Ильича, “Днепроспецстал”, “ТММ – Энергострой” и др.», – заявил Н. Азаров.

ОАО «Турбоатом» – головная научная организация энергомашиностроительного комплекса Украины, входит в число ведущих турбостроительных фирм мира. «Турбоатом» – единственный в Украине производитель турбинного оборудования для гидро-, тепловых и атомных электростанций. Специализируется на производстве турбин для тепловых и атомных электростанций, гидравлических турбин для гидроэлектростанций и гидроаккумулирующих электростанций, газовых турбин для тепловых электростанций, парогазового оборудования и другого энергетического оборудования.

В январе – сентябре 2013 г. «Турбоатом» получил чистую прибыль в размере 399,6 млн грн, что на 68,2 % больше, чем за тот же период 2012 г., чистый доход увеличился на 31,7 % – до 1 млрд 279,7 млн грн.

Утвержденный правительством финплан предприятия на 2013 г. предполагает получение чистой прибыли в размере 351,662 млн грн.

Турбины производства «Турбоатом» успешно работают в 35 странах мира. Производство занимает четвертое место в мире среди турбостроительных фирм и 13 % рынка турбин для АЭС. Портфель международных заказов укомплектован на пять лет вперед, что является очень важным для создания высокотехнологичного оборудования с длительным циклом производства, ведь процесс создания турбины для атомной электростанции занимает от 18 до 36 месяцев. В сфере модернизации АЭС «Турбоатом» – монополист в России, где турбинами харьковского предприятия оснащено 98 % АЭС, сообщает информационно-аналитический портал Inpress.ua.

«Турбоатом», крупнейший в Украине производитель турбинного оборудования, разработал новую паровую турбину К-1250-6,8/25 номинальной мощностью 1250 МВт, предназначенную для энергоблоков АЭС нового поколения с реактором ВВЭР-ТОИ (водо-водяной энергетический реактор, типовой оптимизированный информатизированный).

Согласно сообщению на сайте предприятия, особенностями реакторов ВВЭР-ТОИ являются высокий уровень автономности АЭС при работе в аварийных режимах и низкие показатели по объему твердых радиоактивных отходов и выбросам. «Срок службы данных энергоблоков составит 60 лет. Предполагается, что реакторы данного типа будут заменять выбывающие энергоблоки старых АЭС, например Курской АЭС в России», – отмечается в сообщении.

В числе новых конструктивных решений – оснащение последней ступени цилиндра низкого давления рабочими лопатками длиной 1650 мм с площадью выхлопа 23,6 кв. м. В конструкции турбины также применены высокопрочные сваркокованные роторы высокого и низкого давления, не подверженные коррозии под напряжением. Преимуществами агрегата также является высокая ремонтпригодность и увеличение срока межремонтного периода свыше шести лет.

Заметим, что в настоящее время наметилась устойчивая тенденция увеличения срока службы атомных энергоблоков. Это обстоятельство определяется в первую очередь экономическими соображениями в связи со значительными затратами на вывод атомных энергоблоков из эксплуатации. В соответствии с этим ведутся работы по продлению срока службы действующих АЭС, а также повышаются требования к проектному сроку эксплуатации атомных энергоблоков нового поколения. В соответствии с этими требованиями срок службы блоков АЭС нового поколения устанавливается на уровне 60 лет.

Напомним, в Украине начата активная модернизация паровых станций с турбинами мощностью 150, 200, 300 МВт. Эта работа обеспечит жизнедеятельность энергетических мощностей страны на ближайшие 20 лет и серьезно загрузит «Турбоатом» на ближайшие 10 лет.

Стоит заметить при этом, что Украина и Российская Федерация подписали план действий по урегулированию торговых ограничений в двусторонних отношениях на 2013–2014 гг. По словам генерального директора ОАО «Турбоатом» В. Субботина, энергетический рынок России большой и «Турбоатому» есть что ему предложить: инновационный проект турбины мощностью 100 МВт для АЭС с реактором СВБР-100, новое поколение тихоходного миллионника мощностью 1250 МВт для энергоблоков АЭС с реактором ВВЭР-ТОИ, а также это опыт проектирования и поставки турбин для крупнейшей в Европе гидроаккумулирующей станции на Днестре. «Мы можем и будем работать вместе», – подчеркнул В. Субботин.

Идет работа над заказами для Ростовской, Балаковской, Калининской АЭС, Зеленчукской, Новосибирской, Зарамагской ГЭС и др. «Конечно же, договоренности двух президентов являются для нас фундаментом построения двусторонних торгово-экономических отношений с нашими партнерами. В. Янукович смог добиться максимально выгодных для Украины условий. Кредит в размере 15 млрд дол. с минимальными процентами позволит стабилизировать ситуацию в экономике страны», – подчеркнул В. Субботин.

Как отметил генеральный директор ОАО «Турбоатом», Россия является крупнейшим заказчиком продукции предприятия – подписано контрактов более чем на 300 млн дол. США.

Напомним, что, кроме подписанного плана действий по урегулированию торговых ограничений в двусторонних отношениях на 2013–2014 гг., 17 декабря в Москве ОАО «Газпром» и НАК «Нефтегаз Украины» также подписали дополнение к долгосрочному газовому контракту от 2009 г., который будет действовать до 2019 г. Комментируя подписанные документы, председатель ХОГА М. Добкин заявил, что правительство доказало свое преимущество перед потугами оппозиции.

В свою очередь депутат Верховной Рады от УДАРа В. Чумак заявил, что Россия взамен на выданный кредит Украине получит контроль над важными промышленными предприятиями – «Южмашем», производящим ракеты, а также «Турбоатомом» – производителем оборудования для АЭС. «...Здравый смысл подсказывает, что России нужна ГТС, консорциум на двоих, а также наши стратегические предприятия, такие как “Южмаш”, “Турбоатом”. Именно под гарантии их приватизации Россия могла дать кредит. Мы будем узнавать о тайной составляющей этих договоренностей любым для нас способом. То, что такие договоренности есть, у нас нет сомнений», – сказал он.

«Это предательство национальных интересов. Поэтому мы будем требовать, чтобы правительство представило отчет об этих документах, что было конкретно подписано», – добавил П. Петренко из фракции «Батьківщина».

В свою очередь ряд экспертов заявляют, что ситуация в Украине ухудшается и она не сможет проводить даже незначительные проектные работы на АЭС без зарубежной помощи.

Сегодня атомных мощностей в Украине достаточно, но в ближайшей перспективе ситуация может измениться с точностью до наоборот. Построенные в советские времена АЭС почти исчерпали свой ресурс, и пришло время подумать, что можно предложить взамен.

Однако строительство III и IV блоков Хмельницкой АЭС не подкреплено расчетами. Об этом во время круглого стола на тему: «Атомная энергетика в контексте Энергетической стратегии Украины», организованного Центром исследований энергетики, заявил эксперт в энергетической отрасли, бывший глава Госатомнадзора Украины и дважды заместитель министра топлива и энергетики Украины Н. Штейнберг.

«Надо поддерживать долю АЭС примерно на уровне 50 %, и для этого есть все основания. Но я уже неоднократно говорил и повторяю: никому сегодня не нужны III и IV энергоблоки Хмельницкой АЭС. По моей оценке, к 2030 г. никаких новых мощностей в атомной энергетике вводить не надо. Для этого нет никаких оснований, нет потребителя. Сегодня нужно наводить порядок в тепловой энергетике, поскольку без нее атомная энергетика тоже ничего сделать не сможет», – подчеркнул он.

Коллегу поддерживает и президент Украинского ядерного общества В. Бронников. «При такой динамике развития экономики, которую мы имеем, новые атомные блоки Украине не нужны. Тем более не нужны III и IV энергоблоки ХАЭС. И Министерство энергетики и регулятор согласились и требуют, чтобы на этом месте были блоки III–IV поколения. Для этого нужно ликвидировать то, что там уже есть, и пытаться вести строительство сначала. К тому же придется помучиться, передавая электроэнергию с запада в центр, где ощущается дефицит. Поэтому о той площадке надо просто забыть и определяться, где мы будем строить», – пояснил эксперт.

Лучшей площадкой для строительства новых атомных блоков, по его мнению, в перспективе может стать территория Запорожской ТЭС. «Наиболее перспективной, с учетом того, что на создание блока нужно не менее 10–15 лет, является запорожская площадка. Там сейчас работает деградирующая тепловая электростанция, но есть сети, существует промышленный и интеллектуальный потенциал, который можно развивать», – отметил В. Бронников.

В целом, эксперты отмечают безопасность и важность ядерной энергетики для Украины. Член наблюдательного совета Института энергетических стратегий Ю. Корольчук полагает, что атомная энергетика бесспорно важна, потому что она сегодня производит 50 % электроэнергии в Украине. И в перспективе, если не будет никакой альтернативы, например государство не будет ставить перед собой цель уменьшить зависимость от других энергоносителей, то роль атомной энергетики будет возрастать.

Председатель правления ОО «Фонд развития ядерной энергетики» А. Шведов считает, что насчет безопасности можно не беспокоиться, потому что те тесты, которые у нас приняты и разработаны нашей администрацией ядерного регулирования, Минтопэнерго и всеми органами, надзирающими за этим делом, самые лучшие в мире. «Атомная энергетика очень важна для Украины. Она вырабатывает плюс-минус половину электроэнергии в стране, к тому же она вырабатывает дешевую электроэнергию», – говорит эксперт по энергетическим вопросам Д. Марунич. И добавляет, что, например, в Киеве весь коммунальный транспорт – в том числе и метрополитен – покупает электроэнергию, выработанную атомными станциями.

В Энергетической стратегии Украины на период до 2030 года также подчеркивается приоритетность атомной энергетики. В ней упоминается, что атомные блоки уже приближаются к окончанию сроков проектной эксплуата-

ции – более 70 % энергоблоков будут нуждаться в продлении сроков в ближайшие 10 лет. Однако продлевать срок их работы, согласно Стратегии, будут на 20 лет. Кроме того, в 2022 г. хотят начать строительство новых блоков, на замену старым, которых выведут из эксплуатации в 2031–2037 гг., а еще обеспечить АЭС топливом собственного использования.

Впрочем, продление сроков эксплуатации энергоблоков – не единственные намерения государства. В Энергетической стратегии сказано, что планируется и строительство двух новых блоков на Хмельницкой АЭС. Один из них будет запущен в 2018 г., второй – в 2020 г. Проектная мощность блоков – по 3012 МВт каждый, это при том, что на атомных станциях Украины нет ни единого энергоблока, мощностью более 1000 МВт. Кстати, кредит на строительство новых энергоблоков выдает российская энергетическая компания «Росатом». Ориентировочный размер инвестиций в строительство – 42 млрд грн.

Однако и тут события развиваются не так гладко. Несмотря на то что Кабинет одобрил, а парламент ратифицировал соглашение Украины и России о сотрудничестве в этом проекте, строительство блоков пока не начиналось. Впервые, Украина намерена добиться от России более выгодных условий кредитования, а Госатомрегулирование еще не выдало разрешение на строительство дополнительных энергоблоков на Хмельницкой АЭС. «При этом ни Украина, ни Россия не отказывались разрывать сотрудничество в проекте», – отмечает Д. Марунич.

В Национальной академии наук Украины также уверяют, что выводить энергоблоки из эксплуатации неправильно и невыгодно, лучше продлевать срок их работы. «Конечно, в Украине стоит продолжать эксплуатацию энергоблоков», – считает ученый секретарь отделения ядерной физики и энергетики С. Данько.

Президент НАН Украины Б. Пагон в интервью The Times также отмечал, что, несмотря на мировую тенденцию отказа от ядерной энергетики, для Украины такая стратегия грозит энергетической зависимостью и падением уровня производства.

С точки зрения безопасности продлевать срок эксплуатации можно. Однако большинство элементов ядерного реактора рассчитаны на не более чем 20-летний период работы – потом наступает износ оборудования. Для того чтобы продлить работу энергоблока, необходимо заменить все элементы, которые уже устарели или могут износиться в течение ближайшего времени. А это крайне дорогостоящие мероприятия – кредиты Национальной энергогенерирующей компании «Энергоатом» на продление сроков эксплуатации уже достигли 6,8 млрд грн.

При этом если все элементы реактора можно заменить, то, в случае возникновения трещин в корпусе энергоблока, его придется срочно выводить из эксплуатации. Действительно ли работу «треснувшего» реактора приостановят – неизвестно. Ведь экономически это крайне убыточно. Но в НАН Украины уверяют, что на атомных станциях полагаться «на авось» не будут. «Работу реак-

торов можно продлить до 50–60 лет. Но если в корпусе реактора обнаружены трещины, которые превышают установленные нормы, его обязательно законсервируют», – отмечает С. Данько.

Оборудование изнашивается, срок эксплуатации атомных реакторов подходит к концу, нужно что-то делать в любом случае. Продлевать срок работы энергоблоков – оптимальный вариант на сегодняшний день. Вывод реактора из эксплуатации – слишком дорогостоящее мероприятие.

Такие проекты стоят миллионы, а то и миллиарды долларов – для вывода энергоблока из эксплуатации необходимо не только демонтировать все оборудование, но еще очистить территорию и захоронить радиоактивные отходы. По данным Национального экологического центра Украины, минимальная стоимость вывода энергоблока из эксплуатации достигает более 660 млн дол. Следует отметить, что, по данным НАН Украины, продление срока эксплуатации энергоблока требует меньших средств – около 375 млн дол.

У государства, к сожалению, нет таких денег, говорит Т. Вербицкая, эксперт по энергетической политике НЭЦУ. Поэтому украинская атомная энергетика на сегодняшний день находится в патовом положении – финансовых ресурсов нет как на качественное продление сроков работы энергоблоков, так и на их вывод из эксплуатации. «У нас в стране нет денег на выведение из эксплуатации энергоблоков. Тариф атомной энергетике не покрывает все затраты, тем более настолько большие. К тому же не разработан план выведения, кроме как, конечно, Чернобыльской АЭС. Для того чтобы вывести блок из эксплуатации, нужен план, нужны деньги и нужно время – не менее пяти лет. Сейчас это сделать, к сожалению, невозможно», – говорит она.

В целом средства можно получить двумя способами – путем повышения тарифов на атомную электроэнергию и привлечением кредитов. Однако повышение тарифов может привести, например, к подорожанию муниципального транспорта в столице (того же метро). Обычные потребители также не останутся в стороне, ведь во многом благодаря низким тарифам на атомную энергию в Украине тариф на электроэнергию для населения тоже невысокий. Что касается кредитов, то этот вариант «Энергоатом» использует постоянно. И размер задолженностей исчисляется уже миллиардами гривен.

Эксперты утверждают, что вряд ли Украина в ближайшие годы откажется от ядерной энергетике. И причина не только в отсутствии средств для модернизации, но и социально-экономические проблемы. К примеру, город-спутник Южно-Украинской АЭС практически полностью зависит от станции. На ней работает 7 тыс. человек при 20 тыс. трудоспособного населения, а доля от налогов АЭС в бюджете города достигает 80 %. Мэр Южноукраинска Е. Квасневский ранее говорил Сегодня.ua, что станция фактически «кормит» город. «Мы понимаем, что если атомная станция умирает, то умирает и город», – отметил он.

Кроме того, отказываясь от атомной энергетике, необходимо выбрать какую-то альтернативу, например газ, уголь или возобновляемые источники

энергии. Однако и тут есть подводные камни, считает Д. Марунич. «Если говорить о газе – он очень дорогой, это экономически невыгодно. Что касается угля, то мы, конечно, страна, которая обладает большим его количеством и уголь действительно можно использовать. Его, кстати, активно используют теплоэлектростанции, вторые по выработке электроэнергии после атомных. Но технологии у нас не совершенны и влияние от использования угля на окружающую среду негативное», – объясняет эксперт.

Что касается перехода на альтернативные источники энергии, то в Украине эти процессы развиваются не столь быстро, как хотелось бы. «Да, альтернативные источники энергии – это важно, но их очень мало. В общем объеме производства электроэнергии – около 0,5 %. И в ближайшие годы ситуация существенно не изменится», – говорит Д. Марунич.

Тем временем Евросоюз уже принял решение о том, что в 2020 г. альтернативная энергия должна занимать не менее 20 % всей вырабатываемой энергии. Некоторые страны и вовсе поставили себе амбициозные планы – от 23 до 49 %. Кстати, в Швеции, которая за это время планирует полностью перейти на альтернативные источники энергии, Финляндии и Дании доля возобновляемой энергии самая высокая среди стран Евросоюза – 46, 30 и 25 % соответственно. В целом европейские государства с 2006 по 2011 г. увеличили долю возобновляемых источников в энергетике с 8,5 до 13 %. В Украине же цифра совершенно другая – согласно Энергетической стратегии, страна планирует выйти только на 10 % до 2030 г.

Последующее развитие ядерной энергетики, предусмотренное Энергетической стратегией Украины до 2030 года, требует создания собственного мощного проектно-конструкторского и промышленно-производственного комплекса.

В Украине отсутствует производство и проектирование реакторных установок. И хотя процедура купли-продажи лицензии на изготовление реактора довольно-таки сложная (ее контролируют высшие органы государства), Украина просто обязана организовать – в кооперации с мировыми поставщиками реакторных установок – разработку национальных проектов ядерных энергоблоков и других объектов ядерно-энергетического комплекса, а также соответствующее сопровождение на всех этапах их жизненного цикла.

Следует также отметить, что в канун Дня атомной энергетики состоялся XI Международный форум «Топливо-энергетический комплекс Украины: настоящее и будущее», который по традиции собрал ведущих отечественных и зарубежных экспертов в этой области. Одной из главных тем для обсуждения на форуме стала новая Энергетическая стратегия Украины до 2030 года, согласно которой атомные электростанции по-прежнему будут обеспечивать половину всей производимой в стране электроэнергии. Еще в 2011 г. на заседании СНБО, посвященном вопросам преодоления последствий Чернобыльской катастрофы

и повышения безопасности АЭС, Президент Украины В. Янукович отметил, что реальных, экономически обоснованных альтернатив ядерной энергетике Украина не имеет. Поэтому приоритетом национальной компании-оператора являются инвестиции в сохранение потенциала украинских АЭС. «В частности, предусматривается продление сроков эксплуатации энергоблоков на 20 лет сверх проектного срока, завершение строительства III и IV блоков Хмельницкой атомной станции, – уточнил глава НАЭК «Энергоатом» Н. Константинов. – Кроме того, это создание новых мощностей на площадках действующих АЭС взамен существующих блоков, которые будут выведены из эксплуатации после 2030 г.».

По мнению экспертов, с точки зрения общественности тема продления срока эксплуатации станций является одной из самых непростых, учитывая то, какую реакцию в мире вызвала авария на японской АЭС «Фукусима». Однако, как подчеркнул глава Госинспекции по ядерному регулированию Украины М. Гашев, эта печальная история имеет и обратную сторону: вопросы безопасности в ядерной энергетике вышли на первый план, а все остальное уже следует за ними. Что же касается непосредственно продления срока службы реакторов украинских АЭС, то у наших атомщиков уже есть такой опыт. По этой же схеме действуют и другие страны, имеющие атомные станции, о чем, в частности, рассказал посетивший форум руководитель Всемирной организации операторов АЭС Ж. Регальдо.

Как отмечают эксперты, с точки зрения безопасности новый энергоблок ничем не отличается от энергоблока, срок эксплуатации которого продлен. Разница лишь в том, что новый обойдется на порядок дороже. Впрочем, Энергетическая стратегия предполагает не только модернизацию действующих, но и строительство пяти новых энергоблоков. Свидетельством же доверия со стороны авторитетных международных организаций к планам украинских атомщиков стал крупнейший в истории отечественной энергетики кредит на сумму 600 млн евро, предоставленный «Энергоатому» Европейским банком реконструкции и развития и Европейским сообществом по атомной энергии. Средства согласно проекту, рассчитанному до 2017 г., планируется направить на повышение безопасности украинских АЭС.

Как говорят украинские атомщики, в Европе весьма щепетильно относятся к вопросам экологии. Однако сертификаты соответствия евростандартам по системе менеджмента качества и системе экологического менеджмента убедили европейцев в том, что «Энергоатом» является надежным партнером. «Выводы международных экспертов еще раз показали, что экологи могут быть спокойны, – отмечают в национальной компании, – работая в штатном режиме, украинские АЭС по уровню воздействия на окружающую среду ничем не отличаются от ветропарков и солнечных электростанций. Зато отличаются от них стоимостью конечного продукта».

Как подчеркивает Н. Константинов, себестоимость 1 кВт электроэнергии, производимой украинскими АЭС, самая низкая по сравнению с иными видами энергетики. «Я не знаю другой атомной компании в Европе, которая продавала бы на рынке электроэнергию по 2 евроцента за 1 кВтчас (22,2 к. за 1 кВтчас. – Авт.). То есть эта электроэнергия более чем конкурентоспособна в Украине и точно так же абсолютно конкурентоспособна на европейском рынке», – заявил глава «Энергоатома». Так что с точки зрения интеграции украинской экономики в зону свободной торговли с Евросоюзом НАЭК «Энергоатом» является одной из наиболее подготовленных энергокомпаний в нашей стране.

Также вопросы по развитию атомной энергетики в Украине рассматривались и на пресс-конференции, которая состоялась 12 декабря в пресс-центре ИА «Одесса-медиа». Перед журналистами выступили доктор физико-математических наук, профессор кафедры теплофизики Одесского национального университета им. И. Мечникова, директор Ильичевского филиала Г. Драган, а также заведующий кафедрой атомных электростанций Одесского национального политехнического университета В. Дубковский.

Если до распада Советского Союза можно было говорить о том, что Украина является одной из мощнейших держав в области атомной энергетики, то сегодня из-за отсутствия четкой стратегии страна теряет свой потенциал. «На сегодняшний день половину потребляемой энергии составляет атомная энергетика. Однако в течение 20 лет наше государство не выработало стратегии, направленной не только на ее развитие, но и на развитие экономики и промышленности в целом», – уточнил Г. Драган.

По мнению В. Дубковского, внедрение безоксидных технологий – важнейшее условие для развития рынка. Ставя в приоритет атомную энергетику, он привел в качестве примера типичное сравнение: при делении 1 кг урана выделяется столько энергии, как при сжигании более 2 млн т угля на предприятии, выбрасывающем в атмосферу вредные вещества.

На сегодняшний день, по словам заведующего кафедрой атомных электростанций, в Украине используется 15 ядерных энергоблоков. Еще в 2006 г. планировалось к 2030 г. создать 20 энергоблоков. Однако в 2012 г. стратегия в области атомной энергетики «изменилась с точностью до наоборот». В ближайших планах государства – продление срока службы действующих энергоблоков, увеличение надежности эксплуатации действующих атомных электростанций и введение до 2030 г. пяти энергоблоков. «В лучшем случае в стране будет построено семь ядерных энергоблоков, а при пессимистическом сценарии – два», – полагает В. Дубковский.

Что же касается продления срока службы ядерного энергоблока, то он, как подчеркнул специалист, приравнивается к сроку службы корпуса ядерного реактора, что по заниженной оценке составляет 30 лет. В настоящее время продлен

срок службы I и II энергоблоков Ровенской АЭС, с середины декабря нынешнего года продлен на 10 лет срок службы I энергоблока Южноукраинской АЭС.

Г. Драган отметил, что украинская наука является мощнейшим фактором развития, а потому следует стимулировать научное сообщество на проведение исследований в области атомной энергетики. Он с сожалением констатировал, что «мы теряем этот потенциал». «Атомная энергетика может стать новым импульсом развития экономики и науки», – полагает Г. Драган. Также он считает, что если говорить о развитии атомной энергетики, то в первую очередь надо подумать об обеспечении отрасли инфраструктурой, то есть о реконструкции энергомашиностроительных предприятий, что также невозможно без четко разработанного плана и инвестиционной поддержки.

Таким образом, роль АЭС в энергетическом балансе республики ключевая: они не только обеспечивают внутреннее потребление и экспорт, но и дают возможность сбалансировать стоимость электроэнергии для рынка в целом. К тому же атомно-энергетический комплекс уже давно мог бы стать ядерным локомотивом украинской экономики. Однако без надлежащей поддержки со стороны властных структур этого не произойдет. Учитывая важность атомной энергетики для экономики и энергетической безопасности, правительство Украины должно проявлять особую заботу об этой отрасли.

Напомним, что по количеству энергетических реакторов Украина занимает 10-е место в мире и 5-е в Европе (*Материал подготовлен с использованием таких источников информации: Inpress.ua. (<http://inpress.ua>). – 2013. – 19.10, 13.11, 12.12; ООО «Союз-Литье» (<http://lityo.com.ua>); Городской дозор (<http://dozor.kharkov.ua>). – 2013. – 18.12; Экономические известия (www.eizvestia.com). – 2013. – 22.11, 18.12; Сегодня.ua. (<http://www.segodnya.ua>). – 2013. – 28.11; Экономическая правда (<http://www.epravda.com.ua>). – 2013. – 9.12; Энергетика Украины (<http://www.uaenergy.com.ua>). – 2013. – 9.10; Главред (<http://glavred.info/ekonomika>). – 2013. – 22.11; Главное™ (<http://glavnoe.ua>). – 2013. – 21.10; Факты и комментарии (<http://fakty.ua>). – 2013. – 28.09; Одесса-медиа (<http://timer.od.ua>). – 2013. – 12.12; ИА «Одесса-медиа» (<http://www.odessapost.com>). – 2013. – 12.12; Вопросик (<http://voprosik.net>). – 2013. – 29.11; Журнал Energy.Нефть&Газ (<http://oil-gas-energy.com.ua>). – 2013. – 27.11; NewsOboz (<http://newsoboz.org>). – 2013. – 1.11).*

Проблеми трансформації географії українського експорту

(Початок. Завершення в наступному випуску)

1. Ретроспективний аналіз географії експорту українських товарів

У другій половині 2013 р. як вітчизняні, так і російські ЗМІ зарясніли повідомленнями про значне погіршення економіко-політичних відносин між Україною та Росією. Багато оглядачів і навіть політиків заговорили про «торговельну війну», що її Росія розпочала проти нашої держави з метою перешкодити підписанню Угоди про асоціацію та створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною і Європейським Союзом. І хоча на офіційному рівні факт «торговельної війни» спочатку заперечували, однак не лише безпосереднім учасникам двосторонніх економічних відносин, а й навіть стороннім спостерігачам стало зрозуміло, що йдеться про радикальне погіршення цих відносин як таких.

Про це, зокрема, говорило стрімке зростання обсягів повідомлень відповідної спрямованості в ЗМІ. Як зазначали тоді, наприклад, аналітики Німецької консульстваційної групи в Україні Р. Джуччі й Р. Кірхнер, «Україна опинилась під масивним економічним тиском з боку Росії за три місяці до очікуваного підписання Угоди про асоціацію / поглиблену і всеохоплюючу зону вільної торгівлі (DCFTA) з ЄС. Українські експортери стикаються з необґрунтованими бар'єрами (“заялюванням”) з боку митних органів Росії... Продовження цієї політики призвело б до істотних негативних наслідків для української економіки, адже до 25 % експорту йде до Росії».

При цьому вони наголошували, що «на відміну від попередніх торговельних проблем, які стосувалися окремих виробників, українські компанії, асоціації та ЗМІ повідомляють про всеосяжні адміністративні митні бар'єри, які блокують українським товарам доступ на ринок Росії. Тим самим конфронтація набула нової якості, оскільки тепер принципово всі українські товари підлягають адміністративним заходам, таким як посилений митний контроль. Навіть великі підприємства, зокрема металургійний концерн “Метінвест”, повідомляють про затримки, що призводить до фінансових збитків».

Підкреслюється також, «що, незважаючи на масштаб дій, не було введено офіційних торговельних санкцій – вони здійснюються на рівні митних органів. Такі непрозорі й необґрунтовані заходи ускладнюють оцінку можливих економічних втрат» (*Левый бегеж. – http://economics.lb.ua/state/2013/11/06/239006_rosiyskiy_tisk_ukrainskih.html*).

Більше того, оскільки Росія де-факто очолює Митний союз (МС), то погіршення економічних відносин України з цією державою так чи інакше позначиться на економічних відносинах України з іншими державами-учасницями цієї організації. На сьогодні це – Білорусь і Казахстан.

Щоправда, після заяви українського уряду про призупинення підготовки до підписання Угоди між Україною та ЄС про асоціацію в якийсь момент здалося, що суперечності між Україною та Росією щодо питань двосторонньої торгівлі зникають. Перспективи двосторонніх українсько-російських відносин трохи поліпшилися після грудневої (2013 р.) зустрічі президентів обох країн В. Януковича і В. Путіна. Однак загальнозрозуміло, що нинішнє поліпшення цих відносин обумовлено насамперед складністю політичної ситуації в Україні й незацікавленістю російської сторони в можливості її радикальної зміни. Що ж стосується перспектив розвитку двосторонньої українсько-російської торгівлі й відновлення позицій українських товаровиробників на ринках Росії та інших країн МС, то ці перспективи поки доволі невизначені. Адже ні політичні декларації, ні навіть підписані двосторонні меморандуми ще не втілились у конкретні контракти. А, наприклад, розпочаті антидемпінгові розслідування проти української металургійної продукції російська сторона поки не скасувала. Таким чином, гарантій проти повторення торговельної війни з Україною російська сторона не дає.

Тому для багатьох вітчизняних товаровиробників усе більш нагальною стає необхідність внесення серйозних коректив у географію своїх експортних поставок, часткову, а можливо, і повну переорієнтацію на нові ринки збуту своєї продукції. При цьому закономірно постає питання про роль української держави у вирішенні проблем, пов'язаних з такою трансформацією ринкової стратегії й тактики вітчизняних товаровиробників. Для відповіді на ці питання спочатку звернемося до даних офіційної статистики.

Аналіз даних української державної статистики демонструє, що на сьогодні Росія є найбільшим географічним ринком для експорту українських товарів. У 2012 р. тільки товарів українські підприємства експортували до Росії на суму 17,6 млрд дол. США, що становило 25,6 % від загальної вартості експорту українських товарів за цей період. (Зауважимо, що до всіх країн Європи минулого року було експортовано українських товарів на 17,4 млрд дол. від загальної вартості експорту українських товарів).

Достеменно зауважимо, що за підсумками січня – серпня 2013 р. вартість експорту українських товарів до Європи перевищила вартість їх експорту до Росії. У результаті частка Європи в сукупній вартості експорту українських товарів у цей період зросла до 26,8 %, тоді як Росії зменшилася до 24,6 %. Однак при цьому експорт українських товарів і до Європи, і до Росії порівняно з аналогічним періодом минулого року зменшився. Тільки зазначене скорочення українського експорту до Росії було більшим, ніж до Європи. Утім, подібне географічне співвідношення експорту вітчизняних товарів між озна-

ченими макрорегіонами існувало не завжди. Так, у 2002 р. на Росію припадало лише 17,8 % від загальної вартості експорту українських товарів, тоді як на всі європейські країни – 36,3 %. Тобто протягом останнього десятиріччя експорт українських товарів до Росії зростав значно швидше, ніж до Європи. Але сам по собі цей факт не є гарантією того, що зазначені тенденції зберігалися б й надалі, навіть якби керівництво Росії не поставило Україну перед дилемою: Митний союз або асоціація з Європейським Союзом. Звичайно, з усіма наслідками, що випливають з такої постановки питання. Адже існують великі значні відмінності між європейським і російським ринками не лише за їхніми обсягами (купівельною спроможністю), але й за рівнем розвитку, галузевою структурою, інституційною організацією, менталітетом споживачів і підприємців, механізмами функціонування тощо.

Європейський ринок не лише потужніший за російський за сукупною купівельною спроможністю. Він також має більш усталені інституційну організацію, споживчі й підприємницькі традиції. Істотні відмінності існують й у галузевій структурі цих ринків. Зокрема, якщо говорити про європейський ринок у цілому, то він характеризується значно вищою, ніж російський часткою переробних галузей промисловості, особливо високотехнологічних, і сфери послуг у широкому розумінні змісту цієї економічної категорії. З іншого боку, у структурі російського ринку значно більша, ніж у структурі європейського частка видобувних галузей промисловості й сільського господарства. Також технічний рівень російської економіки в цілому нижчий за технічний рівень європейської. Усе перелічене позначається на механізмах функціонування означених ринків. Отже, і формує істотні відмінності в умовах виходу на ці ринки українських експортерів і їхньої подальшої роботи на них.

Не можна також забувати й про спільне економічне минуле України й Росії, під час якого формувалася мережа виробничих зв'язків, подібність менталітету виробників і споживачів товарів. Вочевидь, саме переліченими вище ознаками й пояснюються більш високі темпи зростання обсягів експорту українських товарів до Росії, ніж до Європи протягом 2000-х років. Зокрема, за період з 2002 по 2012 р., тобто за 10 років, вартість експорту українських товарів до Росії зростає більше ніж у 5,5 рази, тоді як до Європи – лише у 2,7 рази.

Водночас зазначені відмінності в темпах зростання вартості експорту українських товарів на російський і європейський ринки не можна розглядати ізольовано від процесу загальної трансформації географії експорту українських товарів, що відбувалася протягом 2000-х років. Проведений аналіз даних української державної статистики доводить, що географія експорту українських товарів протягом означеного періоду зазнала доволі істотних змін. Зокрема, у географічній структурі експорту вітчизняних товарів зростає не лише частка Росії, а й держав СНД у цілому з 24,4 % у 2002 р. до

36,8 % у 2012 р. Утім, скоротилися частки таких макрорегіонів, як Європа (крім держав СНД), Азія (крім держав СНД) й Америка. Доволі помітно зросла частка країн Африки в сукупній вартості експорту українських товарів (табл. 1).

На перший погляд складається враження, що наведені статистичні дані відображають процес економічної реінтеграції колишніх республік СРСР. Однак це – поверхневе уявлення. Адже в означений період зростала вартість потоків експорту українських товарів до всіх зазначених макрорегіонів. Відмінність між ними полягала лише в темпах такого зростання. Так, якщо до всіх країн СНД разом вартість експорту українських товарів у 2012 р. була в 5,8 разів більша, ніж у 2002 р. (тобто більше, ніж до Росії окремо), то країн Африки, Азії, Європи та Америки вартість експорту українських товарів протягом означеного періоду зросла, відповідно, у 5,3 разів, 3,5, 3,0 і 2,8 разів.

Таблиця 1

Питома вага макрорегіонів світу в загальній вартості експорту українських товарів (%) ⁴

Макрорегіони (групи держав)	2002 р.	2012 р.
Країни СНД, усього	24,4	36,8
у т. ч. Росія	17,8	25,6
Європа (крім СНД)	36,3	25,3
Азія (крім СНД)	28,2	25,7
Африка	5,9	8,2
Америка	5,2	3,8
Інші регіони світу	0,0	0,2
Усього	100,0	100,0

Причини такої диференціації динаміки географії вітчизняного експорту обумовлені як товарною структурою вітчизняного експорту, так і циклічністю функціонування світової економіки. Адже добре відомо, що значне зростання сукупної вартості експорту українських товарів напередодні кризи 2008–2009 рр. було обумовлене насамперед значним збільшенням обсягів експорту продукції чорної металургії, стрімким зростанням цін на неї через відповідне зростання попиту на ці товари на світовому ринку. Так само швидко в цей же період зростали попит і ціни на енергоносії на світовому ринку, що дало потужний поштовх до зростання російської економіки. У свою чергу, стрімке зростання виробництва в сировинних і напівсировинних експортноорієнтованих

⁴ Розраховано на основі даних Державної служби статистики (Держстату) України

них галузях промисловості країн СНД, особливо Росії та України, стимулювало попит на відповідні засоби виробництва, інвестиційні товари. Це й слугувало основою зростання виробництва й експорту продукції машинобудування, у тому числі й української. Підвищення ж доходів населення у багатьох країнах світу, особливо в державах СНД, напередодні кризи 2008–2009 рр. було потужним стимулом нарощування українського продовольчого експорту.

Однак світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. завдала вітчизняному експорту потужного удару. Значне скорочення попиту, особливо на сировину й напівфабрикати в розвинутих країнах, призвело до стрімкого падіння експорту товарів у пострадянських державах. В Україні найсильніше постраждав експорт продукції гірничо-металургійного комплексу (ГМК), особливо чорної металургії, і машинобудування. На гірничо-металургійний і машинобудівний комплекси у 2009 р. припадало 70 % від загального скорочення вартості експорту вітчизняних товарів. У 2009 р. експорт продукції українського ГМК скоротився порівняно з 2008 р. на 52,7 %, а українського машинобудування – на 36,8 %.

Причому саме в тих макрорегіонах світу, де продукція гірничо-металургійного й машинобудівного комплексів домінувала в українській зовнішній торгівлі, а саме у Європі й державах СНД, включаючи Росію, спостерігалось найбільше скорочення українського експорту під впливом світової фінансово-економічної кризи. Так, якщо вартість експорту українських товарів у цілому у 2009 р. порівняно з 2008 р. зменшилася на 40,7 %, то зменшення вартості експорту вітчизняних товарів до Європи в цей же період становило 48,0 %, до країн СНД у цілому – 41,8 %, а до Росії – 46,0 %. Тоді як експорт українських товарів до країн Африки у 2009 р. порівняно з 2008 р. скоротився на 32,6 %, а до країн Азії – на 23,6 %. Пояснюється це тим, що в українському експорті до цих макрорегіонів світу, як і до країн СНД, за винятком Росії, помітно вищою була частка сільськогосподарських і продовольчих товарів.

Як демонструє історія світової економіки, під час економічних криз виробництво та продаж споживчих товарів є менш вразливим, ніж виробництво й продаж товарів виробничого призначення, інвестиційних товарів. Саме цим насамперед і пояснюється різна вразливість українського експорту продукції ГМК й машинобудування, з одного боку, і сільського господарства й харчової промисловості – з іншого, під час глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. Узагалі, як зазначалося вище, динаміка експорту вітчизняних товарів значною мірою визначається циклічним характером функціонування світової економіки. Саме тому потужного удару по українському експорту завдала світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. Однак, починаючи вже з 2010 р., обсяги експорту українських товарів почали зростати. Причому поновлення вартості експорту українських товарів відбувалося різними темпами на різних географічних ринках. Це обумовлено рівнем розвитку, структурою та характером функціонування цих ринків, з одного боку, і товарною

структурою українського експорту, якісними й ціновими характеристиками українських товарів – з іншого. Так, сукупна вартість українських товарів, експортованих до країн Азії, перевищила докризовий рівень уже у 2011 р. і майже не змінилася у 2012 р. В Африці перевищення докризових обсягів українського експорту (утім, вельми значне – на 47 %) відбулося у 2012 р. Щодо країн СНД і в Росії, зокрема, перевищення докризових обсягів українського експорту сталося у 2011 р. Експорт українських товарів до країн Європи й особливо Америки ще й у 2012 р. не сягнув докризового рівня. Вартість експорту українських товарів до Європи й Америки після завершення глобальної кризи змогла перевершити лише рівень 2007 р. Причому обсяги експорту українських товарів до країн СНД і Європи у 2012 р. порівняно з 2011 р. навіть дещо скоротилися.

Причиною цього скорочення була бюджетно-фінансова криза у євронзоні та пов'язана з цим рецесія у ЄС, що прямо й опосередковано вплинула на динаміку експорту українських товарів до різних макрорегіонів світу. Утім, механізми такого впливу по макрорегіонах істотно різнилися між собою. Так, скорочення вартості експорту українських товарів до ЄС напряду пов'язано із скороченням попиту через фінансово-бюджетну кризу безпосередньо в цьому макрорегіоні. На скорочення ж експорту українських товарів до інших макрорегіонів світу фінансово-бюджетна криза в зоні євро й пов'язана з цим рецесія в ЄС вплинули опосередковано – через зменшення доходів підприємств і населення цих макрорегіонів від торгівлі з ЄС.

Як бачимо, протягом нинішнього століття потоки експорту українських товарів до різних макрорегіонів світу зазнавали відчутних змін. Тому вельми корисну інформацію для розуміння перспектив трансформації географії вітчизняної зовнішньої торгівлі в контексті подальшого розвитку відносин нашої країни з Європейським і Митним союзами дає аналіз динаміки експорту українських товарів до країн Центральної й Східної Європи напередодні та після їх вступу до ЄС. Нагадаємо, що з 1 травня 2004 р. членами ЄС стали Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія й Чехія, а з 1 січня 2007 р. – ще Болгарія й Румунія. Українські товаровиробники мали широкі партнерські відносини з підприємствами з цих держав, хіба що крім Кіпру й Мальти, ще з радянських часів. Частково ці зв'язки збереглися, а частково – трансформувались і після розпаду СРСР. Вступ перелічених вище держав до ЄС привів до помітних змін вітчизняного експорту в цей регіон. Ці зміни є масштабним практичним досвідом трансформації української зовнішньої торгівлі, який доцільно враховувати за нинішніх умов, коли існує ймовірність ще масштабніших змін у системі міжнародних економічних зв'язків нашої держави.

Так, напередодні вступу до ЄС суб'єкти підприємництва з колишніх соціалістичних (комуністичних) держав, як правило, доволі стрімко збільшували обсяги імпорту українських товарів, оскільки в подальшому, із вступом

цих країн до ЄС, такий імпорт ставав для них менш вигідним чи іноді навіть технічно неможливим. В останньому випадку йшлося про перехід на нові стандарти виробництва й споживання чи квоти, що служило ринковими бар'єрами для експорту українських товарів у ці країни.

Тоді в ЗМІ також поширювались апокаліпсичні прогнози про те, що із вступом Центрально- й Східноєвропейських держав до ЄС експорт українських товарів у цей регіон Європи ледь не зазнає краху. Утім найгірші з таких прогнозів не сталися, хоча певних, іноді вельми істотних змін динаміка українського експорту до нових членів ЄС усе-таки зазнала. Зокрема, з восьми країн, що стали членами ЄС у 2004 р., лише в чотирьох з них – Естонії, Латвії, Литві та Угорщині – спостерігався спад обсягів експорту українських товарів. Причому в Естонію й Литву у 2005 р. вартість імпорту українських товарів скоротилася більше ніж удвічі порівняно з 2004 р. У Латвії та Угорщині вартість імпорту українських товарів скоротилася на 17,4 і 14,5 % відповідно. До інших же країн – нових членів ЄС експорт українських товарів у 2005 р. порівняно з попереднім роком збільшився.

Так, вартість експорту українських товарів до Польщі у 2005 р. на 3,2 % перевищувала рівень 2004 р. Вартість українського товарного експорту до Чехії – на 26,2 % більше, до Словаччини – на 27,8% більше, а до Словенії у 2005 р. українських товарів було експортовано на суму у 2,2 раза більшу, ніж у 2004 р. Щоправда, через невеликі обсяги експорт українських товарів до Словенії показники динаміки цього експорту є мало презентабельними з точки зору відображення тенденцій розвитку експорту українських товарів до країн – нових членів ЄС. Утім, зазначена вище динаміка українського експорту до Польщі, Чехії, Словаччини й Словенії пояснюється, мабуть, тим, що ці країни, на відміну від Естонії, Латвії й Литви, ще раніше адаптували систему своїх зовнішніх економічних зв'язків до вимог вступу до ЄС, тоді як пострадянські країни Балтії робили це, вочевидь, у 2003–2005 рр. Що ж стосується українського експорту до Угорщини, то, як зазначалось у ЗМІ, у його структурі вагоме місце посідали енергоносії, з чим, вочевидь, і пов'язані коливання загальної вартості експорту українських товарів у 2003–2006 рр.

Зростання експорту українських товарів до Болгарії спостерігалось напередодні вступу цієї країни до ЄС, тобто до 2006 р. включно. У 2007 р., тобто після вступу цієї країни до ЄС, сукупна вартість експорту українських товарів до Болгарії скоротилася на 7 %, а 2008 р. – зросла удвічі. Динаміка українського експорту до Румунії значною мірою аналогічна його динаміці до Болгарії. Причому динаміка експорту українських товарів у ці дві причорноморські країни значною мірою обумовлена його структурою, зокрема наявністю великих підприємств, технологічно пов'язаних з українськими підприємствами у сфері гірничо-металургійного комплексу.

У цілому ж у 2006–2008 рр. експорт українських товарів до більшості держав – нових членів ЄС зростав, а у 2009 р. – зазнав значного спаду під впли-

вом глобальної фінансово-економічної кризи. З 2010 р. зростання українського експорту до зазначених країн відновилося. Але в 2012 р. зростання – під впливом бюджетно-фінансової кризи в зоні євро й пов'язаної з цим рецесії у ЄС – змінилося на спад. Однак показово, що до Естонії, Латвії, Литви й Угорщини обсяги експорту українських товарів зростали й надалі.

Тому на додаток доцільно звернути увагу на сучасну диверсифікацію структури експорту українських товарів до країн-членів МС і ЄС і її доволі тісний зв'язок з динамікою вартості цього експорту. Аналіз статистичних даних показує, що динаміка коливань сукупної вартості експорту українських товарів до різних країн в основному тісно пов'язана зі ступенем його диверсифікації щодо відповідних країн. Там, де експорт українських товарів був більш диверсифікований, як правило, спостерігався менший спад його обсягів у кризових ситуаціях. Зокрема, у 2012 р. спад сукупної вартості експорту українських товарів до Німеччини, Польщі, Італії й Литви, де він мав більш диверсифікований характер, був менший, ніж до Румунії, Болгарії й навіть Словаччини, де ступінь його товарної диверсифікації був, в основному, меншим.

Також, за умов низького рівня диверсифікації товарної структури українського експорту до тих чи інших країн, можливе й доволі значне його зростання в окремі роки. Особливо наочно це проявляється при торгівлі сільськогосподарською продукцією й продовольством. Наприклад, у 2012 р. вартість експорту українських товарів до Іспанії зросла в 1,6 раза порівняно з попереднім роком. При цьому у 2012 р. 68,7 % від його загальної вартості припадало на зернові культури, 11,7 % – в основному на соняшникову олію, а 5,2 % – на насіння олійних культур, знову ж таки в основному соняшнику. Частина ще чотирьох груп товарів у сукупній вартості експорту українських товарів до цієї країни становила від 1,6 до 2,9 %. Тому поки важко достеменно стверджувати, чи є стрімке зростання українського експорту до Іспанії у 2012 р. початком усталеної експансії вітчизняних підприємств на ринок цієї європейської держави чи тимчасовим сплеском зовнішньоекономічної активності українського бізнесу на зазначеному географічному ринку.

З усього наведеного вище можна зробити деякі висновки. Протягом 2000-х років географічна структура експорту українських товарів зазнала доволі значних змін. Основними макрорегіонами світу, до яких спрямовуються основні потоки вітчизняних товарів, нині є СНД, Азія і Європа. Водночас український експорт дуже вразливий до циклічних коливань кон'юнктури міжнародних ринків, оскільки у його товарній структурі надзвичайно висока частка сировини й напівфабрикатів виробничого призначення, а також засобів виробництва. Останні дуже часто використовуються в державах – зовнішньоекономічних партнерах України, переважно в Росії й інших країнах СНД, для виробництва сировинних і напівсировинних товарів, що, у свою чергу, експортуються до розвинутих держав. І це також лише посилює характер циклічних коливань сукупних обсягів експорту вітчизняних товарів.

До того ж товарна структура українського експорту негативно впливає на його географічну мобільність, що підтверджується як наслідками розширення ЄС на схід, так і результатами «торгової війни», розпочатої нинішнього року проти України Росією. У такі періоди й на відповідних географічних ринках обсяги експорту українських товарів скорочуються й до того ж доволі істотно. Причому період поновлення загальних обсягів українського експорту до держав – нових членів ЄС займав більше часу, ніж період спаду експорту товарів.

Що ж стосується Росії, то питання поновлення загальних обсягів експорту вітчизняних товарів до цієї країни залишається відкритим. Більше того, велими ймовірно, що саме нещодавні антиукраїнські прояви геоекономічної політики керівництва Росії можуть слугувати додатковим каталізатором трансформації географії експорту українських товарів уже в недалекій перспективі. Хоча для успішного вирішення цього завдання українському бізнесу і владі необхідно вирішити ряд серйозних економічних проблем.

2. Проблемні аспекти розвитку експорту українських товарів

Узагалі проблеми трансформації географії експорту українських товарів одночасно мають як міжнародний, так і внутрішньоукраїнський характер. Тому вони потребують синхронного вирішення. Зокрема, потенційні обсяги експорту українських товарів на ті чи ті географічні ринки залежать від купівельної спроможності (ємності) цих ринків і формальних і неформальних правил, що регулюють їх функціонування. При цьому вихід підприємства на певний географічний ринок й утримання на ньому позицій пов'язані не лише з безпосередніми витратами на просування товарів, а з комплексом маркетингових заходів. Ці ж витрати, у свою чергу, відносно вищі для більш складних, більш диференційованих товарів.

Як показує проведений вище аналіз, надзвичайно потужний вплив на динаміку експорту вітчизняних товарів має циклічний характер функціонування світової економіки, що обов'язково повинно братися до уваги як при проведенні вітчизняної зовнішньоекономічної державної політики, так і при розробці ринкової стратегії й тактики вітчизняних підприємств.

І, нарешті, не лише про успішну трансформацію географії, а й узагалі про зростання обсягів українського експорту годі й мріяти без радикального підвищення його конкурентоспроможності. Причому конкурентоспроможність українського експорту може досягатися як за рахунок маневрування цінами (так звана цінова конкуренція), так і за рахунок якісних характеристик товару, коли ціна пропозиції є для потенційного покупця товару другорядною характеристикою. Цінова конкуренція притаманна насамперед ринкам сировинних товарів і напівфабрикатів. Конкуренція ж на основі якісних характеристик товару більше поширена на ринках продукції переробних галузей про-

мисловості, особливо тих, де вища частка доданої вартості (заробітної плати й прибутку підприємств) у ціні готового товару.

У практичному ж сенсі розв'язання зазначених вище проблем трансформації географії експорту українських товарів залежатиме від здатності бізнесу й держави адаптувати структуру українського експорту до вельми динамічних вимог конкурентоспроможності на світовому ринку. Причому значною базою фінансово-економічної підтримки розвитку вітчизняного експорту є потенційно доволі ємний внутрішній ринок України. Адже саме внутрішній український попит може забезпечити розвиток виробництва певних товарів до рівня цінових і якісних параметрів, які б забезпечили конкурентоспроможність цих товарів на світовому ринку. Тобто внутрішній український ринок є так би мовити потенційним «інкубатором» розвитку вітчизняного експорту. Особливо актуальне виконання таких функцій у галузі машинобудування, і зокрема озброєнь.

Крім того, потенційно внутрішній ринок України міг би виконувати функції згладжування попиту на відповідні вітчизняні товари на зовнішньому ринку. Наприклад, розвиток в Україні сфери промислового й іншого виробничого будівництва, житлово-комунального господарства, звичайно за умови відповідного фінансування, міг би забезпечити значний попит на металопродукцію, підтримавши таким чином розвиток вітчизняного гірничо-металургійного комплексу. Так само потенційно більшим міг би бути попит на вітчизняні техніку, обладнання й мінеральні добрива з боку національного агропромислового комплексу.

Утім, внутрішній ринок поки не виконує зазначених вище функцій економічної підтримки вітчизняного експорту. І цьому є ряд причин фінансового й техніко-економічного характеру. Зокрема, низький рівень доходів населення, державного й місцевих бюджетів, відповідно невисокий попит на послуги будівництва не стимулює розвиток вітчизняного ГМК. З іншого боку, як зазначають деякі ЗМІ, у 2000-х роках при модернізації деяких вітчизняних підприємств дороге обладнання закуповувалося у європейських машинобудівників – Danieli і Siemens. «Наприклад, при модернізації “Донецьксталі” В. Нусенкіс витратив не менше 600 млн дол. США, і все на імпортну техніку. Кілька років тому компанія ПІС замовила для нового контейнерного терміналу в порту “Южний” обладнання на суму 26,5 млн євро у китайської машинобудівної корпорації ZPMC. Китайську якість визнали надійною і в компанії ДПЕК Р. Ахметова: до 2014 р. у SANY Heavy Equipment закуплять 30 прохідницьких комбайнів, вартість кожного, за даними компанії, становить 700 тис. дол. Аналогічну техніку випускає Ясинуватський машинобудівний завод, і її також купують для шахт ДПЕКу, але не в таких обсягах».

Причина такої «несправедливості», як зазначає оглядач тижневика «Коментарі», проста: ресурс експлуатації українських машин на 20 % нижче, ніж машин з Китаю, а умови гарантійного й сервісного обслуговування китайсь-

ких машин кращі. Так, компанія «Нібулон» О. Ватадурського, який витрачає мільйони на оснащення аграрної компанії й річкових терміналів технікою, також віддає перевагу іноземним машинам. Агрохолдинг «Укрлендфармінг» планує закупити 3 тис. од. зерновозів у Китаї, Південній Кореї або в США. «Є кілька причин, чому вибирають зарубіжну техніку, – розповідає старший аналітик “Арт-Капіталу” О. Андрейченко. – Вона може бути дешевше, звичайно, це стосується китайської і російської техніки. Продавець може пропонувати вигідні умови кредитування, чого наші виробники не можуть собі дозволити, або в покупця можуть бути налагоджені зв’язки з певним закордонним постачальником». Та головне, що українська продукція, як правило, технічно відстає від зарубіжних аналогів. Українські машинобудівники в основному виробляють і продають техніку, яка була розроблена в радянські часи. І бути більш-менш конкурентною вітчизняній продукції дає змогу здебільшого «економність» власників українських заводів, які платять своїм робітникам значно менші зарплати, ніж у розвинутих країнах (*Коментарі*. – 2013. – № 43. – С. 14).

Водночас, як показує новітня історія, саме галузева структура економіки є найбільш інертним чинником трансформації географії експорту українських товарів. Зокрема, головними господарськими комплексами, що формують основні експортні потоки українських товарів, є гірничо-металургійний, машинобудівний, агропромисловий і хімічно-промисловий. І під впливом глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. саме в гірничо-металургійному комплексі особливо наочно проявилися слабкі місця подальшого розвитку вітчизняного експорту. Адже стрімке зростання експорту української металопродукції напередодні кризи в подальшому змінилося його стрімким падінням. Причому повного поновлення обсягів експорту вітчизняної металопродукції після кризи до цього часу так і не сталося. Дещо краща ситуація з експортом української залізорудної сировини (ЗРС).

Проте, як зазначають фахівці Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара П. Клівець й О. Логвиненко, становище вітчизняної металургійної галузі, «що здається благополучним, аж ніяк не є таким. Конкурентні переваги українських металургів, що досягнуті на світовому ринку, короткотермінові й дуже нестабільні. Вони базуються переважно на цінових перевагах і піддані різного роду ціновим зрушенням на світовому ринку. Так, при зростаючих фізичних обсягах експорту сума валютних надходжень не збільшується пропорційно. Застосування неефективних методів конкуренції має певні передумови, адже собівартість української металургійної продукції більш низька, порівняно з аналогічною продукцією зарубіжних виробників. Це говорить про те, що багато хто з експортерів значно знижує ціни, намагаючись захопити ринки таким “варварським” методом конкуренції, водночас викликаючи на себе вогонь антидемпінгових заходів, що шкодить не тільки галузі, а й державі в цілому. З огляду на це, украй важливо визначити причи-

ни негативних явищ у металургії України» (<http://vestnikdnu.com.ua/archive/201264/klivets.html>).

Причини такого перебігу подій фахівці пояснюють таким чином. Зокрема, член-кореспондент Національної академії наук України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії в галузі науки і техніки В. Мазур на сторінках «Голосу України» наголошує, що «зовнішня кон'юнктура для експортерів почала погіршуватися не вчора. Через інституційні зміни – і це давно вже не цілісний металургійний комплекс. Через надвисоку ступінь спрацьованості основних фондів – багатолітнє нехтування модернізацією основних фондів і новими технологіями породжувало наркотичну залежність галузі від високих цін на метал не кращого гатунку. Зрештою, через різну рентабельність, прибутковість, збитковість металургійних заводів. Але ж оцінювали! Остання зі схвалених кілька років тому програм передбачала зростання виплавки сталі до 65 млн т на рік! Тому все вказувало на те, що цілком позитивно оцінювати потенціал гірничо-металургійного комплексу навіть на середню перспективу було б наївно. Тобто мало не вдвічі більше, ніж за фактом 2011-го! Для того мали вкласти у відновлення металургійного виробництва близько 30 млрд дол. США! Якщо це робити темпами, які нам властиві, то на виконання цієї програми пішло б щонайменше 15–20 років. Але і це не гарантувало б на всі 100 % появи конкурентоспроможної продукції від українських виробників на зовнішньому ринку. Бо там уже сьогодні надлишок металургійних потужностей, які успішно закривають світову потребу в металопродукції».

І далі він продовжує, що «уже наступного, за успішним 2011-м, року виробництво металопродукції впало на 5,2 %, державний бюджет втратив колосальні доходи: від керівників промисловості, звісно, очікували системних змін у галузі, спрямованих на відновлення виробництва. Але, замість інвестувати в технічне переозброєння, потужні фінансово-промислові групи вважали за краще виводити зароблені капітали за кордон. А всілякі декларативні програми вкотре пропонували погодитися з підміною понять...»

При цьому фахівці звертають увагу на відсутність в українській металургії конкурентних переваг на міжнародних ринках у сегменті високоякісної металопродукції. Йдеться, зокрема, про плоский прокат з покриттям, вироби з легованої сталі, продукти прямого відновлення заліза тощо. І водночас вони наголошують, що вітчизняні металургійні підприємства фактично продовжують забезпечувати сировиною власних конкурентів за межами України, оскільки ці конкуренти торгують означеною високоякісною металургійною продукцією не лише в інших країнах, а й постачають її на внутрішній український ринок. До того ж програш в енергоспоживанні вітчизняної металургії становить приблизно 30 % від середньосвітових показників. Це обумовлює високу собівартість продукції й прагнення підвищувати його ціну, що, у свою чергу, знижує конкурентоспроможність української металургії.

Таким чином, спираючись на аргументи авторитетних фахівців, можна зробити висновок, що, попри гостру потребу вітчизняної металургії в інвестиціях на модернізацію галузі, у тому числі й для виробництва високоякісної металопродукції, власники підприємств, виводячи капітали за кордон, знижують таким чином рівень її міжнародної конкурентоспроможності.

Утім, остання глобальна економічна криза гостро поставила на порядок денний питання підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності української металургії як за рахунок освоєння сегмента високоякісної металопродукції, так і за рахунок експансії на нові географічні ринки. Хоча останній напрям розвитку за умов наявності у світі значних надлишкових потужностей з виробництва сталі видається доволі обмеженим і малоперспективним.

Звичайно, у цьому контексті постає питання щодо шляхів вирішення зазначеної проблеми. Зокрема, уже згадуваний вище В. Мазур вважає, «що і для економіки, і для бюджету держави загалом оптимальність прийнятих рішень (у сфері модернізації металургійної галузі. – Авт.) обґрунтована недостатньо й потребує щонайменше адаптації до нинішніх реалій і прогнозних очікувань розвитку світової економіки... Цього року пропонувалося використати не менш 50 млрд грн під державні гарантії...» Його «власний досвід на посту міністра промисловості доводить, що тільки-но бізнес брався за спорудження нових і модернізацію діючих потужностей – на цьому втрачав лише бюджет. Приміром, Макіївський металургійний завод за кредитні кошти під державні гарантії побудував прокатні стани 150 і 350, але 200 млн грн заплатила держава, точніше платники податків. На складах Запорізького алюмінієвого заводу 20 років іржавіє імпортне обладнання, закуплене під державні гарантії для виробництва алюмінієвої фольги...» І такі приклади, на жаль, не поодинокі, наголошує В. Мазур.

З огляду на це і враховуючи доволі поширену не лише в Україні, а й у світі практику завищення вартості робочих місць у проектному плануванні можна зробити висновок, що державна підтримка експорту продукції вітчизняного ГМК насамперед повинна зосереджуватись у сфері просування українських товарів на міжнародні ринки. Причому в межах правил, визначених Світовою організацією торгівлі, доцільно запроваджувати систему стимулів, яка б забезпечувала прагнення підприємців поставляти на світовий ринок більш високоякісну продукцію з вищою часткою доданої вартості. У цьому контексті варто дестимулювати експорт залізорудної сировини з метою переорієнтації її експортних потоків на внутрішній український ринок.

Особливо гостро проблема трансформації географії експорту продукції українського машинобудування постала після проведення Росією у другій половині 2013 р. (як її називають російські ЗМІ) «репетиції» з обмеження доступу на російський ринок українських товарів, у разі підписання нашою країною Угоди про асоціацію з ЄС, і численних погроз російських посадовців, хоча й висловлених часто мовою дипломатії. А вже у 2012 р.

на російський ринок припадало 52,0 % від загальної вартості експорту продукції вітчизняного машинобудування. Частка інших членів Митного союзу в сукупній вартості експорту продукції українського машинобудування – Білорусі й Казахстану становила відповідно 4,0 і 8,5 %. Тобто на Митний союз припадало трохи менше 2/3 вартості експорту продукції вітчизняного машинобудування.

Проведений раніше аналіз доводить, що відносно вищі темпи зростання експорту українських товарів у 2002–2012 рр. до Росії й країн СНД у цілому, ніж до Європи чи інших макрорегіонів світу самі по собі не можуть бути гарантією їх збереження в майбутньому. Навіть за умов, якби Україна стала членом Митного союзу, а скорочення сукупної вартості експорту українських товарів до Росії у 2013 р. вважати лише зовнішньоекономічним проявом геополітичної боротьби за залучення України до Митного союзу. Постановка питання про неправомірність чи навіть наукову некоректність такої екстраполяції пов'язана насамперед із сучасними моделями функціонування господарства пострадянських держав, особливо Росії. Зокрема, нині провідними секторами російської економіки, що визначають структуру й обсяги російського експорту, як і в минулому, залишаються насамперед сировинно-видобувні галузі і військово-промисловий комплекс (ВПК). Саме збільшення попиту розвинутих країн, зокрема європейських, на сировину й особливо на енергоносії слугувало потужним стимулом для зростання російського експорту й російської економіки в цілому з початку нинішнього століття.

Причому зростання обсягів виробництва на ряді українських машинобудівних підприємств було значною мірою пов'язане з поставками їхньої продукції для російської промисловості й транспорту, включаючи обслуговування їхньої експортної діяльності. Особливо наочно ця залежність проявилась у розвитку вітчизняного вагонобудування. Так, якщо в період 2001–2008 рр. (за винятком 2005 р., що був наступним після помаранчевої революції) щорічний приріст вартості експорту в галузі українського залізничного машинобудування вимірювався десятками відсотків, то у 2009 р. вартість експорту продукції цієї галузі скоротилася більше ніж утричі. Тобто в цьому випадку, з одного боку, на практиці доволі чітко проявилася вже згадувана вище опосередкована залежність динаміки обсягів експорту вітчизняного машинобудування до Росії від стану економіки розвинутих країн.

Водночас оглядачі деяких російських ЗМІ стверджують, що якби Україна приєдналася до Митного союзу або чітко продемонструвала такі наміри, то відкладений попит на залізничні вагони в Російській Федерації, що сформувався через кризу 2009–2010 рр., міг би бути задоволений і за рахунок українських вагонобудівних підприємств. За умов рівної конкуренції з аналогічними російськими підприємствами й погодженої політики в межах Євразійської економічної комісії, стверджують російські оглядачі, українські підприємства залишилися б на ринку Митного союзу. Однак, коли

у 2010–2012 рр. офіційний Київ узяв курс на ЄС, Росія профінансувала створення власних імпортозамінних потужностей у галузі залізничного машинобудування. До кінця 2012 р. надлишок, наприклад, піввагонів у Росії становив 150 тис. шт. Це близько третини всього російського вагонного парку або обсяг виробництва всіх заводів у СНД приблизно за два роки.

Утім, ці твердження є доволі безпідставними з кількох причин. Як наголосив ще в листопаді 2013 р. урядовий уповноважений з питань європейської інтеграції В. П'ятницький, «продукція українського виробництва, від якої відмовилася Росія, очевидно, уже чимось замінена. Адже не можна відмовитися від продукції, якщо вона потрібна... Якщо відмовляються від вагонів, то відповідні потужності або створюються або планують створити. І той запас вагонів, який існує нині в Росії, достатній, щоб задовольнити їхні короткострокові потреби», – сказав він.

Дійсно, стрімке зростання світового попиту на сировину й напівфабрикати, яке спостерігалось у період між глобальними кризами 1997–1998 рр. і 2008–2009 рр., стимулювало в Росії стрімке зростання попиту на вагони, необхідні для доставки на міжнародні ринки російських сировинних і напівсировинних товарів. Однак власні потужності з виробництва вагонів у Росії повністю задовольнити цей попит не могли. Саме тому в період з початку 2000-х років і до початку глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. попит на продукцію українського залізничного машинобудування в Росії, а відповідно, як зазначалось вище, і український експорт до цієї країни швидко зростали.

Але глобальна фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. «обрушила» світовий попит, особливо світові ціни на сировинні й напівсировинні товари, відповідним чином зменшивши потребу російської економіки у вантажних вагонах й інших засобах залізничного транспорту. Так, за повідомленнями російських ЗМІ, протягом 2013 р. орендні ставки на вантажні вагони впали удвічі до 600 р. на добу, хоча ціни на нові вагони знизилися лише на 25 % – до 1,6 млн р. за новий піввагон. У результаті російські вагонобудівники змушені скорочувати обсяги виробництва. Так, «Уралвагонзавод» уже минулого року заявив про наміри до кінця 2013 р. скоротити обсяги виробництва на 16 % порівняно з 2012 р. – до 20 тис. вагонів. А, наприклад, «Алтайвагон» (входить у «СДС-Маш») планував у 2013 р. випустити 6 тис. 200 вагонів (на 27 % менше, ніж у 2012 р.).

Утім, за оцінкою М. Бурмістрова, голови російського агентства «Infoline-Аналитика», за дев'ять місяців 2012 р. частка українських вагонобудівників на російському ринку становила 35 %, а вже в жовтні знизилася менше ніж до 10 %. За його словами, закупівлі українських вагонів у Росії перерозподілилися в часі: через короткочасне припинення російськими державними органами сертифікатів на відповідні українські товари замовники не стали переорієнтуватися на інших постачальників. М. Бурмістров зазначає, що українські ва-

гонобудівні компанії характеризуються набагато меншим рівнем боргового навантаження, ніж їхні російські конкуренти, що дає їм змогу рентабельно працювати за рівня цін, які призводять до збитків російських заводів. На цій підставі він прогнозував відновлення попиту в Росії на українські вагони до рівня III кварталу 2013 р.

Але деякі вітчизняні оглядачі вважають, що затоварення російського ринку вагонів має довготерміновий характер. При цьому наголошується, що «Попри те, що на традиційному ринку збуту українських вагонів – російському – стан справ навряд чи кардинально зміниться в найближчі роки, вітчизняні вагонобудівники прохолодно ставляться до перспектив пошуку нових ринків збуту у європейському напрямі. Голова наглядової ради Крюківського вагонобудівного заводу та його основний співвласник В. Приходько заявив на початку грудня, що для переходу на європейські стандарти підприємству знадобиться сума в розмірі 150 млн євро, у тому числі близько 100 млн євро на закупівлю нового обладнання та для випробування зразків нової продукції. Інвестиції в зміну виробничого процесу справді необхідні, адже у Європі ширина колії менша – 1435 мм проти традиційної в СНД у 1530 мм. Фінансових ресурсів для такої модернізації в підприємства, мовляв, немає, і залучити їх на зовнішніх ринках, на думку В. Приходька, не вдасться» (*Дзеркало тижня. – 2013. – № 46. – С. 6*).

Утім, виникають сумніви щодо обґрунтованості принаймні деяких аспектів цього твердження. Адже Крюківський вагонобудівний завод, як й інші вітчизняні заводи аналогічної спеціалізації, протягом 2000-х років стрімко нарощував обсяги виробництва й експорту своєї продукції. Так, у цілому по Україні тільки експорт продукції залізничного машинобудування у 2012 р. у грошовому еквіваленті більше ніж у 27 (двадцять сім!) разів перевищував рівень 2001 р. Навіть спад експорту продукції вітчизняного залізничного машинобудування, викликаний останньою глобальною фінансово-економічною кризою, було подолано трохи більше ніж за один рік. За таких обставин позиція одного з керівників й основного співвласника Крюківського вагонобудівного заводу В. Приходька щодо нестачі фінансових ресурсів для модернізації цього підприємства видаються недостатньо обґрунтованими. Реальні причини подібної позиції можуть бути інші: прагнення перемістити капітали з вагонобудівництва в іншу сферу бізнесу; недостатній рівень кваліфікації менеджменту підприємства для диверсифікації товарної й географічної структури його експорту; картельна змова, у тому числі й з представниками російської сторони тощо.

З іншого боку, російська влада, навіть із суто соціально-політичних міркувань, зацікавлена в підтримці насамперед власних вагонобудівників. Однак, як впливає з проведеного вище аналізу, по-перше, для подолання російськими вагонобудівниками тих конкурентних переваг, якими володіють аналогічні українські підприємства, потрібні доволі значні кошти. По-друге, надлишок

у Росії певних видів вагонного парку аж ніяк не пов'язаний з євроінтеграційними прагненнями України. Таким чином, з об'єктивних причин не варто очікувати на зростання попиту на продукцію українського залізничного машинобудування в Росії. Тим більше що, за оцінками ряду російських фахівців, стан російської економіки останнім часом погіршується.

Також протягом 2013 р. від російських політиків можна було почути, що переорієнтація України з Європейського Союзу на Митний сприятиме розвитку української економіки, зокрема нашого машинобудування. При цьому акцент робився на перспективах розвитку української авіакосмічної промисловості. Так, радник російського президента з питань євразійської економічної інтеграції С. Глазьев в інтерв'ю російським ЗМІ заявив, що в разі вступу нашої держави до Митного союзу планується розширення кооперації України й Росії в ракетно-космічній сфері, атомному машинобудуванні, в авіаційній промисловості. «Там (в Україні. – Авт.) є відомі проекти Ан-124, Ан-140, Ан-148 – усієї лінійки літаків КБ Антонова, які ми можемо разом виробляти й повинні на них переходити в авіатехніці, – сказав С. Глазьев. – Ракетно-космічний комплекс, безсумнівно, має гігантські перспективи; в атомній сфері планується створення в Україні наймогутнішого виробництва, замкненого паливного циклу для атомної енергетики, країна сама зможе провадити тепловиділяючі елементи для своїх атомних електростанцій за допомогою російських технологій. Це всі проекти на десятки мільярдів доларів, які істотно піднімають можливості української економіки, роблять її більш диверсифікованою, наукоємною й стійкою».

Після зустрічі в другій половині грудня 2013 р. президентів України й Росії та підписання ряду угод з двостороннього співробітництва дещо конкретнішими стали перспективи втілення в життя проекту Ан-124 («Руслан»). У ЗМІ також з'явилась інформація, що російські й українські виробники цих літаків отримують у результаті 12,9 млрд дол. від реалізації зазначеного проекту. Утім, через брак конкретної і водночас публічної інформації й спираючись на далеко не «беззмарний» досвід українсько-російського співробітництва в авіаційній промисловості, зокрема в літакобудуванні, і деяких інших сферах машинобудування, деякі експерти, оглядачі й політики доволі скептично висловлюються щодо перспектив, які відкривають перед вітчизняним машинобудуванням, включаючи його експортну діяльність, грудневі (2013 р.) українсько-російські угоди. Тому більш-менш обґрунтовано оцінити означені перспективи можна буде не раніше ніж за підсумками 2014 р.

Водночас на ЄС у 2012 р. припадало понад 19 % від сукупоної вартості експорту продукції українського машинобудування. Серед країн ЄС найбільшими її імпортерами у 2012 р. були Угорщина, Німеччина й Польща. Їхні частки в загальній вартості вітчизняного машинобудівного експорту відповідно становили 5,1, 4,2 і 2,1 %. Причому 60 % вартості експорту продукції українського машинобудування до ЄС припадало на країни колишньої соціалістичної співдружності (без НДР) і Балтії (пост-СРСР), тобто на ті ринки, економічні

зв'язки з якими сформувалися ще в радянський період. Але той факт, що й через більше ніж два десятиріччя після розпаду СРСР певна частина зв'язків зі збуту продукції українських машинобудівних підприємств у ЄС продовжує функціонувати, говорить про те, що вітчизняне машинобудування й надалі зберігає певний рівень конкурентоспроможності на європейському ринку.

До того ж один з найбільших імпортерів продукції українського машинобудування Німеччина входить до когорти світових лідерів цієї галузі промисловості, є одним зі світових центрів розвитку машинобудування як такого. Саме у ФРН серед інших країн Європейського Союзу машинобудівний комплекс має найбільш диверсифікований і завершений характер. З України до Німеччини екпортувалися переважно машини, механізми й обладнання, включаючи електротехнічне обладнання, і продукція авіабудування. Як бачимо, певні сегменти українського машинобудування цілком нормально вписуються у функціонування німецької (і не лише німецької) економіки, що відповідним чином руйнує міфи про неконкурентоспроможність українського машинобудування як такого на ринках ЄС.

У контексті оцінки проблем і перспектив трансформації українського машинобудівного експорту особливий інтерес представляє його диверсифікація не лише в географічному, а й у галузевому форматі. При цьому особливого значення набуває врахування характеру ретроспективної динаміки галузевої диверсифікації експорту продукції українського машинобудування.

Зокрема, від початку 2000-х років і до останньої глобальної фінансово-економічної кризи найвищими темпами зростав експорт продукції вітчизняного залізничного й електротехнічного машинобудування. Темпи ж росту експорту продукції транспортного машинобудування в цілому значно перевищували темпи росту експорту технологічного обладнання. Однак під впливом кризи 2008–2009 рр. саме експорт продукції українського транспортного машинобудування (особливо автомобілебудування) зазнав більшого спаду, ніж експорт вітчизняного технологічного обладнання.

Однак після глобальної кризи краще відбувалося поновлення експорту продукції вітчизняного машинобудування саме в найконкурентоспроможніших у цілому його сегментах. Особливо в галузях залізничного, технологічного й авіаційного машинобудування. Щоправда, доволі вагомою перепорою для успішної географічної диверсифікації експорту вітчизняної продукції на міжнародних ринках, наприклад в авіабудуванні, можна вважати вельми значні коливання обсягів виробництва, а відповідно й експорту продукції цієї галузі по роках. Така виробнича й експортна «аритмія» перешкоджає не лише освоєнню нових, а й надійному утриманню географічних ринків, що вже були освоєні українськими авіабудівниками раніше.

Також істотною перепорою на шляху диверсифікації географії експорту вітчизняних машинобудівних підприємств доволі часто є їхній фактично підпорядкований статус у системі зовнішньоекономічних відносин. Напри-

клад, генеральний директор російського «Атомэнергомаша» («АЭМ»), машинобудівного дивізіону Держкорпорації «Росатом» О. Нікіпелов визнав, що їх найбільшим постачальником є краматорський завод «Енергомашспецсталь» (ЕМСС), контроль над яким «АЭМ» отримав у 2010 р. У модернізацію краматорського підприємства за останні роки російською стороною було інвестовано близько 300 млн дол. Цього достатньо, щоб це підприємство працювати на належному рівні з будь-яким замовником. Сьогодні ЕМСС постачає заготовки під усі замовлення для «Атомэнергомаша», «Турбоатом». Заготовки також купують General Electric, Alstom, з яким у росіян є спільне підприємство, і виробники вітроустановок.

Як бачимо, російська сторона інвестувала значні кошти в розвиток українського підприємства, натомість отримавши контроль над ним і можливість визначати його експортну політику, географічні ринки, куди воно може постачати свою продукцію. Це ж, у свою чергу, надало російському «Атомэнергомашу» додаткові важелі впливу, наприклад, на український «Турбоатом» при укладанні з ним ділових угод. Значною мірою подібні відносини являють собою трансформовану спадщину радянського періоду. Цим також пояснюється й надзвичайно високий ступінь орієнтації вітчизняного машинобудівного експорту на Росію, підприємства якої часто виконують інтеграційні функції, забезпечуючи збут на ринку кінцевої машинобудівної продукції. Тобто саме маркетингова політика, збут продукції є слабкою ланкою в діяльності доволі багатьох підприємств українського машинобудування.

У цьому контексті досить показовою є географія експорту продукції українського машинобудування до ЄС. Як зазначалось вище, серед країн-членів ЄС саме Німеччина, що є одним зі світових лідерів машинобудування водночас виступає й одним з найбільших імпортерів продукції українського машинобудування. Цілком імовірно, що саме деякі німецькі компанії, через імпорт відповідної продукції, залучають українські підприємства-партнери для випуску та збуту кінцевої машинобудівної продукції.

Не виключено, що на поставки товарів українського машинобудування також певною мірою впливає спадщина ділових партнерських відносин радянського періоду. Цим, мабуть, багато в чому пояснюються доволі високі показники експорту продукції українського машинобудування до країн колишнього «соціалістичного табору» та пострадянських держав Балтії. Як зазначалось вище, на цю групу держав припадало 60 % вартості експорту продукції українського машинобудування до ЄС. А разом з Німеччиною частка цієї групи держав у 2012 р. у сукупній вартості експорту продукції українського машинобудування до ЄС сягнула 82 %. З іншого боку, на решту держав-членів ЄС, а це – 16 країн, включаючи держави з такими потужними економіками як Велика Британія, Італія, Іспанія, Нідерланди, Франція та Швеція, припадало лише близько 18 % від сукупної вартості експорту продукції українського машинобудування до ЄС. Зазначені відмінності в географічній структурі експорту

продукції українського машинобудування у межах ЄС наводять на думку про істотні недоліки в зовнішньоекономічній політиці як на рівні підприємств (компаній), так і держави. Водночас досить наочним індикатором конкурентоспроможності різних галузей та підприємств вітчизняного машинобудування на міжнародних ринках є галузева структура українського машинобудівного експорту до країн ЄС. Її аналіз, зокрема, показує, що деякі види українських машин, механізмів й технологічного обладнання, включаючи електротехнічне обладнання, а також продукції авіабудування цілком конкурентоспроможні на ринках розвинутих країн. Щоправда, саме у сфері авіабудування у розвинутих країнах спостерігається особливо гостра конкуренція. І без виваженої зовнішньоекономічної стратегії українських авіабудівників і держави, включаючи належну фінансову підтримку галузі, на значні успіхи на ринках розвинутих країнах, у тому числі і європейських, розраховувати не варто.

Водночас у ЗМІ повідомляється, що, наприклад, вітчизняне НВО «Телеоптік», яке спеціалізується на виробництві медичної техніки, у 2012 р. в Україні реалізувало близько 30 % своєї продукції, близько 30 % – у Росії, а 40 % – у країнах ЄС. Крім того, за інформацією генерального директор НВО «Телеоптік» С. Мирошніченко, сьогодні в Україні існує дефіцит технічних фахівців для виробництва й обслуговування медичної техніки. Причому, за його словами, у першому півріччі 2013 р. Україна не лише закуповувала медичне обладнання виробництва «Телеоптік», а й не сплатила підприємству за поставки обладнання у 2012 р. Ситуація з НВО «Телеоптік» дає підстави для важливих висновків з проблем трансформації поточної географічної структури експорту продукції українського машинобудування.

По-перше, українська промисловість може виробляти складну техніку, конкурентоспроможну на світових ринках. По-друге, для виробництва такої техніки потрібно здійснювати підготовку достатньої кількості фахівців, здатних забезпечити її виробництво та збут. По-третє, фінансово-економічною базою для успішної трансформації географічної структури експорту продукції вітчизняного машинобудування повинен виступати насамперед платоспроможний попит внутрішнього українського ринку.

З огляду на проведений вище аналіз, видається цілком вірогідним, що у контексті участі українських машинобудівних підприємств у інтеграційних зв'язках з виробництвом відповідної кінцевої продукції певна (часткова) переорієнтація вітчизняного машинобудівного експорту на деякі країни ЄС, насамперед на Німеччину, може виявитись досить ефективною та вигідною як вітчизняному бізнесу, так і Україні в цілому. Однак, подібна трансформація експорту вимагає належної координації обґрунтованої маркетингової політики від підприємств й ефективного економічної політики від держави. Поки, як випливає з аналізу сучасної географічної структури експорту продукції українського машинобудування, і того, й іншого в арсеналі підприємницького й державного управління не вистачає.

Узагалі, як показує практика міжнародних ринків, попит на товари машинобудівних галузей доволі істотно коливається протягом певних періодів часу, навіть якщо має загальну тенденцію до зростання. Це, насамперед, пов'язано з тим, що машинобудівні підприємства пропонують на ринку, в основному, інвестиційні товари виробничого призначення та споживчі товари довготермінового користування. Тому попит на ці товари має періодичний, а не повсякденний характер. Унаслідок цього коливається й виробництво товарів, а процедури забезпечення конкурентних переваг ускладнюються. Повною мірою подібна коливальна динаміка притаманна й експорту продукції українського машинобудування. Водночас загально поширена світова практика полягає у тому, що, з метою зменшення коливань обсягів продажу своїх товарів по роках, машинобудівні компанії намагаються диверсифікувати географічну структуру свого експорту. На жаль, вітчизняні машинобудівники, як показує проведений вище аналіз, великими успіхами в цьому плані похвалитись не можуть.

З усього наведеного вище можна зробити деякі висновки. Так, за поточних міжнародних економічних відносин і рівня конкурентоспроможності українського машинобудування його стан безпосередньо і, особливо, опосередковано визначається характером динаміки економіки розвинутих країн. Просто у випадку опосередкованої залежності зв'язок між динамікою вітчизняного машинобудування та динамікою економіки розвинутих країн не настільки очевидний, як при експорті української машинобудівної продукції безпосередньо до розвинутих країн. Адже саме в цьому випадку функціонування ланцюжка «попит на сировину з боку розвинутих країн – зростання експорту сировинних товарів з країн СНД – зростання експорту продукції українського машинобудування» відбувається з певним лагом запізнення у часі й тому не надто наочне. І це фундаментальне положення, вочевидь, впливатиме на перспективи розвитку українського машинобудування як у найближчій, так і середньостроковій перспективі.

Тому розв'язання проблем диверсифікації нинішньої географічної структури експорту продукції українського машинобудування є важливою запорукою розвитку вітчизняного машинобудівного комплексу вцілому. Адже надзвичайно висока залежність від російського ринку (52 % українського машинобудівного експорту у 2012 р.) підвищує ризики для вітчизняного машинобудування. Тому для успішної трансформації географічної структури експорту продукції українського машинобудування необхідні розробка та одночасне проведення ефективної зкоординованої зовнішньоекономічної політики українських підприємств (компаній) і держави. Саме такі заходи, по суті, й визначатимуть можливості трансформації географічної структури експорту продукції українського машинобудування у перспективі. Причому в цьому випадку може йтись не лише про ті підприємства й галузі машинобудування, які вже є значними експортерами продукції, а й ті, що потенційно можуть стати такими, як, наприклад, сільськогосподарське машинобудування.

Також досить важливим для України є питання диверсифікації не лише географічної, а й товарної структури експорту сільськогосподарської продукції та продовольства. Адже ця група товарів нині вийшла на друге місце у сукупному вітчизняному експорті, особливо, у контексті зростання світового попиту на продовольство. Останнім часом на неї припадало близько 25 % від сукупної вартості експорту українських товарів.

Головними традиційними експортними товарами цієї групи є зерно, рослинна олія та насіння соняшнику. Експерти зазначають, що по різних сільськогосподарських і продовольчих продуктах Україна на світовому ринку сьогодні посідає лідируючі позиції: по пшениці – четверте – п'яте місце у світі, по кукурудзі – третє – четверте, по соняшниковій олії – перше. Основними ж макрорегіонами їх поставки є Європейський Союз, Близький Схід, а останнім часом ще Східна й Південна Азія, де спостерігалось стрімке зростання експорту української агропромислової продукції. Так, за інформацією компанії «АМА-КО Україна», у 2012 р. у країнах Західної Європи було реалізовано 7,5 млн т зерна. Причому, наприклад, у 2012 р. у структурі українського експорту до Італії на зернові культури припадало 8,9 % від сукупної вартості цього експорту, до Нідерландів – 20,2 %, а до Іспанії – 68,7 %. Крім того, у структурі вітчизняного експорту до ряду країн-членів ЄС значну частку займають насіння олійних культур, насамперед соняшнику, та рослинна олія.

Наприклад, сукупна частка зерна, насіння олійних культур і рослинної олії у структурі українського експорту до Франції становила 45,8 %, до Нідерландів – 56,4 %, Іспанії – 85,6 %. А взагалі на частку товарів продовольчої групи у 2012 р. припадало 60,3–88,5 % від сукупної вартості українського експорту до цих країн. У Великій Британії, Польщі, Литві та Італії цей показник коливався у межах 22,2–27,7 %. Таким чином, ЄС, у цілому, є не лише доволі потужним імпортером продукції українського АПК, а й український експорт до ЄС як такий значною мірою має агропромислову спеціалізацію. Причому, таких доволі високих показників зростання українського агропромислового експорту до ЄС було досягнуто за умов жорсткого його квотування з боку відповідних органів Євросоюзу. Тому, як наголошують деякі експерти, питання асоціації з ЄС і відкритих ринків є життєво важливим для нарощування обсягів українського агропромислового експорту до ЄС.

Поряд з цим, за інформацією Міністерства аграрної політики, у 2012 р. поставки вітчизняної агропромислової продукції до Китаю збільшилися у вісім разів, до Бангладеш – у сім раз, а до Об'єднаних арабських еміратів (ОАЕ) – на 82 %. Тобто на практиці відбуваються доволі істотні зрушення у географії українського агропромислового експорту.

Утім, експерти наголошують, що сьогодні Україна експортує переважно сировинні сільськогосподарські товари. У разі підписання Угоди про асоціацію з ЄС вітчизняну продукцію очікувала сертифікація за європейськими стандартами. Однак така сертифікація сама по собі лише створювала можливість

для прямого експорту українського продовольства до країн ЄС та інших розвинутих країн світу. Адже на насичених різноманітними товарами продовольчих ринках розвинутих країн панує жорстка конкуренція. Тому щоб масштабний експорт українського продовольства до розвинутих країн світу, включаючи країни ЄС, перетворився на реальність, потрібні ще доволі значні витрати інтелектуальних і фінансових ресурсів українських підприємств на розробку та втілення у життя ефективної маркетингової стратегії.

Поки що українські продовольчі товари (ідеться саме про готові товари) постачаються насамперед до країн СНД та Грузії, де вони добре відомі й на них є хороший попит. Однак досвід минулорічної торгової війни з Росією показав, що саме з геополітичних міркувань такому вітчизняному експорту може бути завдано досить значної шкоди.

Тому лише сертифікація української сільськогосподарської продукції та продовольства за європейськими стандартами й проведення ефективної маркетингової стратегії на міжнародних ринках може забезпечити її належну конкурентоспроможність та вигідну географічну диверсифікацію експорту. Без здійснення таких заходів вітчизняний експорт сільськогосподарської продукції та продовольства буде більш вразливий до коливань кон'юнктури світового ринку та різного роду торгових війн. А можливості трансформації його географічної структури – більш обмежені.

У цілому, міжнародна практика демонструє, що можливості трансформації географічної структури експорту будь-якої держави зростають в міру зростання товарної диверсифікації експортованої продукції та поліпшення її якісних характеристик. Повною мірою це стосується й трансформації географічної структури експорту українських товарів.

Правові аспекти

О. Бусол, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. юрид. наук

Правові аспекти євроінтеграційного процесу України та підписання грудневих угод з Росією

Україна не входить до країн, залучених до виконання програми розширення Європейського союзу (ЄС). Сьогодні стоїть питання лише про підписання договору про асоціацію з ЄС та створення зони вільної торгівлі. Станом на грудень 2013 р. статус кандидатів у члени ЄС мають п'ять країн (Турція (із

середини 1990-х років), Ісландія, Македонія, Сербія, Чорногорія). Албанія та Боснія і Герцеговина – входять до офіційної програми розширення, як і Косово.

Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною була підписана 14 червня 1994 р., ратифікована – 10 листопада 1994 р. і набрала чинності – 1 березня 1998 р. Ця Угода започаткувала партнерство між Європейськими співтовариствами та їхніми державами-членами, а саме: Королівством Бельгія, Королівством Данія, Федеративною Республікою Німеччина, Грецькою Республікою, Королівством Іспанія, Французькою Республікою, Ірландією, Італійською Республікою, Великим Герцогством Люксембург, Королівством Нідерландів, Португальською Республікою, Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії, з одного боку та Україною з іншого. Держави-члени та Європейське економічне співтовариство, Європейське співтовариство по атомній енергії та Європейське співтовариство по вугіллю та сталі (далі – Співтовариство), та Україна, цією Угодою встановили Партнерство між Співтовариством і його державами-членами та Україною. Цілями такого Партнерства є: забезпечення у відповідних рамках політичного діалогу між Сторонами, який сприятиме розвитку тісних політичних відносин; сприяння розвитку торгівлі, інвестицій і гармонійних економічних відносин між Сторонами і, таким чином, прискоренню їхнього сталого розвитку; створення основ взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, цивільного, науково-технічного та культурного співробітництва; підтримка зусиль України по зміцненню демократії та розвитку її економіки та завершенню переходу до ринкової економіки.

Таким чином, правовою основою відносин між Україною та Європейським Союзом з 1994 по 2008 р. була вищезазначена Угода про партнерство та співробітництво. У 2003 р., Україна (Президент України – Л. Кучма), визначила цілі підписання Угоди про асоційоване членство України в ЄС і фактично розпочала процес євроінтеграції. У 2005 р. (Президент України – В. Ющенко), євроінтеграційні процеси були визначені пріоритетами зовнішньої політики на найближчі роки. Питання про підписання більш широкої Угоди між Україною та ЄС постало у 2007 р. У травні 2009 р. Україна, разом з п'ятьма іншими країнами СНД, взяла участь у новій ініціативі Євросоюзу – «Східне партнерство», головною метою якої декларовано «створення необхідних умов для прискорення політичної та економічної інтеграції між Європейським союзом і зацікавленими країнами-партнерами» шляхом сприяння політичним і соціально-економічним реформам у країнах-учасниках «Східного партнерства». Основними пріоритетами реформ у країнах-партнерах і їх співробітництва з ЄС визначені такі сфери як демократія, удосконалення системи керування та забезпечення стабільності; економічна інтеграція та конвергенція з галузевою економічною політикою ЄС, яка містить створення зон

вільної торгівлі; енергетична безпека; розвиток контактів між людьми (лібералізація візового режиму та посилення боротьби з незаконною міграцією).

В. Янукович, вступивши на посаду Президента України в березні 2010 р., продовжив рух України в сторону євроінтеграції. Наприклад, за заявою секретаря Ради національної безпеки і оборони України А. Ключова, «прагнення до повномасштабного наближення до ЄС, залишається незмінним стратегічним пріоритетом розвитку України і одним з ключових питань національної безпеки».

На саміті «Україна – ЄС» у листопаді 2010 р. Україною був підписаний протокол до Угоди про партнерство і співробітництво з основних принципів участі в програмах Євросоюзу. Цей протокол передбачає, що представники України будуть мати можливість приймати участь в статусі спостерігачів у програмах ЄС, а також входити до складу керівних комітетів тих програм, яким Україна буде надавати фінансову підтримку. Голова Єврокомісії Жозе Мануель Барозу зазначив, що має надію підписати Угоду про асоціацію з Україною до середини 2011 р.

У березні 2012 р. Україна і ЄС парафували Угоду про асоціацію, яка містить положення про створення Зони вільної торгівлі. У липні 2012 р. Україна та ЄС домовилися про внесення доповнень в Угоду про спрощення візового режиму. У березні – квітні 2013 р. Верховна Рада України та Європарламент ратифікували ці домовленості. Водночас за повідомленнями українських ЗМІ, вони стосуються лише 0,5 % населення країни та діють лише на папері.

17 вересня 2013 р. Кабінет Міністрів України одноголосно схвалив проект угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Неочікуваний розворот подій у бік Росії відбувся 17 грудня 2013 р., коли в Москві під керівництвом президентів двох країн В. Путіна і В. Януковича було проведено засідання російсько-української міждержавної комісії.

Результатом стало підписання пакету з 14 документів. Зокрема, російський «Газпром» і «Нафтогаз України» підписали доповнення до газового контракту 2009 р., відповідно до якого вартість газу для України знизиться з 410 до 268,5 доларів за тисячу кубометрів. Російський уряд також розмістить частину свого Фонду національного добробуту в розмірі 15 млрд дол. у цінних паперах українського уряду. Слід зазначити, що в оприлюднених за підсумками зустрічі угодах не йдеться про вступ України до Митного союзу. Хоча заява В. Путіна говорить про зворотнє: «Росія і Україна домовилися тісніше координувати зовнішньополітичні кроки, насамперед – з питань стратегічної стабільності і безпеки в Європі, протидії новим глобальним викликам». Натомість ідеться про широку двосторонню промислову кооперацію, урегулювання перебування Чорноморського флоту Росії у Криму та скасування мита в металургії.

Серед підписаних В. Януковичем і В. Путіним документів:

– План дій з врегулювання торговельних обмежень у двосторонній торгівлі на 2013–2014 рр.;

- Угода про реалізацію заходів державної підтримки відновлення серійно-виробництва літаків АН-124 з двигунами Д-18Т та їх модифікаціями;
- Протокол між урядами РФ і України про постачання товарів за виробничою кооперацією в 2014 р.;
- Міжурядова угода про спільні дії з організації будівництва транспортно-переходу через Керченську протоку.

Окремо слід відзначити задекларовані наміри України та Росії про укріплення економічного співробітництва: «Вжити заходів, що сприяють зростанню обсягів двосторонньої торгівлі та інвестицій в 2014 р. у тому числі шляхом усунення технічних бар'єрів у взаємній торгівлі на основі угоди про усунення технічних бар'єрів у взаємній торгівлі держав учасниць СНД, які не є членами Митного союзу, а також домовленостей, визначених Планом дій з врегулювання торговельних обмежень у двосторонній торгівлі між Україною і Російською Федерацією (РФ) на 2013–2014 рр.»; «Сторони сприятимуть подальшій лібералізації торговельних режимів у рамках СНД у розвиток положень Договору про зону вільної торгівлі. Сторони погодилися продовжити розвиток коопераційних зв'язків, а також утримуватися від односторонніх дій, пов'язаних з реалізацією політики імпортозаміщення, які можуть завдати економічної шкоди одна одній».

Сторони декларують також «розробку і підписання в стислі терміни Меморандуму про сприяння Російської Федерації зближенню технічних регламентів України і Митного союзу». Іншими словами Україна, не вступаючи у Митний союз, приводить свої норми, правила і закони у відповідність до вимог цієї організації. При цьому уряд України повинен буде взаємодіяти з Євразійським банком розвитку, антикризовим фондом ЄврАзЕС і Міждержавним банком СНД. А російський «Внешкомбанк», згідно з зазначеними угодами, стане кредитором української економіки.

Усі ці наміри мають бути втілені у конкретних проектах, зокрема таких як: *співпраця у літакобудуванні*. Виробництво транспортного літака АН-124 «Руслан» намагаються відновити із 2006 р. Але далі домовленостей і декларацій справа так і не зайшла. У липні цього року в Ульяновську відновили складання літака. Виробництво АН-124 можливе лише при двосторонній співпраці Росії та України. Це пояснюється походженням комплектуючих літака та авторськими правами на модель, якими володіє КБ «Анотонов». Уже сьогодні на АН-124 є замовлення.

Ще одним літаком, який Україна і Росія мають намір випускати разом, буде АН-70. Росія зацікавлена у виробництві зазначених літаків, оскільки Міністерство оборони РФ планує взяти їх на озброєння. Самостійно Україна не в змозі була випускати ці літаки, а спроби залучити іноземні кредити не були успішними;

військово-промисловий комплекс. Складати АНі без двигунів з «Мотор-Січі» неможливо, тому на початку грудня 2013 р. російська делегація під

керівництвом заступника голови уряду Російської Федерації Д. Rogozina відвідали «Мотор Січ», Чорноморський суднобудівний завод, КБ «Івченко Прогрес», ДП «Виробниче об'єднання “Південний машинобудівний завод імені О. М. Макарова”» та ДП «Конструкторське бюро “Південне” ім. М. К. Янгеля». Зауважимо, що приватизація цих заводів, як стратегічних об'єктів, заборонена законом. Однак, маючи більшість у Верховній Раді, будь-яке із цих підприємств можна вивести із переліку заборонених для приватизації. 22 листопада 2013 р., у день, коли уряд призупинив підготовку до підписання Угоди про асоціацію, міністр закордонних справ Швеції К. Більдт заявив, що Росія може стати власником стратегічних об'єктів української економіки. К. Більдт прогнозував, що В. Янукович отримає гроші від Росії на спеціальних умовах. Він також висловив думку, що відмова України від асоціації з ЄС зупинить модернізацію України. Один із пунктів угод говорить про те, що цей сценарій невдовзі стане реальністю. У ньому йдеться про те, що Україна та Росія повинні «приділити пріоритетну увагу розвитку українсько-російського військово-технічного співробітництва, кооперації підприємств оборонних галузей промисловості, створенню спільних підприємств у військово-технічній сфері». Крім того, уряди двох країн мають намір підписати угоду про реалізацію Програми військово-технічного співробітництва між Україною і Російською Федерацією на 2013–2017 рр.;

чорноморський флот. Роль Росії стане вагомішою також і в Криму. Зокрема, пропонується «внести на розгляд урядів до кінця першого кварталу 2014 р. узгоджені пропозиції про збільшення участі Російської Федерації в розвитку соціально-економічної сфери Севастополя та інших населених пунктів – місць дислокації військових формувань Чорноморського флоту Російської Федерації на території України». У додаткових угодах щодо Чорноморського флоту Російської Федерації, російська сторона пропонує Україні підписати міждержавні угоди про погодження вільного пересування військових формувань Чорноморського флоту РФ поза межами їх дислокації, пов'язаних із їхньою діяльністю. Також пропонується погодити порядок перетину державного кордону України військовими кораблями, суднами забезпечення, літаками РФ і військовослужбовцями. Планується також врегулювати реєстрацію у міграційних органах України військовослужбовців Чорноморського флоту РФ, російських громадян і членів їх сімей. Росія також вимагає врегулювати питання оподаткування своїх військових формувань на території України, митного оформлення матеріально-технічних засобів, які надходять до російських військових частин. Крім того, Росія планує модернізувати свій флот, який базується в Автономній республіці Крим;

ядерна галузь. Україна та Росія відновлять реалізацію заходів з організації в Україні виробництва ядерного палива для водо-водяних енергетичних реакторів (ВВЕР-1000) за російськими технологіями. Крім того, Росія фінансуватиме проєкт спорудження енергоблоків № 3 та № 4 Хмельницької Атомної

електростанції (АЕС). Тобто, від співпраці з американською Westinghouse Україна, скоріше за все, відмовиться;

космічна галузь. Сторони продовжать роботу зі створення єдиного навігаційно-часового простору України та Російської Федерації на базі Глобальної Навігаційної Супутникової Системи (ГЛОНАСС), щодо забезпечення подальшої реалізації проектів «Наземний старт», «Морський старт» та програми «Дніпро»;

освіта. Згідно з домовленостями, у Росії посиляться підтримка викладання та вивчення української мови: «Опрацювати пропозиції щодо практичної реалізації домовленостей Міністерства освіти і науки Російської Федерації, Міністерства освіти і науки України та ПАТ “Промінвестбанк” про заходи щодо розвитку та поглиблення співробітництва у сфері загальної середньої освіти – у частині заходів щодо підтримки вивчення та викладання української мови та літератури в загальноосвітніх установах Росії»;

рубль. В. Янукович і В. Путін доручили урядам двох країн виконати пункт 1.2. «Дорожньої карти» щодо врегулювання питань в інвестиційному, фінансовому та галузевому співробітництві Російської Федерації і України від 15 жовтня 2013 р. про включення російського рубля у першу групу Класифікатора іноземних валют і банківських металів Національного банку України;

міст через Керченську протоку. Президенти домовилися про «спільні дії з організації будівництва та поетапної реалізації проекту створення транспортного переходу через Керченську протоку». Відповідна угода укладена між урядами країн 17 грудня 2013 р. Документ передбачає, що сторони у 2014 р. разом розроблять техніко-економічне обґрунтування (ТЕО), на підставі якого будуть прораховані потоки вантажів і пасажирів та буде ухвалюватися рішення про його проектування і будівництво. Крім того, на підставі ТЕО буде визначено майбутній тип транспортного переходу – у вигляді тунелю чи мосту. Як для В. Путіна, так і для В. Януковича це – надзвичайно важлива угода. Для Росії таке масштабне будівництво може стати продовженням освоєння бюджетів після Олімпіади в Сочі, для України – таким самим продовженням Євро-2012.

При цьому, як повідомляють ЗМІ, уже в лютому 2014 р. Кабінет Міністрів України може розглянути договір про єдиний митний простір, а в березні – договір про Євразійську економічну комісію. Про це йдеться в Плані-графіку розгляду угод Митного союзу, який, за інформацією видання LB.ua, йому передало джерело в Кабінеті Міністрів України. Друге джерело в уряді підтвердило достовірність документу, відмітивши при цьому, що Кабінет Міністрів України поки ще не приймав відносно нього ніяких рішень.

Зазначений План-графік був розроблений Міністерством економічного розвитку і торгівлі України за дорученням прем'єр-міністра М. Азарова від 12 жовтня 2013 р. № 39383/1/1-13. Усього в плані – 81 угода про митну політику, тарифне та нетарифне регулювання, податкову політику, послуги, інтелекту-

альну власність, обмін інформацією, технічне регулювання, трудову міграцію та інвестиції. Документ розісланий всім керівникам центральних органів виконавчої влади. Його також отримали представник Кабінету Міністрів при Євразійській комісії В. Суслов і урядовий уповноважений з питань співробітництва з Росією, країнами СНД і Євразійського економічного співтовариства В. Мунтян. Міністерства повинні були сформулювати свої позиції з приводу документів, щоб потім уже розглядати їх на засіданнях уряду з жовтня 2013 р. Проте, в порядках денних засідань уряду це доручення Прем'єр-міністра не згадується. Як пише LB.ua, теоретично документи могли розглядатися в блоці питань з обмеженим доступом або вноситися до порядку денного з голосу.

Проте майже на всіх засіданнях уряду розглядалися питання за іншим дорученням М. Азарова від 17 вересня 2013 р. № 35987/1/1-13 – про міжнародні угоди Митного союзу, до яких могла б приєднатися Україна. За цим дорученням обговорення відбулися майже на всіх засіданнях уряду: 26 вересня, 2, 17, 23 і 30 жовтня, 7, 13, 21, 27 листопада і 11 грудня 2013 р.

Як пише LB.ua, можливо, уважно звернути увагу на ці документи змусили гроші російських ВТБ і Ощадбанку. За інформацією Інтерфакс-Україна, у вересні 2013 р. Україна отримала кредит у розмірі 750 млн дол. на 3,5 місяця під 8,5 % річних. Після цього уряд почав розглядати на засіданнях угоди Митного союзу. А вже в листопаді 2013 р. Прем'єр-міністр М. Азаров оголосив про призупинення євроінтеграції. Чиновники обіцяють підписати Угоду про асоціацію з Євросоюзом, але пізніше.

Водночас Міністерство юстиції України 6 грудня 2013 р. за результатами тендеру уклало низку угод на послуги по вивченню Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом на суму 2,52 млн грн. Про це повідомляється в «Віснику державних закупівель». ТОВ «Європейська правова група» отримає 0,92 млн грн за розробку рекомендацій щодо приведення законодавства України у відповідність із вимогами ЄС по здійсненню регуляторної політики у сферах, охоплених положеннями глави 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» у частині «Торгівля та питання, пов'язані із торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема в частині транспарентності.

Засновниками «Європейської правової групи» є О. Рогаль, І. Віхарев і О. Король. Підприємець О. Калмиків отримає 0,93 млн грн за аналіз положення розділу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС «Торгівля та сталий розвиток» та виконання зобов'язань із забезпечення високого рівня охорони навколишнього середовища: практичні рекомендації щодо приведення законодавства України та адміністративної практики у відповідність до *acquis* ЄС.

Підприємець Г. Сапельникова отримає 0,68 млн грн за *acquis* Євросоюзу у сфері цивільної авіації та перспективи адаптації законодавства України «у світлі підписання та набрання чинності Угоди про спільний авіаційний простір між Україною та ЄС».

Цей тендер було розпочато у вересні, коли Україна ще збиралась підписувати Угоду про асоціацію з Євросоюзом, але наприкінці листопада 2013 р. Президент України В. Янукович відмовився від її підписання, обравши стратегічне партнерство з Росією.

Уявляється, що корисним було б вивчити таким чином й усі 14 Угод, укладених між Україною та Росією за участі президентів цих країн, з позиції права та на предмет економічних і політичних наслідків для нашої держави (*Ярослав Іваночко. Московські угоди: про що домовилися Путін і Янукович. З такими домовленостями вступати у Митний союз більше не треба, iPress.ua*(http://ipress.ua/articles/za_shcho_yanukovych_prodav_putinu_ukrainu_36188.html). – 2013. – 18.12; *Андрей Яницкий. Кабмин готовит Украину ко вступлению в Таможенный союз (документы). Правительство разработало подробный план-график рассмотрения соглашений Таможенного союза, Lb.ua*(http://economics.lb.ua/state/2013/12/26/250122_kabmin_gotovit_ukrainu_vstupleniyu.html). – 2013. – 26.12; *Наші гроші* (<http://nashigroshi.org/2013/12/20/lukash-zaplatyla-yurystam-25-miljony-za-vuvchennya-okremyh-polozen-uhody-z-evrosoyuzom/>); *Максим Швейц. Украина де-факто уже в Таможенном союзе, Четверта Влада* (<http://4vlada.net/vneshnyaya-politika/ukraina-de-fakto-uzhe-v-tamozhennom-soyuze>). – 2013. – 26.12).

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Проект Національного плану дій з відновлюваної енергетики отримав підтримку Секретаріату Енергетичного Співтовариства. Про це повідомив Голова Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України М. Пашкевич після зустрічі з директором Секретаріату Енергетичного Співтовариства – Я. Копачем та експертами у сферах відновлюваної енергетики та енергоефективності. Зустріч відбулася 19 вересня у м. Відні (*Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України* (<http://sae.gov.ua/archives/4658#more-4658>). – 2013. – 20.09).

* * *

5 вересня 2013 р. у м. Київ підписано Угоду між Державною інспекцією ядерного регулювання України та Міністерством з надзвичайних ситуацій Республіки Білорусь про співробітництво в галузі ядерної та радіаційної безпеки.

Сторони домовилися здійснювати двостороннє співробітництво за такими напрямками:

- організація діяльності органів регулювання ядерної та радіаційної безпеки в галузі безпечного використання атомної енергії;
- організація та проведення оцінки безпеки об'єктів використання атомної енергії та джерел іонізуючого випромінювання;
- організація науково-дослідницьких робіт у галузі безпечного використання атомної енергії та радіаційних технологій;
- розробка, застосування та перегляд нормативної, технічної та методичної документації в галузі регулювання ядерної та радіаційної безпеки;
- підготовка спеціалістів у галузі регулювання ядерної та радіаційної безпеки;
- інформування населення та органів державного управління з питань безпечного використання атомної енергії;
- використання сучасних інформаційних технологій для забезпечення ядерної та радіаційної безпеки;
- науково-технічне співробітництво.

Співробітництво, передбачене Угодою, здійснюватиметься шляхом:

- обміну на безоплатній основі нормативною, технічною та методичною документацією;
- проведення консультацій з питань забезпечення безпеки об'єктів використання атомної енергії, включаючи аналіз даних про порушення нормального режиму роботи цих об'єктів;
- взаємне відрядження співробітників для обміну досвідом роботи;
- надання сприяння в підвищенні кваліфікації та стажуванні співробітників;
- проведення спільних семінарів, симпозіумів, конференцій з питань регулюючої та наглядової діяльності в галузі ядерної та радіаційної безпеки (*Державна інспекція ядерного регулювання України (<http://www.snrc.gov.ua/nuclear/uk/publish/article/225756;jsessionid=599620E87B7E256306CD841E4D2144C0.vapp12:2>). – 2013. – 5.09*).

Аерокосмічна і авіаційна галузі

У Дніпропетровську випробували ракетно-космічний комплекс «Циклон-4». На комплексі «Сухий космодром» було проведено лише початкову фазу – постановку муляжа ракети на стартовий майданчик та її уявний запуск. За процесом спостерігали представники півсотні дніпропетровських підприємств, які брали участь у створенні комплексу «Сухий космодром». Він дає змогу випробовувати ракети, створені на «Південмаші» перед відправкою до Бразилії. На космодром «Алкантара» відправлять платформу, яка рухатиме ракету та пусковий агрегат. Реальний запуск планують на грудень 2014 р. (*11 канал (<http://www.11channel.dp.ua/news/dp/2013/09/13/22424.html>). – 2013. – 13.09*).

Здобутки української археології

Колоссальный по своему масштабу проект «Боспорский город Тиритака» заявил о себе в 2002 г. Руководителем керченской археологической экспедиции, которая отмечает в этом году 25 лет, В. Зинько было запланировано проведение широкомасштабных раскопок, а также комплексное изучение истории этого древнего города Боспора Киммерийского. Работа велась целенаправленно по трем направлениям: планомерные раскопки городища на большой площади; консервация открытых при раскопках древних архитектурных останков; публикация результатов исследований.

Основатель первого и единственного украинского проекта по Боспорскому царству в Крыму, директор благотворительного фонда «Деметра» доктор исторических наук, ведущий научный сотрудник Института востоковедения Национальной академии наук Украины В. Зинько:

Впервые исследовано все периоды жизни города в его центральной части, начиная с первой половины VI в. до н. э. и заканчивая VI в. н. э. Были открыты самые первые постройки греческих колонистов, которые прибыли на суровые берега Керченского пролива с Эгейского моря около 565–560 гг. до н. э. Это уникальное открытие для Тиритаки дало возможность впервые четко ответить на вопрос: когда и как был основан этот боспорский город. Через 25–30 лет греки начали планомерно застраивать всю территорию будущего города общественными и жилыми постройками. В конце VI в. до н. э. после нападения врагов город был обнесен крепостной стеной. Далее были прослежены разные периоды жизни города, вплоть до его разграбления тюркотами в конце VI в. н. э. Более того, стало ясно, что жизнь в центральной части городища возрождалась и в VIII–X вв. нашей эры. В этот период на месте бывшего греческого города Тиритака находилась небольшая хазарская деревушка. Был открыт большой участок северной крепостной стены, построенной в конце III в. до н. э. При ее исследовании стало ясно: за время существования города стены здесь перестраивались три раза. Это говорит о том, что город жил полной жизнью и обеспечивал свою безопасность. Западная крепостная стена построена значительно раньше, в VI в. до н. э. Рядом с западной крепостной стеной расположено архаическое святилище, функционировавшее несколько столетий. Судя по находкам, в нем греки поклонялись богам земледелия.

Объем выполненных работ велик. По этой теме было издано большое количество статей, выпущены в киевском издательстве «АДЕФ-Украина» два тома научно-исследовательской работы «Тиритака. Раскоп XXVI».

С 2008 г. проект стал международным. В нем принял участие Национальный музей в Варшаве республики Польша, которым руководит А. Твардецкий, возглавляющий департамент древней и раннехристианской истории. Также он является руководителем польской археологической миссии в совмест-

ном проекте «Боспорский город Тиритака». Польские исследователи ведут раскопки в западной части города, где открывают крепостную стену и прилегающие к ней постройки. За пять лет работ они сделали значительные успехи и открыли новые страницы архаической и ранневизантийской истории Тиритаки. Одна из последних – это ранневизантийская надпись о чтеце Феодоре из тиритакской церкви. Известно, что такие должностные лица были в этот период только при епископах. Это позволило А. Твардецкому выдвинуть предположение, что в Тиритаке в это время был свой епископ.

С 2008 г. финансирование проекта проходит по двум направлениям. Республика Польша оплачивает свои изыскательские работы самостоятельно, с украинской стороны средства, как и прежде, выделяет фонд «Деметра». Фондом оплачиваются археологические раскопки, работы по подготовке создания археологического парка «Тиритака», издание книг (*Енгальчева И. Научная работа двух стран продолжается // Керченский рабочий* (<http://www.krab.crimea.ua/?p=12318>). – 2013. – 10.09).

* * *

Уникальная археологическая находка была обнаружена учеными на берегу Хренницкого водохранилища в Демидовском районе Ровенской области. Глиняная писанка, изготовленная 950 лет назад, сохранилась «будто вчера сделали», – отмечает руководитель экспедиции, заместитель директора Института археологии НАН Украины Д. Козак. «Это начало XII в., Киевская Русь. На Вольни это первая целая, настолько старинная писанка. Ранее в курганах находили кусочки. А это такое целехонькое... Цена ей невероятная. И еще колотится – так, будто вчера сделали. Глубоко этнографическая вещь». Древний мастер или мастерица изобразил на писанке волны, как символ воды, и символ плодородия – колосья. Внутри вложен камень, который затем залеплен глиной. Таким образом, выходила такая колотушка. Наши предки приписывали писанкам магическое воздействие (*Левый берег* (http://society.lb.ua/culture/2013/09/11/225722_rovenskoy_oblasti_nashli_pisan_ku.html)). – 2013. – 11.09).

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

У рамках V Міжнародного економічного форуму «Інновації. Інвестиції. Харківські ініціативи» був підписаний Меморандум про співпрацю між Інститутом рослинництва ім. В. Я. Юр'єва Національної академії аграрних наук України та міжнародною інвестиційною компанією SigmaBleyzer зі створення Наукового парку «Міжнародний центр ефективного землеробства»

(Харківська обласна державна адміністрація (<http://kharkivoda.gov.ua/uk/news/view/id/19196>). – 2013. – 10.09).

* * *

ГП «Государственный институт по проектированию предприятий коксохимической промышленности» (Харьков) выполнило проект по утилизации избыточного коксового газа на Харьковском коксовом заводе (ХКЗ). Об этом сообщил генеральный директор завода В. Рудыка. По его словам, «Гипрококс» уделяет большое внимание ХКЗ. Это небольшой завод, но он находится в черте города и местные жители заявляют о необходимости уменьшения влияния предприятия на окружающую среду. По его словам, по проекту избыточный газ, который сейчас сжигается в факеле, возвышающимся над заводом, будет утилизироваться в котельной. Полученную тепловую энергию направят на нужды завода. Факела не будет, кроме этого на заводе внедрят еще много новшеств, чтобы не было нареканий людей, которые живут в прилегающих к предприятию районах. В Европе коксохимические заводы тоже расположены в городах, и, тем не менее, все уживаются. Но на европейских заводах выполняется целый ряд мероприятий по экологии.

Институт выполнил для завода также проект новой современной экологически чистой коксовой батареи. Она уже работает на ХКЗ, заменив две старые батареи (*STATUS QUO* (http://www.sq.com.ua/rus/news/ekonomika/18.09.2013/na_harkovskom_koksovom_zavode_bolshe_nikогда_ne_budet_fakela/uncstutum/). – 2013. – 18.09).

Інноваційні розробки та технології

Ученые ХНУ им. Каразина создали дешевый способ получения наночастиц, которые используются при создании бионанороботов, микроскопических космических двигателей и упрочнении турбин. Новая разработка используется в медицине. В частности, при создании имплантов в Институте патологии позвоночника и суставов им. Ситенко. Кроме того, ее используют на киевском НПО «Сатурн» и харьковском ФЭД, который славится своими нанопокрывтиями для двигателей самолетов.

Проект «Реактивный ионно-плазменный синтез функциональных покрытий» стал победителем в номинации «Лучший инновационный проект в сфере технологий производства новых материалов». В мире существует большое количество способов получения наночастиц, но большинство из них либо очень дорогие, либо делают бракованные наночастицы, что недопустимо. Разработанная установка сочетает уникальный набор ионно-плазменных инструментов обработки поверхностей. Основная идея заключена в том, чтобы сделать в вакууме несколько технологических операций, чего раньше не было.

Научным языком технология заключается в сепарации двух процессов: распылении металлической мишени с помощью магнетрона постоянного тока в инертном газе и активации реактивного газа с помощью дополнительного плазменного источника на базе ВЧ индуктивного разряда. Проект разрабатывался совместно с «Научным физико-технологическим центром Министерства образования и науки и Национальной академии наук Украины». (НФТЦ МОН и НАН Украины). Общий объем инвестиций – 120 тыс. дол. Срок окупаемости – 1,8 года (*Городской Дозор* (<http://dozor.kharkov.ua/news/nauka/1142389.html>). – 2013. – 10.09).

Енергоощадні технології

У результаті брикетування вдалося отримати продукт з калорійністю більш 4099 ккал/кг. Брикет має циліндричну форму з довжиною 50–100 мм і діаметром 50 мм і показником вологості 21,6 %. Експериментальна установка дає змогу виробляти до 1 тис. т буровугільного брикету на місяць. Надлишкові обсяги будуть поставлятися на ринок за ціною 720 грн/т на умовах FCA. Брикет упаковано в мішки по 30 кг. Відвантаження здійснюється з м. Катеринопіль (Черкаська обл.)

Це – лише один із позитивних прикладів утілення в життя інвестиційних проєктів на Черкащині. Енергетична інвестиційна видобуває буре вугілля. Компанія розробляє Мокрокалігорське родовище бурого вугілля, яке розташоване в центральній частині Дніпровського буровугільного басейну (Ватутінський геологопромисловий район) на території Катеринопільського району Черкаської області. Родовище відкрито в 1947 р. при проведенні пошукових робіт. Геологорозвідка проводилася з перервами з 1947 по 1983 рр.

Сьогодні Мокрокалігорське родовище є основним джерелом бурого вугілля в Україні. У Державному балансі запасів корисних копалин станом на 1 січня 2010 р. запаси бурого вугілля Мокрокалігорського родовища становлять (в тис. т.): – балансові: В-4551, С1-3209, В + С1-7760; – позабалансові: 5352.

Планова продуктивна потужність Мокрокалігорського родовища становить 300 тис. т бурого вугілля на рік. Його видобуток ведеться відкритим способом (*Черкаська обласна державна адміністрація* (<http://www.oda.ck.ua/?lng=ukr§ion=2&page=2&id=110319>). – 2013. – 11.09).

Відновлювані джерела енергії

Луганська область вошла в число регіонів України, где электроэнергия добывается с использованием альтернативных источников.

1 сентября на Луганщине заработала первая из семи уже смонтированных ветроустановок Fuhrlander 2500-100, установленных на территории Краснодонского ветропарка. Вырабатываемая здесь электроэнергия уже поступает на энергорынок.

Работая в режиме ограниченной мощности, за первые сутки турбиной сгенерировано 13500 кВт/час электроэнергии, при скорости ветра 5,5–6,5 м/с. Все оборудование и системы управления работают в штатном режиме, без отклонений. Об этом сообщил директор Департамента промышленности и энергосбережения облгосадминистрации Д. Дрожжин (*Луганська обласна державна адміністрація* (http://www.loga.gov.ua/oda/press/news/2013/09/03/news_55889.html). – 2013. – 3.09).

Біотехнології

На Дніпропетровській фермі «Деміс-Агро» по відгодівлі 10 тис. свиней на рік почала працювати біогазова станція Zorg Biogas. Пуско-налагоджувальні роботи ще тривають, але вже пішов перший біогаз. Найближчим часом буде запущений і генератор електричною потужністю 125 кВт. Енергії має вистачити, щоб на 80 % закрити потреби свинокомплексу.

Zorg Biogas виконав проектування і 100 % поставку німецького обладнання, а також технагляд. Під реактор 2400 м³ була переобладнана існуюча залізобетонна ємність-сховище стоків.

На сайті компанії зазначено, що Zorg Biogas AG здійснює комплекс робіт з проектування, будівництва біогазових станцій, постачання біогазового обладнання та його налагодження з 2007 р. Компанія побудувала 54 біогазові станції потужністю від 100 кВт до 20 МВт у 14 країнах світу. Zorg Biogas AG є акціонером у BKN Biostrom AG (*Українська енергетика UA-Energy.org* (<http://ua-energy.org/post/35828>). – 2013. – 4.09).

* * *

У с. Копанки Калуського району (Черкаська область) компанія з данськими інвестиціями «Даноша», яка на сьогодні є одним з найбільших свиногосподарств в Україні, ввела в експлуатацію біогазовий завод.

На об'єкті щодня перероблятиметься 400 т відходів свинокомплексу. У результаті чого господарники будуть отримувати в середньому 4 млн куб. м газу, 10 млн кВт/год теплової енергії та 9,5 млн кВт/год електроенергії впродовж року. «Відходи з ферми змішуватимуться з іншими: соломом, зіпсованим зерном, – зазначив про технологічні процеси майстер цеху біогазу І. Кальковець. Це як біомаса подаватиметься ферментації. Унаслідок чого метанотворчі бактерії “поїдуть біомасу” і вироблятимуть біогаз».

Процес відбуватиметься за відсутності кисню і при температурі плюс 39 градусів. Під час ферментації знищуватимуться патогенні мікроорганізми.

Серед інших переваг біогазового виробництва – зведення до мінімуму запаху відходів тваринництва, оптимізація їх використання як цінного добрива, зменшення впливу на навколишнє середовище за рахунок обмеження викидів парникових газів. Ця біогазова установка дасть можливість забезпечувати компанію електричною та тепловою енергією. Із введенням в дію заводу вирішується також проблема утилізації відходів тваринництва. Відпрацьовані після газової установки відходи у вигляді торфу поступатимуть на поля, що дасть можливість підживити землі, які потребують органіки».

У подальших планах компанії «Даноша» – відкриття на Івано-Франківщині ще трьох біогазових заводів. Перший з них господарники розраховують запустити в дію у 2015 р. Він працюватиме у с. Тустань Галицького району.

ТЗОВ «Даноша» має виробничі потужності у селах Копанки, Лука, Вилки Калуського району, Тустань, Лани Галицького району. Утримують 125 тис. голів свиней (*Черкаська обласна державна адміністрація (<http://www.oda.ck.ua/?lng=ukr§ion=2&page=2&id=110315>). – 2013. – 11.09).*

Розробки та дослідження для агропромислового комплексу

У харківському Інституті рослинництва ім. Юрьєва вивели унікальний для України безостий сорт ячменю «Модерн». Про це повідомив головний науковий співробітник лабораторії селекції та генетики ячменю інституту М. Козаченко. За його словами, остинки звичайного ячменю, потрапляючи в шлунок тварини, можуть його травмувати. А новий сорт позбавлений цього недоліку. Крім того, в ньому підвищений вміст білка, що робить його ідеальним для кормовиробництва. За даними М. Козаченка, новий сорт ячменю почали сіяти на полях Харківської області та інших регіонів торік.

Крім кормових сортів, учені також працюють і над створенням харчових сортів ячменю. У крохмалі звичайних сортів ячменю міститься 75 % амілопектину і 25 % – амілози. Планується вивести сорт, крохмаль якого міститиме лише амілопектин. Такий ячмінь необхідний для організації дієтичного харчування (*Освітній портал (<http://www.osvita.org.ua/news/73281.html>). – 2013. – 12.09).*

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Створений перший в Україні консорціум, куди увійшли Вінницький національний аграрний університет і підрозділ Національної академії аг-

рарних наук – інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків з дев'ятьма дослідно-селекційними господарствами та дев'ятьма коледжами не лише Вінницької, але й у Київській, Полтавській, Львівській та інших областях. Створення консорціуму є першим кроком до реалізації концепції реформування та розвитку аграрної освіти та науки. В Україні таке об'єднання є першопрохідцем, але в світі така модель уже випробувана та успішно працює. Зокрема в США та країнах Євросоюзу, – зазначає академік, ректор університету Г. Калетнік.

Сьогодні близько сотні навчальних закладів у ФРН, Франції, Бельгії, Нідерландах функціонують за принципом трикутника: «навчальний процес – наука – виробництво». Класичні університети Бостона і Сан-Франциско співпрацюють з більше як 700 промисловими компаніями. Провідну роль у розвитку Кембриджського навчально-науково-виробничого комплексу в Великобританії відіграв Кембриджський університет, і сьогодні у його структурі діють 400 фірм, які зайняті випуском наукоємної продукції.

У США, наприклад, «середній» професор університету витрачає 60 % часу на дослідження і 40 % – на навчання студентів, хоча ще чверть століття це співвідношення було зворотнє. Упродовж багатьох десятиліть вищі навчальні заклади України формувалися як інститути навчання, а не установи для проведення ґрунтовних наукових досліджень, які потребують відповідного матеріально-технічного забезпечення та штатів наукових працівників.

З іншого боку, у системі національних і галузевих академій наук працюють науковці, які більше і серйозніше займаються фундаментальною наукою і прикладними дослідженнями, створенням нових науково-технологічних знань, які, на жаль, залишаються в архівах наукових інститутів та установ. А саме таких знань не вистачає у навчальному процесі вишів.

Тому український бізнес з певною пересторогою і недовірою ставиться як до вузівської науки, розглядаючи її як щось формальне та відірване від реального життя, так і до академічних розробок й пошуків, які не дають миттєвих відповідей та рішень поточних проблем бізнесу.

Саме тому серйозні агрокомпанії посилають своїх фахівців навчатися за кордон і платять за це величезні кошти, бо серед випускників вузів України вони не бачать фахівців, які б відповідали їхнім вимогам.

Пропозиція щодо створення консорціуму на базі об'єднання вузівської й академічної науки визріла не на пустому місці, а на основі творчого вивчення світового досвіду й оцінки наукового, професійного, матеріально-технічного потенціалу ВНАУ.

До консорціуму увійшли такі коледжі Вінниччини: Верхівський сільськогосподарський, Чернятинський, Могилів-Подільський технолого-економічний, Немирівський будівництва та архітектури, Ладижинський агротехнічний, технологічно-промисловий, Брацлавський агроекономічний. А також: науково-дослідне господарство «Агрономічне», м. Вінниця; Дрогобиць-

кий центр комплексного проектування. Дослідно-селекційні станції: Білоцерківська (Київська обл.), Веселоподільська (Полтавська обл.), Іванівська (Сумська обл.), Уладово-Люлинецька, Ялтушківська. Державне підприємство «Дослідне господарство імені 9 Січня», Київська обл. Державне підприємство «Дослідне господарство «Шевченківське», Київська обл. Президентом консорціуму обраний Г. Калетник, ректор вузу та нардеп ВР (*Революція в науці та підготовці випускників розпочалась із вінницького університету // 33-й канал* (<http://33kanal.com/33channel/9376-13-37-25>). – 2013. – 4.09. – № 3).

* * *

Первый англоязычный виртуальный университет для украинских студентов был открыт накануне во Львове. При разработке технологического и информационного обеспечения этого уникального для нашей страны высшего учебного заведения были использованы учебные курсы Массачусетского, Гарвардского и других не менее авторитетных университетов мирового уровня. К настоящему времени в виртуальном англоязычном университете начали учебу более 230 студентов. Они получают высшее образование на четырех факультетах – гуманитарном, физико-математическом, химико-биологическом и экономическом. Успешно закончив курс обучения, слушатели получают специальные сертификаты, подписанные их преподавателями. Это предоставит молодым людям возможность более успешного трудоустройства после окончания обучения (*УРА-Информ* (<http://ura-inform.com/ru/society/2013/09/18/vo-lvove-otkryt-pervyj-anglojazychnyj-virtualnyj-universitet-ukrainy>). – 2013. – 18.09).

* * *

IT-компанії відкрили у Львові надсучасну лабораторію програмування. 3 вересня Національний університет «Львівська політехніка» повідомив про те, що в навчальному закладі з'явилася нова сучасна лабораторія програмування для вбудованих і мобільних платформ. Нове обладнання отримала кафедра програмного забезпечення Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій завдяки допомозі Львівського кластера інформаційних технологій та бізнес-послуг, який інвестував у цей проект майже 50 000 грн. До створення лабораторії долучились компанії Arivo Solutions, Eleks, Itera Consulting, N-iX та SoftServe.

Ідеться, зокрема, про ознайомлення з особливостями програмування для мобільної платформи iOS на мові Objective-C у середовищі Xcode, розробкою та відлагодженням власних мобільних додатків для пристроїв iPhone та iPad, вивчення особливостей проектування, розробки та тестування програмного забезпечення для мобільної платформи iOS, а також сучасних бібліотек та інтерфейсів тощо.

Обладнання навчальної лабораторії платами FriendlyARM дасть змогу студентам здобути знання та практичні навички в межах дисципліни «Інженерія програмного забезпечення для вбудованих та мобільних систем» (*Урядовий портал* (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246645454&cat_id=244276429). – 2013. – 4.09).

* * *

У Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут» (НТУУ «КПІ») відбулася презентація науково-навчального центру відновлюваної енергетики, який був відкритий спільними зусиллями України та Польщі. «Ми хочемо разом з польськими вченими розробляти нові технології, які будуть поступово заміщати технології, котрі базуються на спалюванні вуглеводнів», – розповів ректор НТУУ «КПІ» М. Згуровський.

Центр повинен об'єднати вчених і студентів у «широкому та масштабному» запровадженні енергоефективних технологій в обох країнах. Крім того, спеціалісти центру будуть проводити дослідження, спрямовані на поступове збільшення частки відновлюваної енергетики як в Україні, так і в Польщі.

Повна назва центру – «Україно-польський центр вдосконалення технологій відновлюваних джерел енергії та енергоефективності». Він є спільним проектом посольства Республіки Польща в Україні та НТУУ «КПІ» (*Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України* (<http://sae.gov.ua/archives/4580#more-4580>). – 2013. – 6.09).

* * *

Ученые Луганского национального университета им. Тараса Шевченко разработали систему, позволяющую подготовить людей с особыми образовательными потребностями к выбору профессии. Автором уникальной разработки стала ученый ЛНУ им. Тараса Шевченко, профессор, доктор психологических наук Ю. Быстрова. Созданная ею программа заключается в том, что с первого класса детей с инвалидностью должны сопровождать специалисты и помогать выявить интерес и склонности к какой-либо деятельности. Позже, на основе обнаруженных склонностей, формируются способности, которые развиваются в течение обучения.

Система психолого-педагогического сопровождения профессионально-трудовой социализации лиц с психофизическими нарушениями была в течение 11 лет апробирована в школах-интернатах для детей с инвалидностью Луганской, Сумской и Донецкой областей. При применении системы педагогами и психологами, в первую очередь, учитывались три фактора – возможность человека с теми или иными отклонениями в развитии заниматься определенным видом деятельности, его желание, а также потребность региона в специалистах этого профиля. Еще одним важным аспектом системы было

формирование навыков межличностных отношений у детей с инвалидностью, а также возможность делать собственный выбор. Как показывает практика, в ответственные моменты такие дети часто нуждаются в подсказках. Кроме того, педагоги приучали их к работе в команде и действию под руководством, чтобы по окончании учебы они смогли самостоятельно презентовать себя работодателю и легко влиться в коллектив.

«Как показал эксперимент, внедрение системы в практику школ-интернатов дает хороший эффект. В эксперименте участвовали две категории людей – с сенсорными и интеллектуальными нарушениями. Мы пришли к выводу, что структура системы универсальна – она работает для инвалидов с любой нозологией (слух, зрение, опорно-двигательный аппарат). Мы надеемся, что эта разработка будет внедрена во всех специализированных учебных заведениях страны, так как многие практики этот проект поддержали. Совместно с руководством интернатов были созданы методические пособия по внедрению системы в учебный процесс, а также учебник для студентов по методике психолого-педагогического сопровождения людей с инвалидностью», – отмечает доктор психологических наук, профессор кафедры дефектологии и психологической коррекции ЛНУ им. Тараса Шевченко Ю. Быстрова (*Луганские ученые разработали уникальную систему психолого-педагогического сопровождения детей с инвалидностью // Восточный вариант* (<http://v-variant.lg>). – 2013. – 3.09).

* * *

Учені Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка розробили унікальну систему повернення неповнолітніх ув'язнених до нормального життя. Методика складається із соціально-педагогічних засобів і заснована на перевихованні шляхом освіти. Співробітниками кафедри соціальної педагогіки ЛНУ розроблено спеціальну програму для персоналу колоній, в якій зібрано детальні покрокові плани виховно-педагогічних заходів. Застосування цих планів дало змогу лише у Луганському університеті (у недавньому минулому – педагогічний інститут) здобути освіту 20 ув'язнених.

Нову методику було засновано у 2005 р., коли на заочну форму навчання в ЛНУ було прийнято перших кілька вихованців колонії у Перевальському районі. У 2013 р. досвід було узагальнено в окремій монографії, підготовленій О. Караман та її колегами (*Інформаційне агентство «Регіональні Новини»* (<http://regionews.ua/node/113339>). – 2013. – 13.09).

Охорона здоров'я

У поточному році вчені Харківського фізико-технічного інституту (ННЦ ХФТІ) запуснуть установку, що дає змогу діагностувати онко-

логічні захворювання, що зароджуються, і оцінювати загальний стан людського організму. Для діагностики та лікування онкозахворювань у Харкові планують створити міжнародний центр ядерної медицини. Цей проект став одним з переможців конкурсу, підсумки якого підвели на V Міжнародному економічному форумі «Інновації. Інвестиції. Харківські ініціативи».

Як розповів директор Харківського регіонального центру з інвестицій і розвитку О. Дудка, пристрій, що дає змогу точно діагностувати онкозахворювання, учені з ННЦ ХФТІ будують спільно з Міністерством енергетики США. «Це технологія ПЕТ-томографа, який дає можливість діагностувати захворювання, що лише зароджуються, на ранніх стадіях, коли вони не можуть бути виявлені іншими способами. Отримання такої діаграми не завдає шкоди людині, бо рівень опромінення дуже низький. І водночас ви отримуєте дуже чітку картину стану людського організму та його окремих органів», – зазначив він. Таким чином, можна буде визначати не лише онкологію, але й інші захворювання (*Освітній нормал* (<http://www.osvita.org.ua/news/73257.html>). – 2013. – 11.09).

* * *

В харьковском Институте общей и неотложной хирургии им. В. Т. Зайцева НАМН сделали научное открытие. Об этом сообщил заместитель председателя Харьковской облгосадминистрации И. Шурма. По словам чиновника, харьковские ученые экспериментально обнаружили и теоретически обосновали неизвестное ранее «явление пьезосинтетического эффекта в биологических тканях (пьезобиосинтез)». Оно заключается в синтезе в клетках органических веществ под влиянием пьезоэлектричества.

Работу выполнили сотрудники Института хирургии, Харьковского национального медицинского университета и Национального технического университета «Харьковский политехнический институт» в рамках научного сотрудничества этих учреждений.

Установление научного открытия подтвердила Международная академия авторов научных открытий и изобретений. Авторы открытия награждены орденами Европейской академии естествознания (*Харьковские медики сделали научное открытие // Главное* (<http://glavnoe.ua/news/n149108>). – 2013. – 21.09).

Наука і влада

Уряд має намір розвивати інноваційні технології для зменшення залежності від імпорتنих промтоварів. Кабінет Міністрів (КМУ) своїм Розпорядженням від 17.07.2013 р. № 603-р схвалив Концепцію Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період

до 2020 р. Виконання програми дасть можливість забезпечити збільшення індексу промислової продукції на 2–2,2 % щорічно.

Зокрема, експерти зазначають, що основним завданням Програми стане комплексне вирішення проблемних питань функціонування промислового сектору економіки України.

Конкретні заходи, включаючи нормативно-правове забезпечення, захист внутрішнього ринку та вітчизняного виробництва, будуть приведені в проєкті документу. Реалізація урядового акту, зокрема, сприятиме збереженню існуючих і створенню нових робочих місць, підвищенню життєвого рівня громадян та їх соціального захисту. Так, підвищення реальної заробітної плати працівника промисловості за прогнозами очікується на рівні 10–15 % щорічно.

На сьогодні Уряд намагається забезпечити розвиток промислового комплексу за рахунок власних технологій. Проблема реально існує, оскільки 90 % обладнання і технологій імпортують із-за кордону, кажуть експерти. Відсутність зв'язку між наукою та виробництвом може в майбутньому негативно позначитися на темпах зростання вітчизняного промислового сектору.

Держава повинна зменшити залежність від імпорту промислових товарів завдяки освоєнню їх виробництва вітчизняними підприємствами, вважають в Уряді.

Перед Україною стоїть низка безпрецедентних за складністю та масштабом завдань. Вітчизняна наука та розробки повинні сприяти переходу української економіки від сировинної до сучасної високотехнологічної моделі. Наша країна з її науковим потенціалом здатна вийти на високі темпи економічного зростання, зазначають в уряді. Як приклад аналітики наводять досвід Норвегії. На відміну від України, ця країна за останні 10 років зуміла наростити частку власних технологій та обладнання до 90 %.

Нагадаємо, що фінансування Програми в необхідних обсягах передбачається здійснювати в рамках реальних можливостей державного бюджету виходячи з наявних фінансових ресурсів, а також на принципах державно-приватного партнерства із залученням власних коштів підприємств та організацій, кредитів, інвестицій.

При цьому обсяг матеріально-технічних і трудових ресурсів, необхідних для її виконання, визначатиметься під час розробки відповідних завдань і заходів.

Державним замовником Програми відповідно до положень постанови Кабміну визначено Мінекономрозвитку України. Так, Міністерству спільно з іншими зацікавленими центральними органами виконавчої влади доручено розробити та подати до 7 листопада 2013 р. проєкт Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 р. (*Освітній портал* (<http://www.osvita.org.ua/news/73118.html>). – 2013. – 4.09).

* * *

Кількість вакансій для академіків та членів-кореспондентів НААН України зростає на вісім осіб. Це дасть можливість залучити до складу академії талановитих молодих учених. Відповідне рішення прийняв Кабінет Міністрів України.

В Україні необхідно збільшити кількість членів Національної академії аграрних наук України. Адже постійно розширюється перелік актуальних для вітчизняного аграрного сектору питань. Тому Кабінет Міністрів прийняв рішення збільшити на три особи вакансії академіків та на п'ять членів-кореспондентів. Такий крок допоможе залучити до складу НААН талановитих молодих учених. Крім того, розширення кількості академіків сприятиме розвитку сучасних напрямів наукових досліджень та започаткуванню нових шкіл у сфері сільськогосподарських наук (*«Свобода слова в Україні»* (<http://svobodaslova.in.ua/news/read/22504>), – 2013. – 12.09).

* * *

З метою збереження та забезпечення належного функціонування унікальних наукових об'єктів, що не піддаються відтворенню, втрата або руйнація яких матиме негативні наслідки для розвитку науки та суспільства, в Україні запроваджено Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання (далі – Держреєстр).

З прийняттям Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 650, розробленого Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України, Уряд розширив Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання, і тепер, збільшившись на 10, він нараховує 127 об'єктів, які мають унікальну цінність і є невід'ємною частиною української та всесвітньої науково-культурної спадщини.

Зокрема, до списку наукових об'єктів, що становлять національне надбання, увійшов Фонд книжкових пам'яток Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Заснований у 1804 р., науковий фонд бібліотеки становить понад 3 млн 300 тис. примірників, у тому числі унікальний фонд рідкісних видань і рукописів (до 1825 р.) – 50 тис. екз. У ньому є прижиттєві видання класиків науки і літератури, п'ять оригіналів видань Івана Федорова, у тому числі «Новий Завіт з Псалтирем» та Універсал українського гетьмана І. Мазепи (1704).

До переліку об'єктів, що отримали статус національного надбання, віднесено також Центр випробувань фотоперетворювачів та батарей фотоелектричних Інституту фізики напівпровідників імені В. Є. Лашкарьова (м. Київ), обладнання якого надає можливість проведення випробувань елементної бази сонячної енергетики (сонячних елементів і створених на їх основі сонячних модулів і батарей) відповідно до існуючих міжнародних стандартів, що створює умови для організації проведення сертифікації елементної бази сонячної

енергетики, у тому числі і закордонного виробництва, безпосередньо в Україні, що сприятиме розвитку вітчизняної сонячної енергетики.

До реєстру національного наукового надбання увійшов Кримський геліоцентр Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича, який ще за часів СРСР був експериментальною базою для перевірки космічних матеріалів шляхом впливу надвисоких температур, енергія яких концентрується за допомогою великих дзеркальних тарілок, які фокусують сонячні промені та здатні нагрівати матеріали до 4 тис. градусів.

Розширення списку наукових об'єктів, що становлять національне надбання, говорить про пильну увагу Уряду до розвитку науки, створення ним умов для ведення ефективної наукової діяльності, адже раціональне використання наукового потенціалу забезпечить технічну незалежність, міжнародне визнання і багатство української нації.

Надання статусу національного надбання та здійснення державою заходів зі збереження та забезпечення належного функціонування наукових об'єктів, які мають унікальну цінність і є невід'ємною частиною української та всесвітньої науково-культурної спадщини, дасть змогу забезпечити їх повноцінне використання при проведенні фундаментальних і прикладних досліджень науковими установами та вищими навчальними закладами у науковому та навчальному процесі (*Урядовий портал (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246684058&cat_id=244276429). – 2013. – 17.09*).

Проблеми інформатизації

Матеріали Міжнародної наукової конференції «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.)

О. Ворошилов, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. іст. наук

Інформаційно-комунікаційні технології як фактор соціальної трансформації суспільства

Інформаційно-комунікаційні технології є найбільш важливою складовою процесу використання інформаційних ресурсів суспільства. Слід зазначити, що на Заході інформаційні технології вже традиційно активно використовую-

ються в інтересах подальшого суспільного розвитку. Зокрема, Євросоюз приділяє сучасним інформаційним технологіям дуже велику увагу, вважаючи їх ключовим елементом конкурентоспроможності європейської економіки. Недаремно в складі Єврокомісії на 2009–2014 рр. уперше з'явився окремий пост європейського комісара у справах інформаційного співтовариства. До його функцій входить як координація дій країн ЄС із розвитку інформаційних технологій і забезпеченню доступу до Інтернету з будь-якого європейського населеного пункту, так і зусилля, спрямовані на підвищення рівня підготовки європейських громадян і їхніх здібностей повною мірою користуватися послугами Інтернету.

Використання сучасних інформаційних технологій при здійсненні суспільних реформ є вкрай важливим і для України, особливо, з огляду на необхідність протидії кризовим явищам в економіці та інших сферах суспільного життя.

З іншого боку, як вважає глава Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України В. Семиноженко, потенціал інформаційних технологій в частині оптимізації економічних процесів в Україні сьогодні використовується лише на 10 %.

Водночас за словами Прем'єр-міністра України М. Азарова, вже найближчим часом уряд України має намір повністю інформатизувати економіку та соціальні процеси.

Чи не найбільша увага в цій сфері в Україні нині приділяється питанню створення електронного уряду.

Згідно з формулюванням Єврокомісії, електронний уряд – це «використовування інформаційних і телекомунікаційних технологій для підвищення якості та доступності державних послуг у поєднанні з організаційними змінами, зміною кваліфікації держслужбовців для поліпшення обслуговування громадян, зміцнення демократії і підвищення ролі суспільства в політиці». Фактично, йдеться про поступовий вивід в Інтернет державних структур, які взаємодіють з населенням, про створення умов для електронного оформлення документів, про передачу до державних органів різних видів звітності (наприклад, бухгалтерської, або податкових декларацій), про оформлення дозвільних документів тощо. Ці заходи мають сприяти вирішенню таких задач, як зменшення адміністративного навантаження та граничного спрощення доступу громадян до послуг державних установ, підвищення ефективності держави загалом, різке зниження рівня корупції, підвищення інвестиційної привабливості держави, створення в державі більш комфортного середовища для життя громадян тощо.

Найважливішою ж перевагою електронного уряду є можливість 24-годинного доступу користувачів до ресурсів держустанов. Крім того, електронний уряд зовсім не обмежується зв'язком держави та громадянина. Не меншу, а навіть більш важливу роль відіграє забезпечення ефективної координації дій

державних органів між собою, підвищення швидкості та ефективності документообігу всередині державного апарату.

Загалом же «електронне врядування» (е-врядування) передбачає використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій (Інтернет та інших інформаційних мереж, комп'ютерних технологій, сучасних методів обробки даних тощо) в управлінні з метою полегшення взаємодії держави, бізнесу та громадян.

Серед найбільш вагомих наслідків впровадження електронного уряду варто відзначити відкритість і прозорість діяльності урядів, значне підвищення якості надання адміністративних послуг, забезпечення доступу громадян до інформації державних органів за допомогою сучасних інформаційних технологій, економію часових і матеріальних ресурсів урядів, громадян, бізнесу, звільнення державних службовців від рутинної роботи, деперсоніфікацію взаємовідносин громадян, представників бізнесу у взаєминах з державними чиновниками, створення єдиного «пункту контакту» громадян з державними структурами, можливість цілодобового отримання адміністративних послуг, підвищення рівня демократизації суспільства.

Однак, використання ІКТ в урядових послугах само по собі не створює «е-врядування». Нові технології повинні застосовуватися поряд з організаційними змінами, покращенням матеріальної бази та підвищенням рівня знань службовців, обізнаності з цією проблемою населення тощо.

Загалом же слід зазначити, що на сьогодні в Україні існує широке нормативно-правове поле для розвитку процесів інформатизації та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій і електронного врядування в управлінську практику. Можна очікувати подальшого прогресу у цьому напрямку, оскільки тривають процеси адаптації законодавства до відповідної правової бази ЄС.

Підп. до друку 10.01.2014.

Формат 60x84/16. Друк офс. Ум. друк. арк. 5,7.

Видається в друкованому та електронному вигляді

Адреса видавництва: 03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3